

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

ALMAN İMPARATORLUĞU VE BRİTANYA İMPARATORLUĞU'NUN
HEGEMONYA REKABETİ ÇERÇEVESİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN
İTTİFAK ARAYIŞI (1878 – 1914)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
KADİR KAĞAN TANER

GAZİANTEP- 2020

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

ALMAN İMPARATORLUĞU VE BRİTANYA İMPARATORLUĞU'NUN
HEGEMONYA REKABETİ ÇERÇEVESİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN
İTTİFAK ARAYIŞI (1878 – 1914)

HAZIRLAYAN
Kadir Kağan TANER

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. Emel TOPÇU

GAZİANTEP- 2020

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Alman İmparatorluğu ve Britanya İmparatorluğu’nun Hegemonya Rekabeti Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu’nun İttifak Arayışı (1878 – 1914)” başlıklı çalışmanın tarafımca, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım. 16/07/2020

Kadir Kağan TANER

ÖZET

1878 Berlin Antlaşması sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun, Britanya İmparatorluğu ile Baltalimanı Ticaret Antlaşması'ndan bu yana olan ittifakı güvensizliğe dayanmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, varlığını korumak amacıyla yeni bir ittifak antlaşmasına ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle de Osmanlı İmparatorluğu, Berlin Antlaşması sürecinde arabuluculuk rolü üstlenen Alman İmparatorluğu'na yönelmiştir. Alman İmparatorluğu, Berlin Antlaşması'nda arabulucu rolü üstlenmenin yanı sıra dönemin başat ve hegemonik gücü olan Britanya İmparatorluğu'na meydan okuyan devlet konumundaydı. İki kuvvetin birbirleriyle rekabeti çerçevesinde daha önce Rus Çarlığı ve Britanya'nın rekabetinden faydalanarak ayakta kalmayı başaran Osmanlı İmparatorluğu bu sefer de bu iki kuvvetin rekabetini kullanmak yerine yaşadığı iç istikrar problemlerini de bir kenara bırakarak bu rekabetin bir aktörü haline dönüşmeyi denemiştir. Britanya İmparatorluğu'nun hegemonik istikrarı içerisinde ekonomik bir gelişme kaydedemeyen Osmanlı İmparatorluğu daha sonra da Alman İmparatorluğu'nun diplomatik hayallerinin mağduru olmuştur. Uluslararası ilişkilerde güç dengesi ve tehdit dengesi olarak nitelendirilebilecek dengeleri ve zamanlamayı gözetmeksizin atılan bu adım Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu olurken ardılı Türkiye Cumhuriyeti için de kronikleşen sorunlar bırakmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Rıza, Yanlama, Zamanlama, Ofansif Realizm, Defansif Realizm, Gramişiyen Ekol, Osmanlı İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu, Hegemonik İstikrar Teorisi

ABSTRACT

After the Treaty of Berlin in 1878, the Ottoman Empire whose alliance with the Great British Empire was started to base on distrust since the Treaty of Baltalimanı was in search of a new treaty of alliance to be able to protect its existence. In this respect, the empire turned its face to the German Empire who played a mediator role during the process of the Treaty of Berlin. Besides the German Empire was taken over a mediator role in this treaty, it was also an empire in a strong state position that challenges to the Great British Empire who was the dominant and hegemonic power of this time. In the framework of the competition of these two forces, the Ottoman Empire who managed to survive by benefitting from the competition of the Tsardom of Russia and the Great Britain before, tried to become an actor this time, instead of benefitting from the competition of these two forces, and left its internal stability problems aside. The Ottoman Empire who could not achieve an economic development in the hegemonic stability of the Great British Empire, became a victim of the diplomatic fantasies of the German Empire in time. While this step that taken regardless of timing and balances which are qualified as the balance of power and balance of threat became the end of the Ottoman Empire, it also left chronic problems to the Republic of Turkey as the empire's sequent.

Keywords: Hegemony, Consent, Band-wagoning, Timing, Offensive Realism, Defensive Realism, Gramscian School, Ottoman Empire, German Empire, Hegemonic Stability Theory

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	4
1.1.1 Araştırma Sorusu	5
1.1.2 Alt Problemler.....	5
1.1.3 Araştırmanın Argümanları	5
1.2. Araştırmanın Amacı	6
1.3. Araştırmanın Önemi	6
1.4. Araştırmanın Sınırlılığı.....	7
1.5. Tanımlar.....	7
İKİNCİ BÖLÜM.....	8
2.1. Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar.....	8
2.2. Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Kavramı	10
2.2.1. Hegemonya Kavramı'nın Felsefi Öncüsü Olarak Antonio Gramsci	10
2.2.2 Uluslararası İlişkilerde Gramişiyen Ekol.....	13
2.2.3 Hegemonik İstikrar Teorisi ve Hegemonyaya Realist Bakış.....	17
2.2.3.1 Uluslararası İlişkilerde Realizmin Temeli.....	17
2.2.3.2 Klasik Realizm ve Neo-realizm Teorisyenleri	21
2.2.3.3 Defansif Realizm ve Ofansif Realizm.....	25
2.2.3.4 Hegemonik İstikrar Teorisi	27
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	30
3.1. Araştırmanın Yöntemi ve Tarihsel Arka Planı	30
3.1.1 Araştırmanın Yöntemi	30
3.2. Araştırmanın Tarihsel Arka Planı.....	31
3.2.1 Osmanlı İmparatorluğu – Britanya İmparatorluğu Diplomatik İlişkilerinin Kökleri	31
3.2.1.1 Osmanlı İmparatorluğu Üzerinde Rus Çarlığı – Britanya İmparatorluğu Rekabeti..	31
3.2.1.2 Baltalimanı Ticaret Sözleşmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz Himayesi.....	36
3.2.1.3 Kırım Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nu Himaye Politikasının Zirvesi	43

3.2.1.4 Osmanlı İmparatorluğu – Britanya İmparatorluğu İttifakının Bozulma Süreci.....	48
3.2.1.5 1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı ve Britanya İmparatorluğu ile İplerin Kopması	51
3.2.1.6 Britanya İmparatorluğu’nun Osmanlı İmparatorluğu’nun Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyasetini Terk Etmesi	60
3.2.1.7 1908 Devrimi Sonrasında Britanya İmparatorluğu’nun Osmanlı İmparatorluğu ile İlişkileri	64
3.2.2 Osmanlı İmparatorluğu – Alman İmparatorluğu İlişkileri ve Alman İmparatorluğu’nun Etkisinin Yükselme Süreci	70
3.2.2.1 Alman İmparatorluğu’nun Ortaya Çıkış Süreci	70
3.2.2.2 Bismarck’ın İttifaklar Sistemi ve Alman İmparatorluğu’nun Güçlenmesi	76
3.2.2.3 1878 Berlin Antlaşması Sonrasında Osmanlı – Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Weltpolitik	78
3.2.2.4 Bağdat Demiryolu Projesi	84
3.2.2.5 Alman İmparatorluğu’nun Britanya Hegemonyasına Meydan Okuması: Donanma Rekabeti.....	89
3.2.3 1877-78 Osmanlı -Rus Savaşı’ndan Sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun Dış İlişkileri ve İttifak Arayışı.....	93
3.2.3.1 İttifak Arayışının Kökleri: Osmanlı – Rus Çekişmesi	93
3.2.3.2 20’nci Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun Dış İlişkileri:	97
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	104
BULGULAR VE TARTIŞMA	104
4.1. Bulgular	104
4.1.1 Osmanlı İmparatorluğu’nun İttifak İlişkileri	104
4.1.2 Alman – İngiliz Rekabetinin Birinci Dünya Savaşı’yla Sonuçlanmasının Defans ve Ofans Kültü Üzerinden Değerlendirilmesi	108
4.1.3 Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı’na Girmesi.....	111
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	115
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	118

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Prusya Krallığı uzun bir tarihi süreç sonunda Kutsal Roma İmparatorluğu'nun ardından Alman Birliği'ni Alman İmparatorluğu adı altında yeniden sağlamıştır. Birleşmenin öncüsü Bismarck ise 1888 yılında tahta çıkan yeni Kayzer II.Wilhelm ile yayılcılık anlayışındaki fikir ayrılıkları neticesinde Şansölyelikten (*Başbakanlık*) ayrılmıştır. Kayzer II.Wilhelm ve onun oluşturduğu yeni bürokratik çevre Alman İmparatorluğu'nu, Britanya İmparatorluğu'nun sahip olduğu ticari ve diplomatik güce alternatif haline getirmek amacındaydı. Eğer böyle bir alternatif olabilme durumu oluşursa, Britanya İmparatorluğu'nun görkemli yalnızlık politikası sonlandırılarak kendilerine en iyi ortağın Alman İmparatorluğu olacağı gösterilebilecekti. Zira bir Alman – İngiliz ittifakı kurulduğu takdirde, oluşacak iş birliği ile Alman İmparatorluğu Avrupa Uyumu bozulmadan dünya hakimiyetine ortak olabilecekti. Ancak Alman İmparatorluğu'nun bu atılımı Britanya İmparatorluğu tarafından hegemonyasına meydan okuma olarak algılanmıştır. Bu meydan okuma olarak politikası Weltpolitik (*Dünya Politikası*) adlandırılan bir siyasi hegemonya programıdır. Bu program; Britanya ile Alman İmparatorluğu arasında bir iş birliğinin olmayacağını anlaşılmada sonra en önemli hedeflerinden biri Osmanlı İmparatorluğu'nu bir şekilde Alman hâkimiyeti altına almak olan bir yayılma programıydı. Bu sebeple Alman İmparatorluğu, dikkatini Osmanlı İmparatorluğu'na yöneltmeye başlamıştır.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ardından ilk olarak Britanya İmparatorluğu'nun dikkatini çeken Osmanlı İmparatorluğu, on dokuzuncu yüzyılda, Asya'daki yayılcılık rekabetinde Britanya İmparatorluğu tarafından Rus Çarlığı'nı coğrafi olarak sınırlayan bir araç olarak görülmüştü. Britanya İmparatorluğu bu kapsamda Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve ticari olarak gelişmesi halinde Rus Çarlığı'yla mücadele edebilecek eski ve köklü bir Avrupa Devleti olduğunu düşünmekteydi. 1838 yılında Britanya İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu arasında Baltalimanı Ticaret Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma Osmanlı İmparatorluğu'nun pazarını dünyaya açmıştır. Osmanlı mallarının dünyaya açılması ve bu pazarın ticaret yoluyla para toplaması ile bir zenginlik oluşturulması vasıtasıyla Britanya İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde bir hegemonik istikrar kurmayı amaçlamıştır.

Bu amaç antlaşmanın ilk yıllarında yerine gelmiş gibi gözükmüş, hatta yeni bağımsızlık kazanan Yunanistan'ın deniz ticareti çökmüş, ticaret gemileri Atina yerine Osmanlı'nın Selanik ve İzmir limanlarını tercih eder hale gelmiş bu sebeple Yunanistan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na göç yaşanmıştı. Ancak Kırım Savaşı'nın patlak vermesiyle anlaşılmıştır ki Osmanlı İmparatorluğu'nun Britanya İmparatorluğu himayesi altında dahi Rus Çarlığı'nın karşısında durabilecek güce erişebilmesi çok zor durmaktadır. Çünkü bu savaşın patlak vermesiyle Osmanlı İmparatorluğu askeri olarak destek almadan bir başarı elde edememiş, Osmanlı ekonomisi savaşı kaldıramamış ve çökmüş dolayısıyla Britanya İmparatorluğu'ndan borç alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun borca ihtiyaç duymasıyla birlikte Kırım Savaşı'ndan sonra zamanla Britanya İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi ayakları üzerinde durabilen İngiliz güdümünde bir devlet olmak yerine sırtını kendisine dayayarak varlığını korumaya çalışan bir devlet olduğunu düşünmeye başlamış ve siyaseten vermiş olduğu desteği çekmeye başlamıştır. Alman İmparatorluğu'nun ortaya çıkması ve Britanya'nın dünya hâkimiyetine rakip olmasıyla birlikte uluslararası ilişkilerde değişen dengeler sayesinde Britanya, Osmanlı İmparatorluğu'nu önemsiz görmeye başlarken Rus Çarlığı ile ittifak ilişkilerini daha fazla ön plana almaya başlamıştır.

19'uncu yüzyılın karmaşık uluslararası ilişkiler ortamında, dünyada hegemon olan veya hegemon olmayı amaçlayan devletlerin ilgisini celp eden Osmanlı İmparatorluğu'nun bu süreçte temel amacı ise toprak bütünlüğünü ve varlığını koruyabilmektir. Bu sebeple 1908 devriminden sonra daha dengeli bir ittifak anlayışı benimsenmeye çalışılsa da Babıali Baskını ve Birinci Dünya Savaşı ile birlikte bu dengeleme yerini bir nevi yanlamaya (*band-wagoning*) bırakmıştır. Bu çalışmanın amaçlarından biri de Osmanlı İmparatorluğu'nun fırsatçı bir ittifak anlayışı yerine araçsal denge politikasını takip ederek varlığını sürdürüp sürdüremeyeceğini sorgulamaktır. Bu kapsamda dönemin rekabetçi hegemon güçleri Britanya İmparatorluğu ve Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik dış politikaları ele alınmaya çalışılacaktır. Ayrıca 1878 Berlin Antlaşması sonrasında değişikliğe uğrayan Osmanlı diplomatik anlayışı döneminde, Britanya İmparatorluğu'nun ve Alman İmparatorluğu'nun dünya siyasetindeki durumları incelenecektir ve söz konusu incelemeler uluslararası ilişkilerde hegemonya kavramının realizm üzerinden açıklanması ile yapılmaya çalışılacaktır.

Uluslararası İlişkilerde hegemonya kavramı, Kanadalı uluslararası ilişkiler uzmanı Robert Cox tarafından uluslararası ilişkiler yazınına kazandırılmıştır. Cox, hegemonya kavramını İtalyan siyasetçi ve yazar Antonio Gramsci'nin ortaya koyduğu hegemonya kavramından uluslararası ilişkilere uyarlamıştır. Mussolini döneminde İtalya'da yaşayan Gramsci, klasik Marksizm

anlayışının aksine daha ılımlı ve ihtiyatlı bir anlayış benimsemiştir. Gramsci'ye göre; devrimci bir anlayışın yerleşebilmesi için halkın yanlış bilinçten kurtulması gerekmektedir. Tarihsel süreç içerisinde ideolojik olarak oluşturulmuş egemen blok, toplumdaki veya sistemdeki değişim arzusu üzerinde baskı kurmaktadır. Bu baskı çerçevesinde, egemen sınıf toplumdaki üstyapıları kendi çıkarları çerçevesinde yapılandırarak bunun herkesin menfaatine olduğu kanısını yayar. İdeolojik aygıtları da kullanarak toplumu ikna eder ve genişlemesini rızaya dayandırır. Bu açıdan hegemonya kavramı karşılıklı bağımlılık görünümü ile rızaya dayanmaktadır. Buna karşılık olarak Gilpin'e göre; halk yanlış bilinçten kurtulup devrimsel sürece girse bile yeniden bir düzen kurulacaktır yani aslolan düzendir. Bu sebeple kurulacak yeni düzende yeni bir hegemon ortaya çıkacak, o hegemonu rakip bir başka devlet olacak böylelikle yeni düzende yeniden bir hegemonya mücadelesi ortaya çıkacaktır. Bundan dolayı da uluslararası düzeni sağlama konusunda bir hegemonun var olması illa ki kötü olacak değildir.

Bu çalışmada hegemonyanın iyiliği veya kötülüğü ve bunun üzerinden rızanın ülkenin çıkarına kullanılıp kullanılmayacağı ikilemelerinden hareketle, Osmanlı İmparatorluğu'nun ittifak arayışı ve bu kapsamda Osmanlı diplomasisinin, ortaya çıkan defansif realizm kuramının öncüsü Kenneth Waltz'ın dengeleme- yanlama davranış biçimleri üzerinden ele alınması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırma yapılırken nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması tekniği kullanılarak veri toplanması amaçlanmaktadır. Bu açıdan birincil kaynaklardan yayımlanmış olan resmi yazışmalar ile istihbarat raporları ve ikincil kaynaklardan yani konu ile bağlantılı olan akademik çalışmalardan faydalanılması planlanmaktadır. Çalışmanın gidişatında birinci bölümde araştırmanın sorunsalını oluşturan araştırma sorusu ve durumu önemi ve sınırlılığı tanımlanacaktır. İkinci bölüm itibarı ile kuramsal çerçevesine değinildikten sonra sırayla Osmanlı İmparatorluğu'nun rekabetçi hegemonlar ile arasındaki diplomatik ilişkilerin gelişim süreçleri anlatılacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında itibaren değişen dış politik dengeler ile Osmanlı – İngiliz ve Osmanlı – Alman dış politik ilişkilerinin seyri üzerinden Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşanan politik dalgalanmalar ile birlikte dış politikanın ana gündemi olan Britanya İmparatorluğu– Alman İmparatorluğu hegemonya rekabetini dengeleyerek Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalıp kalamayacağını analiz edilmeye çalışılacaktır.

1.1. Problem Durumu

On dokuzuncu yüzyıl itibariyle Osmanlı İmparatorluğu Avrupa Devletleri'ne oranla askeri ve ekonomik olarak geride kalmış ve bu sebeple Avrupa'daki siyasi gündemle yakından alakadar olması gerekmiştir. Buradaki temel gayesi olarak kendi toprak bütünlüğünü korumak amacıyla Avrupa siyasetinde ortaya çıkacak ayrılıkları kullanabilmek ve mümkünse ekonomik olarak gelişmesini sağlayacak ve askerî açıdan bütünlüğünü koruyabilecek bir ortak bulabilmektir. Bu denge siyaseti çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu varlığına en büyük tehdit Rus Çarlığı'na karşı, önce Britanya İmparatorluğu ile daha sonra siyasal dalgalanmalar neticesinde de Alman İmparatorluğu ile çeşitli ittifaklar kurmuştur. Britanya İmparatorluğu bu açıdan Hint Deniz Yolu'nu ve Hindistan'daki kolonisini Rus Çarlığı'ndan korumak adına 1829 Edirne Antlaşması ve 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşmaları sonrasında Osmanlı İmparatorluğu ile yakınlaşmayı tercih etmiştir (Anderson, 2001). Britanya İmparatorluğu ile ilişkilerin dalgalanması ise Alman İmparatorluğu'nun ortaya çıkışı ile olmuştur. 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Sultan II. Abdülhamid, Mısır ve Kıbrıs'ın Britanya yönetimine geçmesi ile beraber dış politikayı Britanya İmparatorluğu'ndan kuşkulanan üzerine kurgulamıştır (Deringil, 1985). Bu kuşku kurgusu üzerinden de Alman İmparatorluğu ile Bağdat Demiryolu Projesi, silah ticareti gibi antlaşmalarla bir ittifak antlaşması kurgulanmıştır. Hem Britanya hem de Alman İmparatorluğu ile ittifak antlaşmaları akdedilirken de Osmanlı İmparatorluğu daha tavizkâr olmayı kabul etmiştir. Antonio Gramsci'nin, iktidar ilişkilerini anlatırken kullandığı rıza kavramıyla, Gramişyan ekolden Cox'un tarihi yapıya gösterilen rızayla veya yapısal realistlere göre yanlama (band-wagoning) kavramıyla açıklanabilen bu tavizkâr ilişkiler 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra da ittifak ilişkilerini etkilemiştir. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını devam ettirmesini sağlarken diğer yandan da egemenliğine gölge düşürmüştür. Bu egemenlik sorunu çerçevesinde ortaya çıkan milliyetçi gruplar, idealist yaklaşımlarla agresif bir tutum benimsemiştir. Devletin topyekûn bir savaşı kaldıramadığı daha evvel birçok kez kanıtlanmış olsa da ekonomik yapısı ve sosyolojik sorunlara dayanan devletin iç istikrarını göz ardı ederek Birinci Dünya Savaşı'nı bir fırsat olarak görmüşlerdir. Öte yandan Dünya tahakkümü konusunda bir rekabet içerisinde olan iki devlet Alman İmparatorluğu ve Britanya İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki anlaşmazlıkları konusunda da

anlaşmaya başlamışlardı (Ahmad, 1985). Bir taraftan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Britanya İmparatorluğu ile iyi ilişkiler kurmaya yönelik arayışları diğer taraftan da Alman İmparatorluğu ile Sultan II. Abdülhamid devrinden kalan ekonomik projeler, ticari ve askeri ilişkiler bu iki hegemon gücün arasında bir savrulmaya da sebep olmuştur (Ahmad, 1985). Bu savrulma İttihatçıların muhakkak bir müttefik bulma üzerinden kurguladıkları dış politikalarında başka bir rızaya dayalı müstemele ilişkisine veya yanlamaya (band-wagoning) neden olmuştur. Öyle ki Osmanlı İmparatorluğu ittifak ilişkilerinde tek bir müttefik bulmak yerine ittifak sistemlerine dahil olmayı ve bu ittifak sistemlerinin çatışmalarında doğrudan bir taraf olmasını gerektiren bir durum yokken savaşa girmeyi tercih etmiştir (Ahmad, 1985). Bu minvalde Osmanlı diplomasisinde araçsal anlayıştan fırsatçı anlayışa geçiş sağlayan bu dönüşümün Osmanlı İmparatorluğu'na zarar verip vermediği, Osmanlı İmparatorluğu'nun dönemin hegemon gücü ve hegemon adayı güçle ilişkileri incelenmesi suretiyle problem durumunu teşkil etmektedir.

1.1.1 Araştırma Sorusu

Osmanlı İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu ve Britanya İmparatorluğu'nun hegemonya rekabetini fırsat görmek yerine bir dengeleme unsuru olarak kullanarak Birinci Dünya Savaşı'na katılmamayı başarıp, savaş esnasında ve sonrasında varlığını korumaya devam edebilir miydi?

1.1.2 Alt Problemler

1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rus Çarlığı karşısındaki çözülmeye karşı gütmüş olduğu denge siyasetinin Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğine etkisi ne olmuştur?
2. Alman İmparatorluğu ile Britanya İmparatorluğu'nun siyasi ve ekonomik hegemonya rekabetinin Osmanlı Diplomasisi'ne etkileri neler olmuştur?
3. 1913 yılında Babıali Baskını sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nda karar alıcıların anlayışlarının değişmesinin Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğine ne gibi bir etkiye bulunmuştur?

1.1.3 Araştırmanın Argümanları

1. Osmanlı İmparatorluğu dış politikada Rus Çarlığı tarafından sıkıştırılmış, çeşitli ticari ve ekonomik antlaşmalar vasıtasıyla da bu sıkışmışlıktan faydalanmaya yönelik Britanya

İmparatorluğu daha sonra da Alman İmparatorluğu tarafından sömürgeleştirilmeye çalışılmıştır.

2. Osmanlı İmparatorluğu kendi önüne sürülen bu antlaşmalarla bir nevi yarı sömürge haline dönüştürülürken bu duruma rıza göstermiş; fakat burada araçsal bir anlayışla varlığına son vermek isteyen Rus Çarlığı'na karşı yanlayacağı ortaklar arayarak varlığını devam ettirmiştir.

3. 1908 Hürriyet'in ilanı, 31 Mart Vakası ve Babıali Baskını gibi iç politik olgu ve olaylarla Osmanlı İmparatorluğu diplomatik anlamda daha milliyetçi bir anlayışa geçiş yapmış olsa da bu minvalde sadece ortak arayışlarında agresif olabilmıştır

4. Balkan Hezimetinin yanında rekabetleri çerçevesinde birbirlerinin gücünü aşındıran hegemon kuvvetler Britanya İmparatorluğu ve Alman İmparatorluğu'nun mücadelelerini bir denge aracı olarak kullanmak yerine Osmanlı İmparatorluğu bu çatışmayı fırsatçı bir girişimcilikle kayıplarını ikame etmek için kullanmaya çalışmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada uluslararası ilişkilerde hegemonya kavramı çerçevesinde, düşüşte bir güç olan ve bağımsızlığı çeşitli aktörler tarafından tehdit edilen Osmanlı İmparatorluğu'nun, hegemon güçlerin rekabetlerinden araçsal bir anlayışla faydalanarak bağımsızlığını korumaya devam edip edemeyeceğini araştıran bir diplomasi tarihi çalışması yapılması amaçlanmaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Çalışma ile alakalı olarak yapılmış olan literatür taramasında, bugüne kadar bu konuyla ilgili herhangi bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Konuya benzer birkaç çalışmanın var olduğu görülse de bu çalışmaların ya tarih yazımı üzerinden yapılmış çalışmalar veya sınırlılık açısından farklılık oluşturan çalışmalar olduğu görülmüştür. Örneğin; Özdil 2017'de yayımlanan İttihat ve Terakki Döneminde Osmanlı – Alman İmparatorluğu İlişkileri adlı araştırmasında çalışmasını ikili ilişkiler üzerinden ve İttihat ve Terakki Dönemine dayandırarak kısıtlamış ve bu minvalde bir tarih çalışması yapmıştır.

Bir diğer örnek olarak Dumlupınar 2015 yılında yayımlanan Birinci Dünya Savaşı'nda Basra Körfezi'nde Osmanlı – İngiliz Nüfuz Mücadelesi adlı çalışmasında, Birinci Dünya Savaşı zaman aralığına geçerek Osmanlı İmparatorluğu'nun Irak Cephesi üzerine spesifik bir çalışma

yapmıştır. Benzer şekilde Yeşilyurt da 2011’de yapmış olduğu Yemen’de Osmanlı – İngiliz Mücadelesi (1871-1914) isimli çalışmasında spesifik olarak bir bölge çalışmasına yönelmiştir.

Calap’ın 2018 yılında yapmış olduğu Osmanlı – İngiliz İlişkilerinde Rus Çarlığı Faktörünün Realist Perspektiften İncelenmesi (1853-1878) adlı araştırmasında bir nevi Osmanlı – İngiliz müttefiklik ilişkilerini diplomasi tarihi açısından ele almıştır.

Bu çalışmada Alman İmparatorluğu ve Britanya İmparatorluğu’nun dünya hakimiyeti üzerinden kurguladıkları rekabetleri üzerinden Osmanlı İmparatorluğu’nun ittifak arayışı uluslararası ilişkiler tarihi açısından ele alınmış burada da uluslararası ilişkilerde hegemonya kavramı üzerinde bir tarih okuması yapılmaya çalışılmıştır. Hegemonya kavramı da bu kavramı tanımlayan Gramşiyen Ekol ve Yapısal Realizm üzerinden kavram tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu minvalde de çalışma özgünlük göstermektedir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılığı

Bu çalışma Osmanlı İmparatorluğu’nun kaybettiği 93 Harbi adı da verilen 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı’ndan Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı’na dahil olduğu 1914 yılına kadar sınırlıdır. Zira Osmanlı İmparatorluğu’nun dış politikasındaki bir nevi yöre değişimi 1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı sonunda imza edilen Berlin Antlaşması ile ortaya çıkmıştır. Bunun ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu’nun iki hegemonik rakip olan Büyük Britanya ve Alman İmparatorluğu ile olan diplomatik, ticari ve ekonomik ilişkilerinin kökenlerine de değinilmesi, araştırmanın temelini oluşturulması için gereklidir.

1.5. Tanımlar

Hegemonya: Bir ülkenin, bir başka ülke ya da bölge üzerinde oluşturduğu belirleyici etki ya da denetim.

Gramşiyen Ekol: Robert Cox tarafından uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırılan hegemonya kavramını eleştirel kuram çerçevesinde takip eden bir uluslararası ilişkiler sekansı.

Defansif Realizm: Devletlerin minimal amaçlarının kendilerini korumak ve güvenliklerini idame ettirmek olduğunu savunan realizm ekolü.

Ofansif Realizm: Uluslararası sistemin anarşik olduğu varsayımından hareketle devletlerin minimalist anlayışla kendilerini koruyamayacağını bu sebeple güçlerini maksimize ederek uluslararası sistemde tahakkümlerinin olması gerektiğini savunan realizm ekolü.

Hegemonik İstikrar: Küresel istikrarın devletler hiyerarşisinde en çok tahakküm sahibi devlet olan tarafından korunması gerektiğini savunan uluslararası politik ekonomi görüşü.

Zamanlama: Defansif Realizm’de, minimal güce sahip olan devletin kendisine tehdit oluşturan devlete karşı güç kullanımını en doğru zamanda yapması gerekliliğini belirten kavram.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar

Uluslararası ilişkilerde teorik tartışmaların kökleri, uluslararası ilişkiler disiplinine neden ihtiyaç duyulduğu sorunsalı ile başlamaktadır. Barışın korunması ve daimî barışın sağlanması mümkün müdür savaşların nedenleri nelerdir devletlerin yapısının barışın korunmasına getirmiş olduğu engeller nelerdir din, milliyetçilik, ideoloji gibi kavramların uluslararası ilişkilere etkileri nelerdir gibi konular ve bu minvalde ortaya konan sorular bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Viotti & Kauppi, 2016). Galler’deki Aberswyth Üniversitesi’nde siyaset bilimciler tarafından, Birinci Dünya Savaşı’nın ulaştığı boyutlar da göz önüne alınarak bu sorunsallara bir çözüm bulabilmek ve barışın nasıl kalıcı olacağı sorunsalına cevap aramak amacıyla 1919 yılında bir bölüm kurulmuş, Galler’de kurulmuş olmasına rağmen gelişmesi ve bir bilim disiplini haline dönüşmesi de 1946’dan itibaren Amerika Birleşik Devletleri’ndeki üniversitelerde olmuştur. Hatta bununla ilgili olarak Marksist kuramcılar uluslararası ilişkileri, neo-empyral bir Amerikan toplum bilimi olarak nitelendirmektedirler (Yalvaç, 2019).

Savaşların zararlarını tanımlayan ve barışın sürdürülebilirliğini veya en azından istikrarın korunmasını amaçlayan uluslararası ilişkilerde en önemli tartışmalar kuram üzerinden yapılmıştır. Bölümler kurulup literatür oluşturuldukça, bilimsel çevrelerde de kavramlara yüklenen anlamlarda farklılıklar olduğu görülmekteydi. Bu farklılıklardan kaynaklanan bir teori sorunu ve dolayısıyla da bilimsellik sorunu ortaya çıkmaktadır. O halde bir felsefi düşünce sistemini bilimsel kılan kuram nedir ne işe yarar bunun uluslararası ilişkiler disiplini açısından

tanımlanması gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler açısından kuram, deneye ve gözleme dayalı olaylar veya olguların oluşturduğu hipotezler arasında tutarlı bir bağ kuran insan zihninin ürünü bir analiz sistemidir (Arı, 2010). Bu pozitivist mahiyetteki tanım açısından teoriyi oluşturmak adına olay veya olgu kaynağını ise tarih üstlenmek durumundadır. Örneğin Thucydides, M.Ö 5'nci yüzyılda yazmış olduğu Peleponnez Savaşları Tarihi adlı kitabında savaşı iki taraf olan Atina ve Sparta'nın durumlarını tahlil ettikten sonra o dönem için başat güç olan Sparta'nın hızla güçlenen Atina'ya karşı bir nevi önleyici savaş yapması gerekliliğinin kaçınılmaz olduğunu anlatmaktadır (İren, Gürkaynak, 2015). Thucydides'in yapmış olduğu bu çıkarım ondan yüzyıllar sonra Machiavelli'nin siyaset felsefesine ilham olmuş hatta bugün ABD-Çin ilişkilerinin tahlilinde kuramsal kaynaklık eden bir yapı oluşturmuştur. Tarih anlatımı üzerinden yapılmış olan bu çıkarımı işlemek uluslararası ilişkilerin görevi olmuştur. Çünkü uluslararası ilişkiler disiplini meydana getiren, Westphalia Barışı, Yedi Yıl Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Ekim Devrimi gibi olayları yorumlanabilir hale getiren alternatif bir düşünce yapısı oluşmuş bu olayları sistemli bir şekilde analiz etmek de uluslararası ilişkilerin görev alanına girmiştir. Farklı mahiyetteki farklı olayların hem felsefi hem ideolojik olarak farklı anlamlar meydana getirmesi ile de bilimsellik sorunu aşılmış olsa da epistemolojik olarak hâkim teori sorununu ortaya çıkarmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkiler siyaset biliminden bağımsız bir disiplin haline dönüşürken, bu bağımsızlaşma sürecinde uluslararası ilişkilerde bazı epistemolojik tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalarda bir kuram ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İhtiyacı karşılamak adına çıkan çeşitli tartışmalar sonucunda çeşitli ayrımlar ve ekoller ortaya çıkmış ve bazı yazarlar da bu ayrımları tasnif etmişlerdir. Örneğin; Barry Buzan bu ayrımı Realizm, Liberalizm, Marksizm olarak yaparken Torbjon Knutsen, Muhafazarlık, Liberalizm ve Radikalizm olarak sınıflamıştır (Arı, 2010). Bunun dışında güncel kuramsal tartışmalar Realizm, Plüralizm ve Globalizm ayrımı üzerinden olmuştur (Arı, 2010). Bunun yanında felsefi tartışmalar Machiavellizm, Grotiyenalizm ve Kantiyenalizm üzerinden yürümüştür (Arı, 2010). Bu tartışmaların yanı sıra uluslararası ilişkilerin ne şekilde çalışması gerektiğine veya çalıştığına dair tartışmalar mevcuttur. Bu tartışmaların ana odağı ise epistemoloji, metodoloji ve ontoloji üzerine yapılan tartışmalardır. Epistemolojik olarak uluslararası ilişkilerin ampirik bir bilim olduğu yani deneysel ve gözlemlenebilir olduğu kabulüne karşılık olarak özellikle post-modern dönemde uluslararası ilişkilerin yorumsamacı olduğu kabulü kuramsal çalışmalarda kabul görmeye başlamıştır (Viotti & Kauppi, 2016). Bu şekilde de bir tarafta uluslararası ilişkilere özgü deneysel bir bilimsel yöntem arayan istatistikî verilere dayanan

davranışsalcılar ile her dönemin kendine has bir yapısı olduğu ve bu sebeple kavramsal ve yorumsal yargıların daha önemli olduğunu savunan gelenekselciler arasındaki tartışma ortaya çıkmıştır (Yalvaç, 2019). Bu çok boyutlu ve karmaşık tartışmalar ışığında da doğal olarak teori sorunu ortaya çıkmış ve birçok farklı kuram ortaya çıkmıştır; ancak hemen hemen her akademisyen, filozof ve yazarın kendine has düşünce sisteminin birer bakış açısı kazandırdığı üç ana kuramın ortaya çıktığı ve bu düşünce sistemlerinin şu üç kuram altında tasnif edildiği söylenebilir. Realizm, İdealizm ve Eleştirel Kuram. Bu teoriler içerisinde kimi kavramlar geçişkenlik göstermiştir. Buna örnek olarak da hegemonya kavramı gösterilebilir. Bu çalışmada da çalışmanın teorik olarak altyapısını oluşturması düşünülen, uluslararası ilişkilerde hegemonya kavramının kuramsal olarak yeri tartışılacaktır.

2.2. Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Kavramı

2.2.1. Hegemonya Kavramı'nın Felsefi Öncüsü Olarak Antonio Gramsci

Uluslararası ilişkilerde hegemonya kavramına değinilmeden önce hegemonyanın tek başına ne olduğunun tanımlanması gerekir. Bu minvalde de kavramın fikri açıdan öncülüğünü yapan Gramsci'nin kim olduğunu ve düşünce sistemini anlamak gerekmektedir. Aslında Antonio Gramsci'den önce de hegemonya kavramı kullanılmaktaydı; ama Gramsci siyasi çalışmaları ile hegemonya kavramının tanımını değiştirmiştir bu nedenle Hegemonya kavramını siyaset biliminde sistematik bir fikir olarak ilk ortaya koyan kişinin İtalyan siyasetçi ve yazar Antonio Gramsci olduğu kabul edilmektedir (Karacasulu, 2009). Gramsci, Mussolini'nin faşist İtalya'sı döneminde yaşamış; ancak Marksist düşünceden etkilenen bir yazardı (Karacasulu, 2009). Marksizm'e olan ilgisi Kuzey İtalya ile Güney İtalya arasındaki gelişmişlik farkının üzerine yaptığı çalışmalarda ortaya çıkmıştır (Dural, 2012). Gramsci'yi marksizme iten bir diğer etken de üniversite eğitimini aldığı Torino kentiydi. Torino, İtalya'nın sanayi alanında başkentiydi. Gramsci'nin burs kazanarak gittiği bu kent FIAT, Lancia gibi büyük otomotiv fabrikalarının bulunduğu bir şehirdi ve burada genel genel gözlemleri üzerinden, işçilerin emeklerini satarken haklarını almadıkları düşüncesiyle kurulan sendikal hareketlere ve fabrika konseylerine katılmış ve destek vermeye başlamıştır (Dural, 2012).

Gramsci, İtalya'nın kuzey-güney arasındaki ekonomik gelişmişlik farklılıklarını ele aldığı kitabında ilk olarak tarihsel bloktan bahseder. Bu eserde, memleketi Sardunya örneğinden hareketle bölgedeki feodal-geleneksel egemen sınıflara karşı olarak işçi ve köylülerin bir araya

geldiği devrimci bir tarihsel blok oluşturulmalıdır. Gramsci'e göre; bu duruma karşı devrimci bir anlayışla en iyi açıklamayı Marksizm getirmekteydi (Dural, 2012). Ona göre; Torino, Milano, Cenova, Venedik gibi ticaret ve sanayi şehirlerine sahip olan Kuzey İtalya, kapitalistleşmiş ve geçimi sadece tarımla sağlayan Güney İtalya'yı sömürür hale gelmiştir (Dural, 2012). Kendisi de güneyli olan Gramsci Torino'ya geldikten sonra bu düşüncesini daha net tatbik etme imkânı bulmuştur; ancak Gramsci'yi hegemonya kavramının düşünsel sistemine iten Kuzey-Güney ayrımından ziyade Mussolini iktidarı olmuştur.

Benito Mussolini, 1922 yılında iktidarı ele geçirdikten sonra sırayla politik rakiplerini saf dışı bırakmaya başlamıştı. Faşist iktidarını kuvvetlendirmek adına Güneyli toprak ağaları ve kilise ile arasındaki siyasi ve ticari ilişkileri güçlü tutmaya çalışan Mussolini diğer politik grupları ise ezmiştir (Aksoy, 2016). Bu ezilen gruplar içerisinde başta komünistler vardır ve Gramsci de İtalyan Komünist Partisi'nde milletvekilliği yapan bir siyasetçidir. Gramsci'nin doğal olarak Mussolini iktidarına muhalif görüşleri sebebiyle hapse atılması da çok uzun sürmemiş ve 1926 yılında hapse girmiştir. Gramsci'nin hegemonya kavramını pekiştirmesi hapisane yılları esnasında gerçekleşmiştir.

Gramsci, klasik Marksist anlayışın temel kabullerini kendisi de kabul etmekle birlikte, devrime ulaşan yolun Marksizm'in öngörüsünden farklı olduğu çıkarımında bulunmuş ve hegemonya kavramına o zamanki bilinen anlayışın dışına taşımıştır (Kaymak, 2016). Bunun için öncelikle iktidara odaklanmış ve iktidara sahip olan grupların iktidarı nasıl ele geçirdikleri ve nasıl iktidarlarını sürdürdükleri sorusuna odaklanmıştır (Okur, 2015). Burada Gramsci'nin Marksist kuramı tersine yorumlamaya çalışarak ideolojik yapıların ekonomik yapılar üzerindeki üstünlüğüne ve sivil toplumun, politik toplum üzerindeki önceliğine dikkat etmeye başladığı görülmektedir (Carnoy, 2001). Buna göre; ideolojik araçları bulunduran sınıf, ekonomik yapıya tamamen sahip olmasalar da ideolojinin tüm dallarını kullanarak sivil toplum üzerinde kendilerinin iktidar olması üzerinde bir rıza oluşturabileceklerdir (Karacasulu, 2009). Bu söylem Marksizm'in sivil toplumu ekonomik alanla kısıtlayan anlayışına ters düşmektedir. Yani, anlayış olarak Marksizm'in tek başına doğru olarak kabul ettiği bir nevi dogmatik olan ekonomik çıkarımlarının yetersiz olduğunu vurgulayan Gramsci bunlar doğru olsa dahi sivil toplumun buna ikna edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu ikna sonunda sivil toplum ile politik toplumun bir araya gelmesi ile tarihsel bloğun üstyapısı olan devlet ortaya çıkacaktır (Karacasulu, 2009). Zira var olan düzen ideolojik olarak irdelendiğinde devlet ile sivil toplumun analitik olarak ayırt edilemeyecek şekilde iç içe geçtikleri bu sayede de ideolojik aygıtları elinde bulunduran kapitalistlerin sürekli olarak kendi iktidarlarını yeniden ürettikleri

görülmektedir (Keyman, 2000). Bu yorum sayesinde Gramsci Hegemonya kavramını, fiziki güç ya da zor kullanma kuvvetini, kültürel ve entelektüel olarak rıza ile bir araya getiren sosyal ve politik bir kontrol şeklidir ve düzenin yapısını devlet ve sivil toplum arasında ilişkilerin rızaya dayandırılması şeklinde tanımlamaktadır (Okur, 2015). Gramsci, ekonomik ve politik gücün iktidarı koruma konusunda yetersiz kaldığını bu sebeple rızanın iktidarın devamlılığında en önemli mefhum olduğunu ifade etmektedir (Karacasulu, 2009). Bu şekilde kapitalizm çeşitli krizlere giriyor olmasına rağmen kendini yeniden üretmektedir. Bu sebeple sosyalizme geçişin sivil toplumda meydana gelecek fikri dönüşüm sayesinde olabileceğini vurgulamaktadır; ancak klasik Marksistler sivil toplumu ekonomik alanla sınırlarken Gramsci dünya görüşleri, felsefi düşünceler ve dinleri de sivil toplum içinde değerlendirmektedir (Karacasulu, 2009). Böylece hegemonik bir yapıda sosyal düzen bu tip sosyal kontrol araçları ile yeniden üretilmektedir (Okur, 2015). Bu sayede devleti elinde tutan iktidar sahipleri ile sivil toplum arasında bir ikilem ortaya çıkmıştır. Bu ikilem ekonomi politik anlayışının ekonomik olarak insanlığın tarihsel olarak kümülatif ilerlediği savının karşısında, Gramsci'nin sivil toplum üzerinde kurulan rızaya dayalı anlayışla iktidara sahip olan kapitalist anlayıştakilerin kendilerini yeniden üretmeye zemin hazırladığı eleştirisiyle karşı karşıya kalması ile ortaya çıkmaktadır (Melek Halifeoğlu, 2013). Buradan hareketle Gramsci'nin kurulan hegemonyaya karşı bakış açısının, hegemonyanın kendisine karşı olumsuz değil, ideolojisine karşı olumsuz olduğu çıkarımı yapılabilir. Sonuç olarak da sivil toplum ile politik toplum tarihsel bloğun üst yapısı olarak devlette birleşmektedirler (Karacasulu, 2009).

Tarihsel blok kavramı Gramsci açısından yapılar ve üst yapılar arasındaki bütünlüğü ifade etmektedir. Bu bloğu meydana getiren üretim imkanlarını oluşturan sosyoekonomik altyapı ile birlikte politik ve sivil toplumdaki meydana gelen bir üst yapı mevcuttur (Karacasulu, 2009). Bu iki yapı arasında organik olarak oluşan bağı ise “organik aydınlar” oluşturur. Bu sınıf her bir toplumsal sınıf içerisindeki ekonomik ve siyasi bağları ile etkinlik gösterir. Organik aydınlar, kurmuş oldukları bu bağ ile fikir üretiminin yanı sıra toplumsal sınıfın çıkarını gözeterek hegemonya programını geliştirerek toplumsal bir organizasyon sağlarlar (Karacasulu, 2009). Bu sebeple organik aydınlar hegemonyanın üzerine inşa edildiği tarihsel blokun temel taşı mahiyetindedir.

Gramsci'nin hegemonya kavramına getirmiş olduğu açılım ile beraber hegemonya sosyal bilimlerde çalışmalarında ilgi odağı haline gelen bir kavrama dönüşmüştür. Bu kapsamda da neo-realizm ve yapısal realizm ile ilgili çalışmalar yürüten Kenneth Waltz, Robert Keohane ve uluslararası ekonomi politik üzerine çalışan Robert Gilpin ile birlikte uluslararası ilişkilerde

Gramiřiyen okulun öncüsü olarak kabul edilen Robert Cox uluslararası iliřkilerde hegemonya kavramını dūřünsel geliřimine olay ve olgular üzerinden katkıda bulunmuřlardır. Bu akademisyenlerden Robert Cox, Gramiřyan Ekolü ortaya koymasını da saęlayan bir anlayıřla, Gramsci'nin ortaya koyduęu siyaset bilimi açısından hegemonya kavramını uluslararası iliřkilere entegre etmiř ve var olan kapitalist dūzenin dūnya hegemonyasını kırarak Marksist mantıkla bir devrimin gerçekleřebilmesi adına bir tersine hegemonya dūřüncesini dile getirmeye çalıřmıřtır. Bu minvalde uluslararası iliřkiler kuramında Gramsci'nin temsilcisinin Robert Cox olduęu sūylenbilir. Soęuk Savař'ın sona ermesi ile birlikte yeni dūnemin ilk yıllarında uluslararası iliřkilerde pozitivist yaklařımlara karřı eleřtiriler yükselmeye bařlamıř ve pozitivist kuramcıların tarihte iki dūnya savařı arası dūnemde olduęu gibi bu dūnemi de açıklayamadıklarını ifade etmeye bařlamıřlardır. Buna karřılık idealist kuramcılar tarihin sonuna gelindięini öne sürerken realizm kuramı da yeni bir evirilmeye tek kutuplu dūnya dūzeni üzerinde dūřünmeye bařlamıř ve hegemonya kavramı üzerinde çalıřmalar yürütmüřtür. Böylelikle uluslararası iliřkilerde soęuk savař sonrasında eleřtirel kuram ile aęırlıęını neo-realistlerin oluřturduęu pozitivist kuramcılar arasında yeni bir kuramsal çekiřme ortaya çıktıęı sūylenbilir.

2.2.2 Uluslararası İlişkilerde Gramişiyen Ekol

Gramiřiyen Ekol, uluslararası ilişkilere hegemonya kavramının eklenmesi açısından en önemli ekollerden biridir. Bu ekole göre, özellikle soğuk savaşın sona ermesinden sonra post-modern dūnemde devlet merkezli teorilerin yeni dūnemi yorumlamakta yaşadıkları problemler nedeniyle hegemonya kavramına olan ilgiyi artırmıştır (Keyman, 2000). Bu minvalde Gramsci'nin hegemonya yaklaşımını uluslararası ilişkilere ve uluslararası ekonomi politiğe uyarlayan pek çok çalışma yapılmaya başlamıştır. Bu çalışmaların en yankı uyandıranlarını Kanadalı akademisyen Robert Cox yapmıştır. Robert Cox tarihsellik anlayışı açısından klasik realist dūřünürler Carr ve Sorel'den entelektüel dūřünce açısından ise Marksist İtalyan yazar Gramsci ve tarihçi Vico'dan etkilenmiştir (Bostanoęlu, 2009).

Cox'ın uluslararası ilişkilerde kuram sorununa getirmeyi planladığı kuram anlayışı post-realist dolayısıyla post-pozitivist bir analiz üzerine kurgulanmaya çalışan bir anlayıştır (Bostanoęlu, 2009). Bu kurgusal anlayışının asli sebebi Cox'un, var olan kuramların sürekli devinim halindeki dūnyayı açıklamakta sıkıntı yaşamış olduklarını saptamasıdır ve bu açıdan öncü konumundadır (Bostanoęlu, 2009). Kurguladığı kuram çalışmalarında, Gramsci ve Vico

geleneğinden etkilenecek devlete odaklanmış ve devletin maddi ve ideolojik gücünün dayanaklarının nasıl oluştuğu ve nasıl bu gücün sürekliliğinin sağlandığını sorgulamıştır (Bostanoğlu, 2009). Burada en önemli analiz olarak diğer uluslararası ilişkiler kuramlarının ve özellikle neo-realizm ve yapısal realizmin, kapitalist düzeni krizden çıkarmaya yönelik dolayısıyla düzenin kendisini yeniden üretmeye yönelik bir kurtarıcı olarak üretildiğini öne sürmesidir (Bostanoğlu, 2009). Cox'un bu minvalde dile getirdiği "*Teori her zaman birisi ve bir amaç içindir.*" argümanı, eleştirel kuramın uluslararası ilişkiler literatüründe yer edinmesinde etki etmiştir (Cazala, 2014). Tarihsel süreç içerisinde olan istikrarlı süreçlerin geçici olmakla birlikte sorun çözücü olarak nitelediği kuramların düzen lehine olduğunu ileri sürmüştür (Cazala, 2014). Bu minvalde bilgi arayışının politik bir eylem olduğunu vurgulayan Cox, o sebepten bağımsız bir kuramın öne sürülmesinin mümkün olmadığını savunmuştur (Viotti & Kauppi, 2016). Bu şekliyle Cox'un Gramişyan Ekolünün, pozitivist teorilerin kurulu dünya düzenini meşrulaştırıcı statükocu bir işlev gördüğü eleştirisi getirdiği çıkarımı yapılabilir.

Cox'un Gramişyan ekolünün temelini oluşturduğu pozitivist anlayış eleştirisinin özünde bu kuramların küresel hegemonyaya hizmet ettiği çıkarımı vardır (Okur, 2015). Gramsci'nin hegemonya kavramı içerisinde yer kültürel ve entelektüel hegemonyanın kurulmasına hizmet eden bu kuramlar statükonun korunmasına hizmet eder halledirler. Burada hegemon kuvvetleri devletlerle de sınırlamayan Cox, uluslar-aşırı örgütlenmeleri de analizine dahil etmektedir (Okur, 2015). Analizini Gramsci'nin tarihsel blokundan başlatan Cox, Neo-Marksist anlayışla Gramsci'ninkine benzer şekilde uluslararası ilişkilerin analizini ekonomik çıkarın yanı sıra fikirler ve kurumlar üzerinden de yapmaktadır (Karacasulu, 2009). Bu yöntemle Cox, Realizm ekolünün devlet merkezli anlayışını tümüyle reddetmez; ancak "*sosyal kuvvetler*" adını verdiği ekonomik, sosyolojik ve politik katmanları olan bir kurumsal yapıyı da analizine dahil eder (Bostanoğlu, 2009). Cox'un anlayışının en önemli kavramlarından biri olan sosyal kuvvetler ekonomik gücü elinde bulundurarak üretim imkanlarını kontrol etmenin yanı sıra sınıflar arası ilişkileri ve kurumsallaşmayı ellerinde bulundurarak belirli bir düzeni sürekliliğe kavuşturmayı amaçlayan grubu ifade eder. Ancak sosyal kuvvetler bu tip bir ilişki yumağını illa tek bir devlet üzerinde oluşturmak zorunda değildir ve hatta sosyal kuvvetlerin sadece devlet içinde yer aldığını düşünmek doğru olmayacaktır (Bostanoğlu, 2009). Belirli sosyal kuvvetler, devletin hükmettiği alanı aşmakta ve bu da bu yapıları devlet ile benzer şekilde açıklanabilir hale getirmektedir (Bostanoğlu, 2009). Yani sosyal kuvvetler adı verilen bu yapılar bugün uluslararası ilişkiler literatüründe yer alan uluslararası örgütler ve uluslar-üstü

örgütler ile beraber daha çok öne çıkan uluslar-aşırı şirket yapılanmaları olarak nitelendirilebilir. Bu anlamda da Cox'a göre; dünyanın sosyal kuvvetlerin bir örüntüsü olduğu söylenebilir (Bostanoğlu, 2009). Buradan hareketle Cox'ın "*devletin uluslararasılaşması*" olarak tanımladığı yeni bir kavram ortaya çıkar. Bu kavram ulus devletin dünya ekonomisi gereklerine kendini uyarlamasını ifade etmektedir (Karacasulu, 2009). Cox'un düşünce yapısının Gramsci'ye benzer şekilde ekonomi ile birlikte sosyal ve kültürel yapıların da politik düzleme etki ediyor olduğu varsayımı onun güç ile ilişkili tanımlamalarını da farklılaştırmıştır. Cox'a göre; güç maddi olarak servetin ve hareket edilebilme alanının genişletilmesi olarak değil sosyal etkileşimlerin sonucu olarak ele alınmalıdır (Bostanoğlu, 2009). Çünkü maddi güç ilişkilerinin kurulması esnasında ortaya çıkabilecek bir zorlama ve direktme ilişkisi var olacakken bir nevi elde edilen gücün korunması kapsamında güce sahip olanlar sahip oldukları bu gücü kendi çıkarlarından ziyade küresel çıkarlar için kullandıklarını güçsüz olanları ikna edip onların rızalarını kazanarak ve dolayısıyla zor kullanmadan ve kuvvete başvurmadan onaylamalarını sağlayabilecektir (Bostanoğlu, 2009). Bu rıza sayesinde ortaya çıkan sosyal kuvvetlerin hegemonik yapısı Gramsci'nin "*tarihsel blok*" kavramına benzer şekilde Cox tarafından "*tarihi yapı*" olarak nitelendirilir (Bostanoğlu, 2009).

Tarihi yapı kavramı, insanların ve devletlerin içinde fiillerini gerçekleştirdikleri sınırları belli, zamana dayanıklı, sürekli tekrar eden düşünce ve faaliyetleri nitelendirmektedir (Bostanoğlu, 2009). Bu yapılar zaman içinde meydana gelir ve Cox'a göre; dünya politikasının görüşler arası gerçekliklerini tarihi yapı meydana getirmektedir. Tarihi yapı, üç ayrı şekilde dünya faaliyetlerini ele almaktadır. Üretimin örgütlenmesi, devlet biçimleri ve dünya düzenleri (Bostanoğlu, 2009). Birbiriyle bağlantılı bu üç sınıftan üretimin örgütlenmesini açıklarken Cox, realist düşünür Edward Hallet Carr'a atıfta bulunur ve işçi sınıfının ortaya çıkmasının sonucu olarak ekonomik devletçiliğin ve emperyalizmin ortaya çıktığını ifade eder. Yani, sanayi devrimi sonucunda üretimin örgütlenmesiyle önce işçi sınıfı meydana gelmiş, işçi sınıfının üretim imkanlarını verimli kullanmasıyla ekonomik anlamda devletin çıkarını önceleyen bir anlayış ortaya çıkmış ve bu sayede de emperyalizm ortaya çıkmıştır. Bu üç alanın kendi aralarındaki ilişkileri her zaman tek yönlü ve doğrusal değildir. Uluslar aşırı sosyal kuvvetler üretimin örgütlenmesini etkilediği gibi devlet yapılarının biçimlenmesini de etkileyebilirler (Bostanoğlu, 2009). Bu açıdan ekonomik, kurumsal ve ideolojik kuvvetleri tarihi yapı içinde eriten bir anlayış ile Cox hegemonyayı çok daha kapsayıcı bir yapı olarak tanımlamaktadır. Bu durumda Cox'a göre hegemonya bir devletler ve sosyal kuvvetler sisteminin tamamında etkili olan sistem ile alakalı değerler bütünüdür (Bostanoğlu, 2009). Bu kapsamda bir

değerler bütünü olması hasebiyle de sadece zorlamanın olması yeterli değildir rıza ve dolayısıyla oydaşma olmadan hegemonik bir düzenden bahsedilemez.

Cox, hegemonya kavramı ile yaptığı çalışmalarda genel olarak emperyalizm üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarda ise klasik kolonyal dönem yerine yeni dönem neo-emperyal dönemi çalışmıştır. Bu minvalde ilk kolonileşme döneminde 1870'lere kadar geçen süreci İngiliz Hegemonyası ile geçen Liberal Emperyalizm dönemi olarak nitelemiştir (Kaymak, 2016). 1873-1945 yılları arasını ise rekabetçi emperyalist dönem olarak niteleyen Cox, iki dünya savaşının yaşandığı bu dönemi dünyanın paylaşılma dönemi olarak nitelemiştir (Kaymak, 2016). 1945-1970 dönemi ise Cox'a göre; "Pax Americana" dönemidir. Bretton Woods, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası finans sistemleri ve kuruluşlarını kullanarak ve yönlendirerek Amerika Birleşik Devletleri kendi hegemonyasını kurmaya ve yaygınlaştırmaya başlamıştır (Karacasulu, 2009). 1970'lerde Amerikan üstünlüğü, Vietnam'da Birleşik Devletlerin başarısız olmasıyla krize girmişse de 1980'li yıllarda neo-kapitalist anlayış ile beraber Amerika Birleşik Devletleri rakibi Sovyetler Birliği'ne karşı yeniden öne geçmiş ve hegemonyasını günümüze kadar sürdürmüştür (Okur, 2015). Amerika Birleşik Devletleri'nin hegemonyasını günümüze kadar sürdürmesini Cox iki ayrı etmene bağlamaktadır. Birincisi daha evvel de bahsettiğimiz "devletin uluslararasılaşması" diğeri de "üretimin uluslararasılaşması" (Karacasulu, 2009). Üretimin uluslararasılaşması kavramı ile Cox'un kastettiği, üretim imkanlarına sahip olan sermaye sahiplerinin ulusal düzeyi aşarak ulus-aşırı bir şekilde sahip olmaya başlamasıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde sermaye sahibi olan odaklar dünyaya yayılarak etkin toplumsal güç haline dönüşmüşler ve bu şekliyle Amerikan ekonomik hegemonyasına katkıda bulunmuşlardır (Karacasulu, 2009). Reaganomics'in etkili olduğu ABD ve Thatcherism'in etkili olduğu Britanya İmparatorluğu ile birlikte neo-kapitalist düzenle beraber bu ulus-aşırı kuvvetler sadece ekonomik mal olarak ifade edebileceğimiz ürünlerin üretim imkanlarını elde etmekle kalmamış aynı zamanda entelektüel ve kültürel yapıları da ele geçirmeye başlayarak bunları da birer mamul hale getirip kendi kültürel hegemonyasını imal etmiştir. Bu minvalde Amerika Birleşik Devletleri Cox'a göre; önce ekonomik daha sonra fikri ve son olarak da bu iki hegemonik gücün birleşimi olan kurumsal hegemonyasını inşa etmiştir (Kaymak, 2016).

Sonuç olarak, Cox'un Gramişiyen Eleştirel Kuramı, Gramsci'nin, kamu düzeni ve yönetimi ile alakalı olarak kurguladığı sivil toplum, tarihsel blok gibi kavramları uluslararası ilişkilere uyarlayarak uluslararası ilişkileri bir nevi küresel siyaset bilimi olarak konumlandırmaya yöneliktir. Bu açıdan Cox'ın uluslararası ilişkiler analiz düzeyleri içerisinde öne çıkardığı

aktörler bireyler ve uluslararası sistem olmuş, analiz düzeyi açısından devleti ikinci plana atmıştır. Çünkü daha evvel de bahsettiğimiz gibi devlet ve üretim uluslararasılaşmış bu sayede ulus-aşırı gruplar ve güç odakları ortaya çıkmış ve bunlar devletin bir yandan devletin hegemonyasını destekler hale gelirken diğer yandan da kendi hegemonyalarını oluşturmaya başlayarak devleti kendi hegemonyalarını korumak adına bir araç haline getirmişlerdir. Böylelikle devlet, hegemonyasını korumak adına sermaye gruplarının kâra dayalı ulus-aşırı kurumlarını korurken, ulus-aşırı kurumlarda kendi hegemonyalarını korumak adına devletin rıza kazanabilme imkanlarına ihtiyaç duymuş ve böylece devlet ile uluslararası kurumlar arasında karşılıklı bağımlı bir yapı ortaya çıkmıştır.

2.2.3 Hegemonik İstikrar Teorisi ve Hegemonyaya Realist Bakış

2.2.3.1 Uluslararası İlişkilerde Realizmin Temeli

Realizm; uluslararası ilişkiler disiplininin klasik kuramları arasında yer alır. Kökleri en eski paradigma olan realizm, ilkçağdan Thucydides ve Sun Tzu orta çağdan ise Thomas Hobbes ve Niccolo Machiavelli'nin görüşlerini temel alır. İlkçağın antik güç politikalarını yansıtan Thucydides'in "*Peleponnez Savaşları Tarihi*" adlı eseri bu literatüre sunulmuş ilk örnek olarak gösterilebilir. Thucydides eserinde savaşın nedenlerini ve motivasyonlarını cereyan ediş dönemini ve sonuçlarını derinlemesine analiz etmiştir. Atina ve Sparta arasında 25 yıl boyunca süren Peleponnez Savaşları iki eski Yunan şehir devletinden Atina'nın ticari olarak güçlenerek üstünlüğü yavaş yavaş ele geçirmesinden dolayı o dönemin bölgesel olarak başat gücü olan Sparta tarafından dengelenmek istenmesi sebebiyle çıkmış bir savaştır. İşte bu sebep başlı başına realizmin konularından birini oluşturmaktadır. Bozulan güç dengesi devletler arasındaki savaşı tetiklemektedir (Arı, 2010). Hatta bugün benzer şekilde Çin'in ekonomik ve askeri olarak yükselen bir güç olması Amerika Birleşik Devletleri'ni kaygılandırmaktadır. Bu durum uluslararası ilişkiler literatürüne "*Thucydides Tuzağı*" olarak geçer. Thucydides'ten sonra Sun Tzu ile beraber askeri ve ekonomik kapasite ve strateji konuları öne çıkmaya başlamıştı. Ona göre; en önemli taktik rakip ülkeye saldırmadan ona baş eğdirebilmektir (Tzu, 2018). Yani Sun Tzu askeri kapasiteyi bir tehdit unsuru olarak kullanarak güç dengesini sarsmadan rakip devlete boyun eğdirebilmeyi öne çıkarır.

Daha sonraki dönemde realizm felsefesine katkı veren düşünürler Machiavelli ve Hobbes olmuştur. İtalyan düşünür ve yazar Niccolo Machiavelli yaşadığı kent devleti olan Floransa’da cumhuriyetin yıkılması ve bir düklük oluşturulması üzerine gözden düşmüş eski bir bürokrattır. Machiavelli yeniden dikkat çekmek adına “Hükümdar” adlı eserini kaleme alır. Machiavelli bu eserini yazdığı dönemde İtalya adı verilen bir devlet yoktur. Antik dönem Yunan şehir devletlerini andıran iki üç şehirden oluşan prenslikler veya cumhuriyetler mevcuttur. Bugünkü İtalya’nın kuzeyinde yer alan Ceneviz ve Venedik Cumhuriyetleri ile Savoy Prensiği kuvvetli ticari bağlara sahip zengin devletler konumundaydılar. Floransa Prensiği de bu ticari yapıdan faydalanabilmekteydi. Bu devlet yapıları içerisinde en geniş alana hükmeden Napoli-Sicilya Krallığı ise İspanya’nın kontrolü altındaydı. Bunun yanında Ceneviz ve Savoy bir diğer güçlü merkezi krallık Fransa’ya komşu durumundaydı. Bu İtalyan devlet yapıları kendilerine has ticari yapı içerisinde birbirleriyle de rekabet etmekteydiler; ancak zengin olmaları nedeniyle askerlik ile geçinmeye ihtiyaç duyacak kimse yoktu ve kurulabilen ordular da iyi savaşılabilecek yeteneğine sahip değildi. Machiavelli bu durumu gözlemleyerek, Floransa’nın yeni düküne “Hükümdar” adlı eserini bir nevi iş başvurusu niteliğinde sunmuştur. Bu gözlemlerin ana amacını İspanya ve Fransa baskısı altında yaşanan bir nevi tatlı hayatın uzun sürmeyeceğini bu sebeple de İtalyan Birliği’nin sağlanması gerektiğini hükümdarına anlatmaktır. Bu birliği sağlamak amacıyla da hükümdarın sahip olması gereken meziyetler ve özellikler sıralanmıştır. Machiavelli “aslan ve tilki” metaforunu kullanarak hükümdarın bir aslan gibi güçlü ancak yeri geldiğinde de bir tilki kadar kurnaz olması gerektiğini salık verir (Kalkan, 2018). Hükümdarın ideal olandan çok anın gerçeklerini ve sorunlarını idrak etmesi ve çözmesi önem taşımaktadır (Kalkan, 2018). Önemli olan hayatta kalmak ve iktidarın varlığını korumaktır bu yüzden ahlak geri plana atılabilir ve yeri geldiğinde ahlaken kötü kabul edilen işler yapılabilir (Kalkan, 2018). Buna rağmen; Machiavelli ahlakı bütünüyle dışlamaz ona göre hükümdar ahlaklı olmak durumunda değildir; ancak ahlaklı görünmesi mutlaka daha iyi olacaktır (Machiavelli, 2017). Devletin bekası ve varlığı uğruna sevilme korkulmak bir hükümdar için daha iyidir. Bu sebeple bir monarkın illa sevilmesi gerekmez. Anlaşıldığı üzere genellikle iç politikaya dönük iktidarı kuvvetlendirmeye yönelik tavsiyelerde bulunan Machiavelli aslında bir diğer taraftan da uluslararası ilişkilerde realist paradigmanın temellerini de atmaktadır. İlk olarak Machiavelli kuvvetli bir üst otoritenin olmadığı bir ortama kaosu egemen olacağı varsayımı üzerinden iktidarın kuvvetlendirilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu realizm felsefesinde de devletler üstü bir otorite kabul edilmeyeceğinden uluslararası ilişkileri açıklarken kullanılan bir argümandır. İkincisi ise Machiavelli’nin ana sorunsalı İtalyan devletlerini İspanya ve Fransa’nın dış tahakkümünden kurtarmak ve İtalyan birliğini oluşturmaktır. Bu sebeple de bunu sağlayacak

bir lider ve orduya ihtiyaç vardır çünkü eğer başkaları tarafından savunulan veya korunan hale düşülürse muhakkak bir gün ezileceklerini düşünmektedir. Bu sebeple de güçlü bir iktidarı ve vatandaş-asker olma durumunu ortaya atmış ve savunmuştur. Machiavelli'nin çıkarımları o dönemde çok dikkate alınmamıştır. Çünkü koyu bir Katolik Hristiyan topluluğu olan Floransa'da monarka ahlakı geri plana atmasının tavsiye etmesi o günün şartlarında makul gelmemiştir; fakat Machiavelli'nin yaşadığı 16'ncı yüzyıldan itibaren eski İtalyan devletçikleri üzerinde baskı giderek artmıştır. İtalya'ya asıl para akışını sağlayan Ceneviz ve Venedik Cumhuriyetleri Doğu Akdeniz ve Karadeniz'deki kolonilerini kaybetmiş, Cenevizliler daha çok Fransız etkisi altına girmişler, Venedik Cumhuriyeti ise önceleri Habsburgların etkin olduğu bir bölge haline gelmiş hatta belli bir dönem Avusturya'nın egemenliği altına girmiştir. Güneyi kontrol eden Napoli-Sicilya Krallığı ise İspanya etkisinden sonra İspanyol uydu devletine dönüşmüş daha sonra da İspanya hükümrancılığına girmiştir. Nitekim İtalya siyasi birliğini ancak on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında sağlayabilmiştir. Machiavelli, "Hükümdar" adını verdiği eserinde daha çok İtalyan Siyasi Birliği için gereken yönetici profilini çizmiştir. Burada kurulan yönetici imgesi kurucu lider imgesidir; fakat "Hükümdar" tek başına Machiavelli'nin fikirlerini yansıtan bir eser değildir. "Söylevler" adını verdiği bir başka eserinde, Machiavelli insanın doğasının doyumsuz ve kötü olduğunu vurgular (Öztürk, 2013). Bununla birlikte İtalyan Tarihi üzerinden yaptığı okumalarla özgürlüğün nasıl korunabileceği üzerinde durur. Machiavelli, Roma'da senato ile kralın arasındaki dengenin nasıl korunabileceğini tartışarak diktatörlüğün sadece güvenlik gerektiği zaman kurulabilecek bir sulta olduğunu savunur (Machiavelli, 2009). Machiavelli "Söylevler" adlı eserinde dengeleri gözeterek özgürlüğü tesis eden ve cumhuriyeti kuran yöneticileri överken, özgürlüğü kullanarak tiranlaşan yöneticileri de eleştirir (Machiavelli, 2009).

Realizm felsefesine benzer dönemde katkı veren bir diğer önemli yazar ve düşünürde İngiliz Thomas Hobbes'tur. Hobbes'un yazmış olduğu "*Leviathan*" adlı eseri klasik realizm felsefesi için en önemli eserdir denilebilir, ancak Hobbes, Machiavelli'nin aksine eserini sadece iç siyasete odaklanarak yazmıştır. Hobbes'a göre insanoğlu doğuştan eşittir, doğa insanları zekâları, kabiliyetleri ve ihtiyaçları açısından birbirine eşit hale getirmiştir (Viotti & Kauppi, 2016). Bu eşitlik haline rağmen yine insanlar genellikle kendilerinin diğerlerinden daha yetenekli ve daha zeki zanneder (Viotti & Kauppi, 2016). Bunun yanında insanlar hayatlarını genellikle vahşi bir ortamda, yalnız ve yoksulluk içinde sürerler ve kısa sürede de ölürlere (Kalkan, 2018). Bu durum insanların, ihtiyaçlarını giderme ve çıkarlarını elde etme konusunda ortaya çıkan çatışmalar sebebiyle birbirine düşman olmaya itmektir (Viotti & Kauppi, 2016).

Bu düşman olma durumu güvensizliğin kaosu ve dolayısıyla savaşların doğal sonuç olarak ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bunun için insanların sahip oldukları hakların bir kısmından feragat ederek bir üst otoriteye devretmesi zorunludur aksi takdirde insanlar arasında bir anarşi durumu hâkim olacaktır (Kalkan, 2018). Hobbes, bu kötümser bakış açısını Britanya İmparatorluğu'nda yaşadığı dönemdeki istikrarsızlığa ve onun yaşadığı dönemde süren otuz yıl savaşlarına dayanarak edinmiştir. Hobbes, üst otoriteye “*Leviathan*” adını verir. *Leviathan* kitab-ı mukaddeste geçmekte olan bir canavar tasvirinin adıdır. Bu canavar atfıyla birlikte, üst otoriteye manevi bir unsur yüklenmiş olur ve bu durum halkın yetki devrini sağlamasını kolaylaştırmış olacaktır. Hobbes görüşlerinde korkuyu över. Hobbes'a göre; korku güdüsü ölümle beraber insanın barış içerisinde yaşamasını sağlayan duygudur (Viotti & Kauppi, 2016). Buradan hareketle Hobbes'un *Leviathan*'ı güvenlik algısı yüksek dolayısıyla da korkutucu bir yüksek otoritedir. Hobbes'un bu *Leviathan* önerisi tarihte toplum sözleşmesi önerisinin ilki olması nedeniyle bu anlayışa öncülük eder. Diğer taraftan ağırlıklı iç siyasete yönelik bu çalışması uluslararası ilişkilerde realizm kavramında da bir sorunsal ortaya koyması nedeniyle de ön açıcıdır. Devletler arası ilişkilerde düzen nasıl sağlanacaktır? Hobbes'un kendisi *Leviathan* benzeri bir üst otoritenin devletler arasında sağlanamayacağını savunur çünkü bu devletlerin sonu anlamına gelir bu sebeple de devletler böyle bir otoriter varlığı istemez (Kalkan, 2018). Bundan ötürü klasik realizme göre uluslararası ilişkiler anarşik bir ortamdır. Bu anarşi bir kaosu temsil etmez; ancak iç politikada oluşturulan hiyerarşik düzenin dış politikada uygulanamayacağını bu sebeple uluslararası ilişkilerin örümcek ağına benzer bir biçimde ahenkli gözükse ancak karmaşık olduğu varsayımı ortaya çıkmaktadır.

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde realizm felsefesine literatür olarak katkı sunan diğer bir isim Alman subayı olan Carl von Clausewitz'dir. Clausewitz, Prusya Krallığı'nda Silezya bölgesinde doğmuş daha sonra da Prusya'ya asker olarak hizmet vermeye başlamıştır. Napolyon Savaşları esnasında yüksek rütbeli bir subay olarak görev yapan Clausewitz 1815'te savaşın sonlanması ile inzivaya çekilerek “*Savaş Üzerine*” adını verdiği eserini yazmaya başlamıştır. Clausewitz eserini bitiremeden ölmüş, ancak eşi sayesinde bu eser yayımlanabilmiştir (Viotti & Kauppi, 2016). Bu eserin yayımlanabilmesi realizm felsefesi açısından önem arz etmektedir. Clausewitz'e göre; savaş siyasetin bir uzantısıdır (Kalkan, 2018). Daha evvel kabul gören anlayış, savaşın patlak vermesi daha sonra diplomatik ilişkilerle savaşın sonlanmasıdır; fakat Clausewitz bunu kabul etmemektedir. Clausewitz, savaşı diplomasi ile bir bütün olarak görür ve savaş en etkin diplomatik araçtır; ancak savaş yolunun seçilebilmesi için makul olmak gerekir (Kalkan, 2018). Bu sebeple aslında savaşın dışında yer

alan diplomasi, istihbarat gibi konulara önem vermez. Zira savaş muhakkak vuku bulacaktır bu sebeple askerin stratejik ve taktik bilgiye sahip olması önem arz etmektedir. Clausewitz bu görüşleri ile Prusya Krallığı içerisinde de etkili olmuş ve askerlikte savaşa her zaman hazırlıklı ve seçkin bir sınıf olarak yetiştirilen kurmay sınıfının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Clausewitz'in bu konudaki fikirlerinin gelişimindeki en önemli sebep Napolyon gibi dahi ve bir o kadar da dengesiz bir karakterin ortaya çıkarak bir anda bütün Avrupa'yı işgale kalkışmasıdır. Zira bu Clausewitz'e tehdidin her an her yerden meydana gelebileceğini, bundan dolayı her an hazırlıklı olunması gerektiği düşüncesini verir. Bu sebeple Clausewitz'e göre; askeri konular “yüksek siyaset” olarak adlandırılırken, diğer siyaset konuları “alçak siyaset” konularıdır (Kalkan, 2018). Clausewitz “yüksek siyaset” konularına her an hazırlıklı olarak şans faktörünün dengelenmesi gerektiğini bunun yanında diplomasi bir uzantısı olması sebebiyle siyasi bir amacı olan savaşın halkın tutkusu veya öfkesi ve bunların yanında da siyasetçilerin stratejik akılları ile idare edilebileceğini ifade eder. Yani savaş; şans, akıl ve öfke üçlüsünün dengesine bağlıdır.

2.2.3.2 Klasik Realizm ve Neo-realizm Teorisyonları

Klasik realizm, uluslararası ilişkiler disiplininin ilk kuramı olarak ortaya çıkmıştır. Böyle bir teoriye ihtiyaç duyulmasının en önemli nedeni Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Birinci Dünya Savaşı'nın devletlerle topyekûn bir savaş olmasından dolayı beklenenden fazla zarar vermesi adeta Avrupa Devletler Sistemini çöküntüye uğratmasıdır. Bu sebeple, savaşların nasıl geri plana atılacağı bir sorun haline gelmiş, realizmin felsefi olarak savaşın sebepleri ve güç mücadelelerini konu alıyor olması da realizmi öncü kuram haline getirmiştir. Bu minvalde ilk akla gelen isim Edward Hallett Carr olmuştur. Carr iki dünya savaşı arası dönemi konu aldığı “*Yirmi Yıl Krizi*” adlı eserinde İkinci Dünya Savaşı'nın ana nedeni olarak, Birinci Dünya Savaşı sonrasında fiili siyasete ve siyasetteki teorik çalışmalara egemen olan menfaatlerin ahengi temeline dayalı ütopyik anlayışı öne sürer (Ersoy, 2019). Carr'a göre; bu tip bir ahenk bu dünyada mümkün değildir. Çıkar kavramını önceleyen bir anlayışa sahip olan Carr, on dokuzuncu yüzyıla hâkim olan idealist anlayışın iki dünya savaşıyla çöktüğünü başkalarının çıkarlarına ket vurmaktan ve yalnızca kendisinin ve kendi vatandaşlarının çıkarlarını takip etmeden bir sonuç elde edilemeyeceğini iddia etmektedir (Kalkan, 2018). Carr, yeni neslin ütopyacılarının varsayımlarını eleştirerek sil baştan bir düzen oluşturması gerektiğini vurgulamıştır (Kalkan, 2018). Carr “*Yirmi Yıl Krizi*” ve “*Uluslararası İlişkiler Öğretimine Giriş*” gibi kitaplarıyla akademik olarak uluslararası ilişkiler literatürüne ilk katkıları sunan ve ütopyacılık eleştirisiyle de İdealizm – Realizm tartışmasını başlatan isimdir (Kalkan, 2018).

Carr, etiği önceleyen idealistleri eleştirerek; politikayı etiğin değil, etiği politikanın bir unsuru olarak kabul etmektedir (Arı, 2010). Çünkü idealistlere göre; birey toplumun çıkarları uğruna kendi çıkarlarını feda etmeli ve toplumun genel yararına tabi olmalıdır (Arı, 2010). Carr bu durumu kendi çıkarını diğerlerine kabul ettirmek olarak değerlendirerek, ütopyacı adını verdiği idealistlerin evrensel çıkar kavramını yaratarak onun arkasına saklandıklarını ifade eder (Arı, 2010). Burada mutlak bir standart arayan ütopyacı, bu standardın kendi çıkarı olduğunu açıkça ifade edemez (Arı, 2010). Bunu tarihten de örneklendiren Carr, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'un başta evrensel çıkar için ortaya konan ilkelerini ifade ederken Amerikan politikasıyla evrensel çıkarın aynı olduğunu ifade etmesini veya Nazilerin "*Almanya için faydalı olan iyi zararlı olan kötüdür*" söylemlerini öne çıkarır (Arı, 2010). Buradan hareketle Carr idealizmin genel etiğe dayanan çıkarların uyumu anlayışını bir hegemon devletin kendi çıkarlarını dayatarak diğer devletleri sindirmesi olarak görür ve bunun kalıcı barışı sağlamak yerine diğer devletlere bir saldırı niteliği olduğundan savaş ihtimalini artıran bir etmen olduğunu savunur.

Klasik realizmin bir diğer teorisyeni de Hans Morgenthau'dur. Morgenthau bir Almandır; ancak 1937 yılında Nazi rejiminden kaçarak Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiştir. Morgenthau'nun fikirlerini Nazilerin iktidara gelişleri ve yükselişleri büyük ölçüde etkilemiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Edward Hallett Carr'ın oluşturduğu uluslararası ilişkiler disiplininin oluşmasına katkı sağlamıştır. Morgenthau, realizmi Hobbes ve Machiavelli'nin çıkarımlarına dayanarak kuramsallaştırmıştır. Hobbes'un "*İnsan insanın kurdudur*" sözü üzerinden ya da Machiavelli'nin insanın kötü bir tabiata sahip olduğu çıkarımından hareketle insanın her zaman güç peşinde olduğunu iddia eder. Morgenthau'ya göre; insan ister bir siyasetçi isterse de sıradan bir insan olsun her zaman özgürlük, güvenlik, esenlik ve bunun yanında bizzat güce sahip olmak ister (Gönlübol, 2014). Bu sebeple güce sahip olmak amacıyla diğer uluslarla veya uluslararası kuruluşlarla iş birliği yoluna giderek amaçlarına giden yol adına güçlerini pekiştirmek isteyebilirler (Gönlübol, 2014). Bu durum yine iş birliği ortaya çıkarmaya çalışsa dahi temel motivasyon güç ve iktidar elde etmektir. Morgenthau iç politika – dış politika ayrımını ortaya koyan ilk düşünürlerdendir. Ona göre; iç politikada örf, adet veya kültür çerçevesi içinde şiddet kullanma tekeli devlettedir; ancak dış politikada böyle bir durum söz konusu değildir hatta dış politikada şiddeti denetleyebilecek olan kuvvet çok zayıftır (Gönlübol, 2014). Hobbes'un felsefi açıdan ortaya koyduğu bu açmaz Morgenthau tarafından iç politika – dış politika ayrımıyla ortaya konmuş olur. Bu sayede Morgenthau tarafından ön plana çıkarılan güç kavramı en önemli değişken haline gelir. Çünkü bir devlet ancak ve ancak

devletlerarası ilişkilerde gücüyle orantılı bir şekilde davranabilecektir (Gönlübol, 2014). Buradan hareketle Morgenthau devletlerin dış politikadaki hareket alanlarını ve manevra kabiliyetlerini sınırlar. Ona göre; devletlerin üç ayrı dış politikası olabilir. Statükoculuk, yayılcılık ve emperyalizm, son olarak da prestij politikası (Gönlübol, 2014). Bunlardan sonuncusu hegemonik bir yapı oluşturma amacını taşıırken, diğer ikisi ise güç vasıtasıyla hegemonyayı oluşturmayı amaçlar. Morgenthau'ya göre, iş birliği imkansızdır; çünkü birincil faktör olarak insan doğası gereği çatışmacıdır. İkincil faktör olarak da ayrı birimlerin bulunduğu bir ortamda çıkar çatışması olacağından güç mücadelesinin kaçınılmaz olmasıdır ve bunlarla birlikte ahlak ve hukuk kuralları devletleri sınırlayabilecek kudrette değildir (Gönlübol, 2014). Ancak, Morgenthau iş birliğini bütünüyle dışlamaz. Ona göre; devletlerin çıkarlarının birbiriyle yaklaşması ile iş birliği yapma ihtimalleri arasında doğru orantı vardır. Bunun yanında Morgenthau ulusal çıkarı da güç ögesine göre tanımladığından ötürü devletlerin rasyonel olması gerektiğini ve kendi güçlerine göre ulusal çıkarlarını tayin etmeleri gerektiğini ifade eder (Gönlübol, 2014). Burada da devreye diplomasiyi sokarak diplomasinin hem ulusal çıkarların hem de güç dengesinin korunmasını sağlayan bir sanat olduğunu vurgular. Bu bağlamda Morgenthau oluşmuş genel kanının aksine savaşı kutsamaz hatta dışlar ve diplomasiyi öne çıkarır. Diplomasinin başarılı olabilmesi için dört önemli noktayı belirtir. Morgenthau'ya göre; birincisi dış politikanın amaçları ulusal çıkar çerçevesinde tanımlanmalı, buna bağlı olarak içeride dış politika yeterince destek almalı, kendi dış politikalarını oluştururken empati yapmalı ve son olarak kendilerinin varlığını tehdit etmeyen konularda uzlaşmacı olmalıdırlar (Arı, 2010). Sonuç olarak, uluslararası politikaya bir gerçekçi kuram kazandırma iddiasıyla Morgenthau realizmi altı ilke altında toplar. İlk olarak siyaset toplumsal olarak insan doğasına dayalı nesnel kanunlarla yönetilir ve buna dayalı bir şekilde ikinci olarak siyasette devlete yol gösteren güce dayalı *çıkara* kavramıdır (Ersoy, 2019). Üçüncü olarak çıkar kavramı evrensel olarak geçerli nesnel bir kavramdır; ancak devletler arasındaki ilişkileri belirleme noktasında bir sabit değil değişkendir (Ersoy, 2019). Dördüncü olarak siyasi realizm ahlakın öneminin farkında olmasına rağmen ahlaki soyut kurallar bütünü olmak yerine koşullara göre değerlendirir ve buna binaen beşinci olarak evreni yöneten ahlaki kuralları ve herhangi bir ulusa ait ahlaki hevesleri ve kabulleri nesnel bulmadığı için reddeder (Ersoy, 2019). Son olarak siyaset hukuktan ve iktisattan farklı olmak üzere siyasi alanı özerk bir şekilde tanımlamaktadır (Ersoy, 2019). Sonuç olarak Morgenthau'ya göre kuram ancak ve ancak bir alternatifin diğer alternatife göre muhtemel sonuçlarını veya hangi alternatifin muhtemelen daha mümkün olduğunu ifade edebilir (Ersoy, 2019). Neo-realizm veya bir diğer tabirle yapısal realizm bu çıkarıma itiraz etmek üzere ortaya çıkmıştır.

Realizm, İkinci Dünya Savaşı sonrasında önemini koruyarak uluslararası ilişkiler literatüründe başat akım olmaya devam etse de soğuk savaşın yumuşamaya girdiği 1960'lı yıllardan itibaren sorgulanmaya başlamış ve yerini daha çok idealizme dayalı karşılıklı bağımlılık almaya başlamıştır (Knutsen, 2006). Bu süreçte o dönemde bir klasik realist olan Kenneth Waltz'da realizmi sorgulamaya başlamış ve bunu ifade eden "*İnsan, Devlet ve Savaş*" adlı eserini yayımlamıştır. Waltz, bu kitabında uluslararası ilişkilerin analiz düzeyleri üzerine yoğunlaşarak savaşları hangi etmenin çıkardığına yoğunlaşır. Analiz düzeyi olarak insanın doğası bir sabit olarak savaşı açıklayamaz. Devletin de iç dinamiklerindeki hareketlilik savaşı açıklamakta yetersiz kalır. Bu sebeple sistem düzeyine yönelir ve uluslararası sistemin anarşik olması sebebiyle savaşı en çok kışkırtan düzey sistemdir çıkarımında bulunur; fakat insanın doğası gibi sistemin de anarşik olmasının bir sabit olması eleştirilerine yanıt bulamaz. Waltz, bu çalışma süreci içerisinde iktisat bilimi ile alakalı çalışmalara yönelmiş mikro ekonomi ile ilgili kavramları yorumlamaya çalışarak kendisine yöneltilen bu sorulara cevap aramıştır (Knutsen, 2006). Waltz, bu süreçte uluslararası ilişkileri devletlerin güce dayalı davranışları üzerinden açıklamaya devam etmiştir. Waltz, devletin davranışlarını sistemli bir biçimde gözetlemek suretiyle uluslararası sistemin yapısal özelliklerini ortaya koymak üzere klasik realistlere göre daha bilimsel bir görüntüdedir (Knutsen, 2006). Bu gözlem süreci sonunda 1979 yılında "*Uluslararası Politika Teorisi*" adlı eserini yayımlamış ve burada sistemin anarşikliğinin bir sabit olarak kalmasının bir sorunsal olmadığını devletlerin amacının asgari düzeyde hayatta kalmak olduğunu söyler. Burada siyasi sistemi nitelerken zaten uluslararası siyasi yapıların anarşi ilkesine uygun olarak düzenlendiğini, yapısal olarak unsurların işlevsel olarak farklılaşmadığını ancak bu yapıların güç bakımından çeşitlilik gösterebileceğini savunur (Knutsen, 2006). Buradan hareketle Waltz'un realist anlayışı gücü amaç olmaktan çıkararak asıl amaç olan güvenlik için bir araç haline getirir. Çünkü Waltz'a göre; nasıl ki bir devlet zayıf kaldığı takdirde saldırıya açık hale geliyorsa güçlenme için aşırıya gitmekte diğer devletlerin tehdit olarak algılaması dolayısıyla barışı tehdit etmektedir (Arı, 2010). Bu sebeple güç ancak ve ancak gerektiğinde kullanılabilir ve akliselim sahibi bir devlet adamına emanet edilebilecek bir araçtır (Arı, 2010). Gücün minimize edilmesinden hareketle Waltz, iş birliğini ve ittifakları daha çok öne çıkarır çünkü devletler anarşik ortamda yalnız kaldıkları takdirde de güvende değildir. Bunun için iki ayrı yöntem işaret eder. Biri anarşik düzen içerisinde daha güçlü olana yanlamak ikincisi de güçlü olan devleti dengelemeye çalışmaktır (Ersoy, 2019). Waltz dengelemenin, yanlamaya göre çok daha güvenli olduğunu çünkü yanlayan devletin güçlü devlet tarafından kurban edilebilir durumda olacağını ifade eder. Bu sayede dengelemeye yönelen devletler iç dengeleme yöntemi ile kapasitelerini artırırken dış dengeleme yaparak da

ittifak sistemlerinin içine dahil olurlar bu da sistemi ve dolayısıyla da anarşiyi baki kılar. Bu durumda Waltz'a göre savaşı ortaya çıkaran durum bu anarşik sistemde dengeleyici devletler tarafından yapılan yanlış hesaplamalardır. Çünkü anarşik yapıdaki sistemde belirsizlikten dolayı politikacılar yanlış hesaplama yapmaya daha müsaittir (Viotti & Kauppi, 2016). Belirsizlik üzerinden sistemi yeniden irdeleyen Waltz, uluslararası sistemin iki kutupluluğu ile tek veya çok kutupluluğu arasındaki farkların üzerine eğilmektedir. Waltz'a göre, sistemin çift kutuplu olması sistemdeki belirsizliği azalttığı için daha güvenlidir. Çünkü tek veya çok kutuplu sistemlerde anarşik yapı üzerinde sisteme etki eden aktör sayısı artmaktadır ve bu durumda belirsizliği artırmaktadır (Viotti & Kauppi, 2016). Oysa iki kutuplu sistemde uluslararası ilişkilere etkide bulunabilecek etken sayısı daha belirgindir ve devletler ortaya çıkacak tehditlere karşı daha hazırlıklıdır (Viotti & Kauppi, 2016). Bu sebeple Waltz soğuk savaş dönemini bir istikrar ve barışın korunduğu bir dönem olarak görmektedir. Bu şekilde sistem düzeyinin anarşik olmakla sabit olmasına rağmen sistem yapısının değişken olduğunu öne sürmüş bu anarşik yapıda istikrara en yakın sistemi vurgulamıştır.

2.2.3.3 Defansif Realizm ve Ofansif Realizm

Kenneth Waltz'un güç anlayışına ilişkin getirmiş olduğu yenilik realizm ekolü içerisinde gücün miktarı üzerinden yeni bir tartışma daha ortaya koymuştur. Waltz'un minimal düzeyde güç arayışına dayanan ve güvenliği öne çıkararak ancak rekabetçi olmayan anlayışı yapısal realizm içerisinde defansif ekol olarak konumlandırılır (Viotti & Kauppi, 2016). Defansif realizm anlayışına göre uluslararası sistem, devletlerin büyümesi için belli koşullar altında teşvik sağlamaktadır (Viotti & Kauppi, 2016). Bu belli koşullar genel olarak saldırı-savunma dengesi olarak adlandırılır. Bir devlet güvenlik ikilemi içerisindeyken bir başka devletin yayılmacılığı bu devleti saldırgan hale dönüştürebilir veya yayılmacı bir politika uygun koşullar altında devleti en güvenli hale getiren unsur olabilir. Asıl olay ise devletin gücünü kullanmasındaki *zamanlamayı* ayarlamasıdır. Büyük devletin genel olarak güç kullanma önceliği olduğu düşünüldüğünde eğer koşullar güç kullanmaya uygun değilse o zaman büyük devletler iş birliğini tercih edeceklerdir; ancak eğer saldırmak avantajlıysa o zaman büyük devletler saldırgan olacaklar ve büyük savaşların çıkma ihtimali yükselecektir (Viotti & Kauppi, 2016). Defansif realistler bu noktada çoğunlukla savunmanın dengeleme yoluyla avantajlı olduğunu varsayarak büyük devletlerin de bu nedenle genellikle iş birliğine dayalı bir politika izlemeleri gerektiğini savunur (Viotti & Kauppi, 2016). Bir diğer taraftan hegemon olan büyük devlete karşı öteki büyük devletin, hegemonun yayılmak istediği devlete destek vermesi yoluyla da

dengeleme yapılabilir (Özlük, 2017). Defansif realizmin karşısında konumlanan bir diğer yapısal realizm ekolü ofansif realizm ise defansif realistlerin güvenlik öncelikli anlayışını kabul etmekle birlikte devletlerin hiçbir zaman yeterince güvende olamayacağını savunur. Mearsheimer “*Büyük Güçlerin Politik Trajedisi*” adlı eserinde Waltz’un dengelemeyle savaşların önlenebileceği argümanını, savaşların tarihte var olduğu gelecekte de var olacağı bu sebeple dengelemenin barışı koruyamadığı savıyla karşı çıkmıştır. Mearsheimer, Waltz’un ortaya koyduğu genel yapısal olguyu bütünüyle kabul etmekle birlikte devletlerin hareketleri ile ilgili görüşlerine karşı çıkmaktadır. Mearsheimer’da Waltz gibi uluslararası sistemi anarşik olarak kabul eder ancak bu anarşi içerisinde yer alan hiyerarşi de üstün olan devletler saldırgan olmak durumundadır (Ersoy, 2019). Bu sebeple de minimal güç ile maksimum güvenliğe erişilemez. Mearsheimer bu durumda devletlerin davranış biçimlerinin güçlerini maksimize etmek olduğunu savunur (Viotti & Kauppi, 2016). Çünkü büyük devletlerin yapısı gereği saldırgan olma eğilimi sistemi güvenilmez kılar. Yani anarşik düzen içerisinde hiçbir devlet bir diğerinin niyetini bilemez bu sebeple de devletler birbirlerinde korkarlar (Ersoy, 2019). Mearsheimer, devletlerin en önemli amacının varlığını korumak olduğu varsayımı ile bu anarşik ve güvensiz yapıda ayakta kalmanın tek yolunun güç maksimizasyonu olduğunu savunur. Çünkü devletlerin, kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla başvurabilecekleri başka bir üst mercii de yoktur ve her devlet kendi başının çaresine bakmak durumundadır (Ersoy, 2019). Bu durumda yapılması gereken uluslararası sistemdeki devletlerden faydalanarak onların üzerinden güç kazanmaktır (Viotti & Kauppi, 2016). Yani uluslararası sisteme hâkim olan bir hegemon güce dönüşmedikçe devlet sürekli olarak tehlikededir. Bu kapsamda Mearsheimer’a göre güç araç değil, amaçtır ve burada Waltz ile ters düşer; ancak Mearsheimer, Morgenthau gibi güce sahip olmanın insanın doğasından kaynaklı değil sistemin doğasından kaynaklı olduğunu ileri sürerek Waltz ile aynı görüşte birleşir (Viotti & Kauppi, 2016). Ancak Mearsheimer’a göre; bir devletin bütün uluslararası sisteme egemen olması imkansızdır bu sebeple bir devlet için en rasyonel amaç kendi bölgesinde bir hegemonik güç haline dönüşmek ve coğrafi imkanları kullanarak diğer bölgeleri denetlemeye çalışmaktır (Ersoy, 2019). Mearsheimer devletlerin davranış biçimleri konusunda da Waltz’a bir ek yapar ve topu başkasına atmak kavramını öne sürer. Devletler bir tehdit karşısında yanlama veya dengeleme yoluna gideceği gibi tehdit karşısında kendini hedef olmaktan çıkarmaya yönelik politikalarda izleyebilirler hatta çoğunlukla devletler Waltz’un söylediği gibi dengelemek yerine, topu başkasına atarlar (Özlük, 2017). Mearsheimer’in ofansif realizm anlayışı sistem üzerindeki tahakküm üzerinden güvenliği tanımlar dolayısıyla realizmdeki güç kavramı çeşitlenir ve farklı bir boyuta evrilir. Bu tartışma da hegemonik istikrar teorisini gündeme getirmektedir.

Yapısal realizm akımının bir diğer önemli teorisyeni de Stephen Walt'tur. Walt'un "*İttifakların Kökenleri*" adlı eserinin aslında yapısal realizmden çok yeni bir realist anlayışı yansıttığı da söylenmektedir. Çünkü yapısal realizmin kabul ettiği anarşi sistemin bir parçasıdır ve devletler kendilerini koruyacak kadar güçlenir varsayımına mesafeli yaklaşır. Walt'a göre devletler izledikleri dengeleme politikasında başarısız olabilir veya tercihen büyük devlete yanlayabilir böylelikle devletin sadece güç üzerinden siyasi algılamaları olduğunu kabul etmemiş olur (Ersoy, 2019). Çünkü devletler genellikle en büyük tehdidi oluşturan devletle ittifak arayışı içerisine girerler (Ersoy, 2019). Walt'un güç dengesi kavramına karşılık oluşturduğu tehdit dengesi kavramındaysa devletin davranışları açısından Kenneth Waltz'dan farklılaşmaz ve dengeleme ve yanlama tabirlerini kullanır. Gelgelelim Waltz'un dengelemeyi makul gösteren anlayışına daha evvel de ifade ettiğimiz gibi devletin en büyük tehditle ittifak yapacağı varsayımıyla itiraz eder çünkü bu durum bir yanlama davranışını ifade eder (Ersoy, 2019). Walt bir devletin tehdit seviyesini sınıflandırırken dört ayrı kavramı kullanır. Bunlar toplam güç, coğrafi yakınlık, saldırma gücü ve saldırma niyetleridir (Ersoy, 2019). Walt, bu etkenlerden niyet algılamalarının ittifak tercihlerinde en önemli etken olduğunu ileri sürmüştür (Ersoy, 2019). Walt'un öne sürdüğü bir başka davranış biçimi de deniz aşırı (*off-shore*) dengelemedir. (Özlük, 2017). Bu kavrama göre; büyük devletin deniz aşırı bölgelerde askeri olarak varlık göstermesinin kendi adına karşıt bir politika ortaya çıkmasına yola açacağı bu sebeple dengelemenin daha stratejik olacağı yönündedir (Özlük, 2017). Bunun yanında Walt, Mearsheimer gibi küresel hegemon olmanın mümkün olmadığını önceliğin bölgesel hegemon olmak olduğunu ileri sürmüştür (Özlük, 2017). Walt'un bu yeni yapısal anlayışı zaman içerisinde sistem çözümlemesinin dışında, devletler arasındaki ilişkiler üzerinden çözümlemeler yapmasından ötürü "Neoklasik Realizm" olarak adlandırılmıştır.

2.2.3.4 Hegemonik İstikrar Teorisi

Realizm tartışmalarında yapısal realizm anlayışının sistem üzerinden uluslararası politikayı okumaya başlaması uluslararası sistemde nasıl hayatta kalınacağı sorunsalı üzerine düşünölmeye başlanması realizm düşüncesinde hegemonyanın düşünölmesine sebep olmuştur. Gerek defansif realizm gerekse ofansif realizm doktrinde büyük devlet olmanın güvende kalmanın en önemli yol olarak görölmesi büyük devlet olma konumuna ulaşmak ve bu konumu korumak sorunsalını da beraberinde getirmektedir. Yapısal realizmin güç kavramını askeri güç ve kapasiteden çıkararak ekonomik güç, yumuşak güç, bölgesel denetim gibi kavramları ortaya koymaya başlamaları ile realizm literatüründe ekonomik algılamaların bulunduğu genel olarak

uluslararası ilişkilerin ekonomi politik yorumları içinde hegemonik istikrar teorisi ortaya konmuştur. Hegemonik istikrar teorisinin tarihi 1929 büyük ekonomik buhranına dayanmaktadır. İktisatçı Charles Kindleberger, ekonomik buhranının hem ekonomik hem de sosyolojik olarak uzun sürmesi ve radikal etkilerinin olmasının sebebini, buhranın ortaya çıktığı dönemde herhangi bir hegemonik devletin olmamasına bağlar (Kutlay, 2019). İki dünya savaşı arasındaki bu dönemde Britanya İmparatorluğu hegemonyasını kaybetmiş buhranın da kaynağı konumundaki yükselen hegemon Amerika Birleşik Devletleri ise Monroe Doktrini ile yalnızcılık politikası izlemiş ve kendini uluslararası ilişkilerin dışına çekmiştir (Kutlay, 2019). Benzer şekilde Robert Keohane’da bir ülkenin hegemon olduğu sistemlerde uluslararası rejimlerin istikrarlı bir şekilde gelişimlerine katkı sunduklarını söylemektedir (Gilpin, 2012). Ancak hegemon devlet yeterliliğe sahip olmakla birlikte hegemon olmaya da talip olmalıdır. Burada önem arz eden bir diğer husus da uluslararası piyasaların işlevselliği ile ilgilidir. Realist hegemonik istikrar teorisine göre; uluslararası piyasalar bir şekilde varlığını sürdürmeye devam edecektir; ancak piyasanın liberal yani serbest, özgürlükçü ve rekabetçi olmasını sağlamak serbest piyasa anlayışına bağlı bir hegemon olmadan mümkün olmayacaktır (Gilpin, 2012). Bununla birlikte hegemon devlet diğer devletleri açık bir piyasaya dönüşme konusunda teşvik edebilir; ancak buna zorlayamaz. Hegemonun nasıl seçileceği sorunsalı da teorisinin en önemli konularından biridir. Burada hegemonun meşruiyeti diğer devletlerin inanmaları ve hegemonu duyulan mutlak ihtiyaçla olabilecektir (Gilpin, 2012). Bu sebeple Gramsci’nin bahsettiği ideolojik ve kültürel hegemonyanın kurulması hegemon için önem arz etmektedir (Gilpin, 2012). Bu bağlamda neo-realist anlamda uluslararası ekonomi içinde kendi çıkarlarını da içine alarak hem dünya ekonomisinin karmaşık yapısını hem de diğer devletlerin çıkarlarını koruyan devlet hegemonik devlet olarak nitelendirilmişti (Duman, 2002).

Hegemonik istikrar teorisinin büyük buhrana uzanan tarihi boyunca genel olarak yaslandığı iki ayrı dönem mevcuttur. İlki 1815 Viyana Kongresi’nden 1914’te Birinci Dünya Savaşı’na kadar devam eden Pax Britannica Dönemi, ikincisi ise 1945’te İkinci Dünya Savaşı’ndan itibaren başlayıp günümüze değin süren Pax Americana dönemidir. Realist hegemonik istikrar kuramının en önemli temsilcisi olan Robert Gilpin, Pax Britannica döneminde Büyük Britanya’nın serbest ticaret vasıtasıyla etkisini artırmaya çalıştığını ve bu düzeni korumak adına da oluşan yeni dönemin koruyuculuğunu yaptığını bu sayede de yüz yıl boyunca Avrupa’nın herhangi bir büyük savaş görmediğini söylemektedir. Ancak 19. Yüzyılın sonlarına doğru Büyük Britanya’ya karşı Alman İmparatorluğu’nun meydan okuyan devlet olarak ortaya çıkması ile sistem sarsılmaya başlamış ve Alman İmparatorluğu’nun sarsıntısı ile Pax

Britannica 1914'te sona ermiş, Avrupa Devletler Sistemi hasar almış, büyük buhran meydana gelmiş ve 1939'da İkinci Dünya Savaşı çıkmıştır (Duman, 2002). 1945 yılı itibariyle kurulan Pax Americana döneminde de GATT başta olmak üzere serbest ticareti korumaya yönelik örgütler oluşturulmak suretiyle istikrar korunmaya çalışılmış ve Amerika Birleşik Devletleri hegemonyasında refahın yayılması sağlanmaya çalışılmıştır (Gilpin, 2012). Burada genel olarak Pax Americana döneminde Almanya, Japonya ve Güney Kore model devletler olarak gösterilebilir. Bu devletler Amerika Birleşik Devletleri öncülüğünde ekonomik ve ticari devler haline dönüşmüş birçok uluslararası marka yaratarak uluslararası piyasada pay sahibi olmuş hatta markaları Amerikan piyasasında dahi hâkim olmuştur.

Robert Gilpin ekonomi politik bakış açısı üzerinden uluslararası ilişkileri yorumlarken sistemin anarşik olduğunu kabul etmekle birlikte bu sistemin realistler kadar karmaşık olmadığını rasyonel manada bir hiyerarşi bulunduğunu savunur. Bundan ötürü hiyerarşik olarak üstte yer alan devlet, diğer devletlerin çıkarlarını gözetmekle birlikte sistemi kendine göre dizayn etmektedir (Arı, 2010). Bir diğer taraftan hegemon olan devlet hegemon olmanın masraflarını da kabul etmiş olur ve kendi statükosunu korumak adına harcamadan çekinmez. Dolayısıyla hegemonun kuvvetinden faydalanarak kuvvetlenen devletler aynı zamanda hegemonun çıkarlarına da hizmet etmiş olurlar; çünkü onlar da bu statükonun parçası haline gelir ve hegemonun müttefiki haline dönüşürler. Sistemde güç geçişi dolayısıyla bir değişiklik meydana gelir ve yeni bir hegemon ortaya çıkarsa bu sefer o hegemon sistemi kendine göre dizayn edecektir (Arı, 2010). Gilpin'e göre hiçbir devlet sistemin değişiminden çıkar elde etmedikçe sistemin değişmesini istemez bu sayede sistem istikrarlı olacaktır; ancak herhangi bir devletin sistem için katlandığı zarar elde ettiği karı aşarsa sistemi çıkarları doğrultusunda esnetmek isteyecektir (Arı, 2010). Fayda maliyet üzerinden yürüyen bu anlayış uluslararası sistemi dinamik ve tarihi de başı ve sonu olmayan bir yapı olarak kabul eder (Arı, 2010). Gilpin sistemin kendi kendine dönüşümünün olanaksız olduğunu bu nedenle barışçıl olamayacağını ileri sürer. Ona göre, hegemonya zaten güç geçişi ile değişebilir bu sebeple sistemin değişmesi ancak hegemonik savaş ile mümkündür (Arı, 2010). Tarihsel süreçte siyasi krizlerin sadece savaş yoluyla aşılabildiğini söyleyen Gilpin bunun önüne geçmenin yolunun da hegemonun, hegemon olma yükü karşılığında sistemi dizayn ettiği, diğer devletler ile kendi çıkarlarını bütünleştirdiği, serbest düzeni koruyan bir anlayışla önce bölgesel sonrasında da küresel bir istikrar sağlaması olduğunu öne sürmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Araştırmanın Yöntemi ve Tarihsel Arka Planı

3.1.1 Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden bu metodolojinin bir türü olan literatür taraması yöntemi ile veri toplanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte verilerin analiz edilmesinden önce çalışmanın tartışma bölümünde literatür taraması ile uluslararası ilişkilerde hegemonya kavramı çerçevesinde Gramşiyen Ekol ile Defansif ve Ofansif Realizm Paradigmaları ve Hegemonik İstikrar Kuramı çerçevesinde bir tarih okuması yapılarak tarihsel arka plan inşa edilecektir. Bu şekilde 1877 – 1878 Osmanlı – Rus Savaşı sonrasında hem iki rakip hegemon devlet Britanya ve Alman İmparatorluklarının diplomasi alanında birbirleriyle rekabetleri ele alınacak hem Osmanlı İmparatorluğu’na yönelik dış politikaları ve bu dış politikalarının nedenlerini ortaya koymak adına kökenleri hem de Osmanlı İmparatorluğu’nu bu süreçteki dış ilişkileri anlatılarak analize yardımcı olacak tarihsel arka plan inşa edilmiş olacaktır. Araştırmacı tarih yazımı, olayları ve olguları tek bir sebeple açıklamak yerine olayları ve olguları bütün şartları ile ele alarak diğer tarihi olgularla aralarında bağlantı kurmak suretiyle neden-sonuç ilişkisi üzerinde bir analiz yapmaktadır (Kurşun, 2018). Bu yöntem ile beraber tarihi olaylarda muhakkak bir farklılığın bulunacağı ve bu farklılık üzerinden bir karşılaştırma yapılma ihtimali olacağı üzerinden çalışmaktadır (Kurşun, 2018). Bunun yanında “tarih tekerrürden ibarettir” argümanını boşa çıkaran bir anlayışla çalışmaktadır (Kurşun, 2018). Bu yöntem yazılmış olduğu dönemin özelliklerini yansıtabilmektedir (Carr, 2015). Yine de pozitivist anlayış ile önce olgular ortaya konmalı daha sonra bu olgular üzerinden sonuç çıkarılmalıdır (Carr, 2015). Bu çalışmada da bu şekilde analiz edilecek veriler toplanmış olacaktır. Tarih yazımı yöntemiyle bir araya getirilen veriler uluslararası ilişkilerde realist kuram içerisinde hegemonya kavramını açıklayan defansif ve ofansif realizm ile hegemonik istikrar teorisi yöntemiyle analiz edilecektir. Bu minvalde tarih yazımı esnasında Oral Sander, Haluk Ülman, Feroz Ahmad, Margaret MacMillan, Matthew Smith Anderson, İlber Ortaylı gibi akademisyen ve yazarların oluşturmuş olduğu külliyattan faydalanılırken bulgular oluşturulurken de Antonio Gramsci, Kenneth Waltz, John Mearsheimer, Stephen Walt, Robert Gilpin gibi isimlerin ortaya koymuş olduğu teorik birikimden faydalanılarak literatür taraması yapılmış olacaktır.

3.2. Araştırmanın Tarihsel Arka Planı

3.2.1 Osmanlı İmparatorluğu – Britanya İmparatorluğu Diplomatik İlişkilerinin Kökleri

3.2.1.1 Osmanlı İmparatorluğu Üzerinde Rus Çarlığı – Britanya İmparatorluğu Rekabeti

1774 yılında imza edilen Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk kez demografik yapısı Türk ve Müslüman olan bir bölgesinin kaybedilmesiyle bilinir. Genel tarih tartışmalarında bu durum daha çok vurgulansa da antlaşmanın Kırım'a bağımsızlığını kazandıran bu hükmü siyasi tarih açısından daha farklı bir anlama gelmektedir. Bu madde ile Rus Çarlığı Karadeniz'e kıyısı olan limanlara çıkma imkânı elde etmiştir. Bunun yanında antlaşmanın bir başka maddesi uyarınca da Karadeniz'de gemileri için seyrüsefer hakkı elde etmiş ve ticaret gemileri içinde boğazlardan geçiş hakkı kazanmıştır (Anderson, 2001). Bu maddeler ile Doğu Avrupa'da küçük bir knezlik olarak ortaya çıkan Rus Çarlığı'nın, Sibirya ve Orta Asya'ya yayılarak oluşturduğu büyük kara imparatorluğunun sıcak denizlere dolayısıyla Karadeniz ve boğazların üzerinden Doğu Akdeniz ticaretine buradan da Mısır ve Arap Yarımadası üzerinden Hint Okyanusu'na ulaşma imkânı ortaya çıkmıştır (Anderson, 2001). Bu durum Batı Avrupa'da büyük bir Deniz İmparatorluğu'na sahip olan ve bu sayede bir “başat güç” olarak ön plana çıkan Britanya İmparatorluğu'nun kendi tabirleriyle Küçük Asya ile ilk kez ilgilenmesine neden olmuştur. Çünkü Britanya İmparatorluğu, Rus Çarlığı'nın elde etmiş olduğu bu imtiyazlar ile Britanya Doğu Hindistan Şirketi'nin faaliyetlerinin baskı altına girebileceğini düşünmektedir. İşte tüm bu olaylar bazı anlayışlara göre; Doğu Sorunu olarak bilinen sorunun köklerini oluşturmaktadır. 1774'ten itibaren 1871'de Alman İmparatorluğu ortaya çıkana dek Rus Çarlığı ile Britanya İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olduğu alan üzerinde bir rekabet içerisinde olmuştur. Bu rekabette Britanya İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumayı amaçlarken Rus Çarlığı 1774'te elde ettiği imtiyazları aşama aşama genişletmek amacındadır. Bu rekabet çerçevesinde de Osmanlı İmparatorluğu ile Britanya İmparatorluğu'nun ilişkileri şekillenmeye başlamıştır.

İkili ilişkiler yine Doğu Akdeniz ile alakalı meseleler sebebiyle yakınlaşma ve süreklilik sürecine girmiştir. 1798'de Fransa'nın Doğu Akdeniz'de üstünlük kurmak amacıyla düzenlediği Mısır Seferi, aynı zamanda Britanya İmparatorluğu tarafından kendi deniz gücüne düzenlenmiş bir saldırı olarak algılandı (Anderson, 2001). Fransa bu seferle sadece Britanya İmparatorluğu'nun deniz gücünü değil ticaret açısından elde ettiği üstünlüğü de baltalama

niyetindeydi. Zaten Britanya İmparatorluğu'nun Fransız İhtilali'nin Avrupa'daki istikrarını yok eden etkilerinden ötürü karşı karşıya olan Britanya ve Fransa, bu sebeple bir kez daha karşı karşıya gelmiştir. Britanya İmparatorluğu, kendi açısından zararlı gördüğü ihtilalci akımların yayılmasını engellemenin yanı sıra hem kendi siyasi üstünlüğünü tehdit eden hem de Doğu Akdeniz ve Hint Deniz gücünü tehdit eden bu seferde Osmanlı İmparatorluğu'na bir ittifak antlaşması ile yardım etmeye karar vermiş ve III.Selim tarafından kurulmuş olan modern Nizam-ı Cedid ordularına silah ve donanma yardımı yapmıştır (Kinross, 2008). Bu yardımların yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu, bölgeye önemli miktarda asker kaydırarak Fransa'nın askeri gücüne karşı üstünlük elde etmiş ve Fransa'yı Mısır'dan çekilmek zorunda bırakmıştır. Bu çekilmenin ardından Fransa, denizaşırı mücadele de yetersiz olduğu düşüncesiyle buradaki faaliyetlerini durdurmuş ve 1802 Paris Barış Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu hüküm altına alarak buradaki ticari ve siyasi hegemonya mücadelesinden çekilmek zorunda kalmıştır (Anderson, 2001). Bu sayede hegemonya mücadelesinde Britanya İmparatorluğu ile Rus Çarlığı baş başa kalmıştır. Britanya İmparatorluğu bu mücadele adına ilk adımı atarak 1809 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ile Çanakkale (Kale-i Sultaniye) Antlaşmasını yapmıştır. Bu antlaşmaya göre Britanya elinde bulundurduğu Osmanlı kalelerini geri verecek buna karşılık olarak Osmanlı İmparatorluğu rehin olarak tuttuğu Britanya ticaret gemilerini serbest bırakacak, Britanya'nın kapitülasyonları devam edecek, konsoloslukların durumu da aynı hukuk kuralları üzerinden devam edecektir (Dördüncü, 2001). Bu antlaşmada önem arz eden bir diğer madde Osmanlı İmparatorluğu'nun her zaman uyguladığı boğazların kapalılığı ilkesinin Britanya tarafından teminat altına alınmış ve eğer Fransa tarafından boğazlara saldırılması halinde Britanya donanması Osmanlı sahillerini koruyacaktır (Dördüncü, 2001). Bu antlaşma Britanya – Rus Çarlığı çekişmesinde boğazların bir sorun olarak ortaya çıkmasını olarak sağlayan ilk etkidir ve Osmanlı İmparatorluğu kendi sorumluluğundaki boğazların statüsünü tek başına koruyamayacağını kabul etmiştir (Dördüncü, 2001).

Fransa'nın Mısır Seferi'nin ardından ikili ilişkiler duraksama dönemine girmiş 1820'lere dek herhangi bir kayda değer gelişme olmamıştır. Hatta 1820'de patlak veren Yunan İsyanı'nın uluslararası bir boyut kazanmasında Britanya İmparatorluğu'nun payı olmuş, 1827 Navarin Deniz Savaşı'nda Britanya İmparatorluğu, Fransa ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Rus Çarlığı'na destek vermiştir (Graves, 1999). Bu sayede Osmanlı İmparatorluğu Rus Çarlığı'na karşı savaşı kaybetmiş ve 1829 tarihli Edirne Antlaşması ile Yunanistan bağımsızlığını kazanırken Sırbistan, Eflak, Boğdan gibi vilayetlerde de otonominin genişlemesi

hüküm altına alınmıştır. Bu hükümler Rus Çarlığı'nın Balkanlarda nüfuz alanının artması anlamına gelmektedir (Şimşir, 2010). İlişkilerin seyrini ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Rus Çarlığı ile 1833 yılında imzaladığı Hünkâr İskelesi Antlaşması değiştirdi. 1820'de patlak veren Yunan İsyanı'nın bastırılması konusunda başarılı olamayan Osmanlı İmparatorluğu, isyanı bastırmak için 1827 yılında kendi valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Mısır Valisi olan Mehmet Ali Paşa, Mora ve Suriye valiliği karşılığında yardım edeceğini taahhüt etmiş ve isteklerinin onaylanması üzerine Mora'daki isyanı bastırmıştır. İsyanın bastırılması üzerine, ayaklanmayı teşvik eden Rus Çarlığı Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ederek 1829 Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın bağımsız olmasını sağlamıştır. İşte antlaşmanın bu hükmü gereği Osmanlı İmparatorluğu vaat ettiği gibi Mora valiliğini Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya verememiştir. Kavalalı bu durumu bir fırsat olarak görmüş ve Mısır'da kendine bağlı birlikler ile birlikte taht için isyan etmiştir. Önce Suriye'yi ardından Orta Anadolu'yu kontrol eder hale gelen Mısır Valisi, Kütahya önlerine gelmiş ve burada Osmanlı Ordusunu da mağlup etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu Avrupalı devletler ile temas kurarak bu isyanın bastırılması konusunda yardım istemiştir. Bu süreçte Britanya İmparatorluğu konuya müdahil olmamayı tercih ederken, Fransa sefiri Kütahya'da bir antlaşmanın yapılması konusunda yardımcı olmuş; ancak Kütahya Antlaşması'ndan sonra konuya dâhil olmamayı tercih etmiştir. İşte tam bu anda Rus Çarlığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yardım isteğini müzakere etmek istediğini belirtmiş ve yapılan müzakereler sonucu 1833 tarihli Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Rus Çarlığı, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde bir hegemon ve koruyucu kuvvet konumuna yükseliyordu. Çünkü bir saldırmazlık ve yardım antlaşması olarak imza edilen bu antlaşma uyarınca Rus Çarlığı ve Osmanlı İmparatorluğu karşılıklı olarak, askeri ve mali yardım etme sözü veriyordu. Antlaşmaya atfedilen gizli bir maddeye göre; Rus Çarlığı herhangi bir Batılı Devlet ile savaşa girdiği takdirde Osmanlı İmparatorluğu bu devlete boğazları kapatırken dostu ve müttefiki Rus Çarlığı'nın gemileri boğazlardan serbestçe geçebilecekti (Gencer, 2015). Bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu tek başına ayakta kalamayacağını fiilen kabul etmiştir. Çünkü Sultan II.Mahmud'un bu antlaşmayı yapmasındaki esas neden Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanını bastırmaktı. Bu konuda sadece Rus Çarlığı yardım teklifini kabul ediyordu; fakat bir yardım antlaşmasının bu kadar geniş kapsamlı bir ittifak antlaşmasına dönüşmesinde şüphesiz Rus Çarlığı ile Britanya İmparatorluğu arasındaki çekişmenin payı büyüktür. Zira bu antlaşma sayesinde Rus Çarlığı kendini deniz yolları üzerinden koruma altına alırken bir diğer taraftan da Osmanlı'nın koruyuculuğunu üstlenerek Doğu Akdeniz'de bir askeri üstünlük elde etmiştir. Bunun yanında Kavalalı İsyanının bastırılmasına yönelik vereceği yardımla da hem Mısır'a ve

Hindistan yoluna inme imkânı yakalıyor hem de bölgenin şekillenmesinde güç kazanıyordu. Hünkâr İskelesi Antlaşması, Britanya İmparatorluğu tarafından tüm yönleriyle bir tehdit olarak algılandı. Bunun sebeplerinden ilki; geniş alana yayılmış bir kara devleti olan Rus Çarlığı'nın bu antlaşmayla sıcak denizlerde varlığı iyiden iyiye hissettirmek adına atmış olduğu büyük bir adım olarak görülmesiydi (Şimşir, 2010). İkincisi, bu antlaşmanın maddelerinin Rus Çarlığı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderini tayin edebilecek bir güç veriyor olduğu inancıydı ve bu durum da Britanya İmparatorluğu için tehlikeliydi. Nitekim Britanya İmparatorluğu'nda o dönem hâkim politik görüş Osmanlı İmparatorluğu'nun Britanya İmparatorluğu gözetimi altında mevcut varlığını koruması yönündeydi; ama Rus Çarlığı yayılmacı ve saldırgan bir yapıya sahipti ve Osmanlı İmparatorluğu ile defalarca karşı karşıya gelmiş ve bu antlaşma neticesinde birçok imtiyaz elde etmişti. Bu konu ile ilgili olarak dönemin Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Palmerston, zamanında II.Mahmud'un yardım talebine kayıtsız kalınmasını hükümetin İngiliz tarihinde görülmemiş korkunç hatası olarak nitelendirmekteydi (Gencer, 2015). Yine de Birleşik Krallık'ın İstanbul sefiri Lord Ponsonby'nin teşviki ve uyarılarına rağmen Palmerston ve dışişleri Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemek konusunda imtina etmiştir (Gencer, 2015). Palmerston, Hünkâr İskelesi Antlaşması akdedildikten sonra sürekli olarak karşı karşıya gelen Osmanlı İmparatorluğu ile Rus Çarlığı arasındaki sorunların çözüldüğünü ummayı tercih etmiştir. Palmerston ve Ponsonby ayrıca Kütahya Antlaşması'nın da Osmanlı İmparatorluğu için tehlike arz eden bir antlaşma kanaatindeydiler. Hem bakan Lord Palmerston hem de sefir Lord Ponsonby Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın suni bir iktidar üzerine oturmuş kibirli biri olduğu düşüncesindeydiler (Anderson, 2001).

Hünkâr İskelesi ve Kütahya Antlaşmalarının ardından Britanya İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinde en önemli belirleyici etmenler Rus Çarlığı'nın Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın Rus Çarlığı'ya sağladığı imtiyazları ne yönde kullanacağını gözetlemek ve Kavalalı'yı sadece Mısır'da sınırlamaktı. Britanya İmparatorluğu, Rus Çarlığı'nın kazandığı imtiyazları yayılmacı emelleri uğruna kullanmasına izin vermeyi de düşünmüyordu. Çünkü Rus Çarlığı, daha önce de belirtildiği gibi Sibiryaya ve Orta Asya'ya yayılmış durumdaydı ve Doğu Akdeniz'de de hâkim güç olması halinde başat güç Britanya İmparatorluğu'nun denizlerdeki hâkimiyetinin en önemli kaynağı olan Hint Deniz Yolu üstünlüğüne büyük bir tehdit haline dönüşmüş olacaktı. Bu açıdan hem Palmerston hem de Ponsonby'e göre; Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalması ve hatta belirli bir güce sahip olarak Rus Çarlığı'nı sınırlıyor olması önem arz etmekteydi; ama bu ikili arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun himaye edilmesi süreci ile ilgili görüş ayrılıkları vardı (Soy, 2007). Palmerston, Rus Çarlığı'nın da gözetilerek

ve dengelenerek elde ettiği imtiyazların kaybedilmesinin sağlanmasını düşünmekteyken Ponsonby daha hızlı ve agresif bir dış politika izlemekten yanaydı (Anderson, 2001). Başlarda Palmerston'un ihtiyatlı politikası izlendi; ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun hem Balkanları kontrol etmekte zorlanıyor olması hem de Kavalalı ile ilişkilerin sakinleşmesinin aksine gittikçe daha da gerginleşiyor olması üzerine Ponsonby'nin politikasına geçiş yapmaya karar verildi (Soy, 2007). 1834 yılından itibaren Britanya İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu'na askerî açıdan reform yapma teklifinde bulundu. Bu teklife göre; bazı İngiliz subayları Osmanlı Ordusu'nda görev alarak ordunun restorasyonuna katkıda bulunacak, ayrıca Osmanlı İmparatorluğu Britanya İmparatorluğu'na öğrenci gönderecekti. Bu teklif Avusturya ve özellikle Rus Çarlığı tarafından tepki ile karşılanmıştır. Avusturya, Balkanlarda sahip olmak istediği toprakların sahibi Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlenmesini istemezken öte yandan Rus Çarlığı ise bunu Osmanlı İmparatorluğu üzerinde kurduğu himayeye bir tehdit olarak algılamıştır. Böylelikle Rus Çarlığı ile Birleşik Krallık arasında Osmanlı İmparatorluğu üzerinde bir rekabet alevlenmiştir. Bu rekabetin en önemli odak noktaları boğazların hâkimiyeti ve Mısır'dı. Rus Çarlığı, Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın daha önce de bahse konu olan gizli maddesi uyarınca Osmanlı İmparatorluğu dışında herhangi bir batılı devletle savaşa girdiği takdirde, Rus savaş gemileri boğazlardan serbestçe geçiş hakkına sahip olacaktı. Bu madde boğazlar konusunu Rus-İngiliz rekabetinde gündem maddesi haline getirmiştir. Mısır meselesinde ise Britanya İmparatorluğu öngörülemez ve ihtiraslı Kavalalı yerine kontrol edilebilir bir Osmanlı'yı tercih eder durumdaydı. Bu nedenle bu rekabette Britanya İmparatorluğu muhakkak Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı kadük kılacak ve Osmanlı İmparatorluğu'nu Rus himayesinden çıkararak Britanya İmparatorluğu hegemonyasının bir parçası haline getirecek stratejik hamlelerin yapılması gerekiyordu (Soy, 2007). Bu açıdan Osmanlı İmparatorluğu II.Mahmud önderliğindeki reform hareketlerini sürdürmeli ve herhangi bir fiziki çatışmadan uzak kalmalıydı. Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu ise 1833 Kütahya Antlaşması'nın hem şartlarından hem de yaratmış olduğu itibar kaybından gün geçtikçe daha fazla rahatsız olmaya başlamıştı. Palmerston bu süreçte Kavalalı'dan ve oluşan statükodan rahatsız olsa da bu konunun yatıştırılması konusunda Rus Çarlığı ile hem fikir konumdaydı. Ancak Palmerston Rus Çarlığı'na bu konuda da güvenmiyordu ve var olan statükonun şimdilik korunması adına Fransa ile ittifak yapmaya çalışmıştı; ama Fransa bu konuda bir ittifaka yanaşmamıştır (Anderson, 2001). Bu esnada İstanbul sefiri Ponsonby, bir yandan Osmanlı İmparatorluğu nezdinde Britanya İmparatorluğu'nun itibarını parlatmaya çalışırken, bir yandan Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın gizli maddesinin ne anlama geldiğini yetkili mercilerde sorgulamaya devam ediyor diğer yandan da Britanya İmparatorluğu'nun, Osmanlı

İmparatorluğu'nda yapmaya çalıştığı askeri reformları takip etmeye çalışıyordu (Sander, 2016). Dışişleri Bakanı Palmerston, Rus Çarlığı'nın donanmada başardığı gelişimden ötürü Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî açıdan gelişmesini çok önemsemekteydi. Bunun yanında da Osmanlı İmparatorluğu'nun da bu gelişimi oluşturacak bir ekonomik seviyeye çıkması gerekmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tekelci ekonominin ve vergi toplama sisteminin yozlaşması ile devletin gelirleri kesilme noktasına gelmişti. Ayrıca Mısır'da Hidiv statüsünü kazanan Kavalalı'da bu tekel sistemi içerisinde yer alıp bu sistem içerisinde büyük bir gelir elde ediyordu. Kavalalı'nın bu kadar geniş yetkilerle var olmasından hoşnut olmayan Palmerston, Osmanlı'nın ekonomik olarak ıslah edilmesi ile Kavalalı'nın da zor durumda kalacağını düşünmekteydi. Bu Baltalimanı'na giden sürecin temelini oluşturmaktadır.

3.2.1.2 Baltalimanı Ticaret Sözleşmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz Himayesi

1838 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile Birleşik Krallık arasında imzalanan Baltalimanı Ticaret Sözleşmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun hem iç piyasasında reform niteliğinde olan hem de dış politikasında yeni bir yöne doğru gitmesine neden olan bir antlaşma niteliği taşımaktadır. Bu antlaşma uyarınca tekel sistemi lağvedilerek, Osmanlı'nın sahip olduğu hammaddelerin dışarıya satılmasının önü açıldı. Bunun yanında İngiliz mamullerinin düşük gümrükle iç piyasaya sokulması hükme bağlandı. Bu maddenin geçmişteki kapitülasyonlardan farkı, kapitülasyonların belirli süre ile gümrük indirimi sağlarken bu antlaşma ile gümrüğün süresiz bir şekilde neredeyse sıfıra indirilmesidir. Bunun yanı sıra Britanyalı tacirler yerli tüccarlar ile eşit muamele hakkına sahip oluyordu. Kısacası Birleşik Krallık Osmanlı İmparatorluğu'nun iç piyasasında ayrıcalıklı devlet haline dönüşüyordu (Yücekök, 1968). Osmanlı piyasası tamamen Britanya İmparatorluğu'na açık hale dönüşüyor, Osmanlı İmparatorluğu ithalat ve ihracat gibi global ticaret kavramları ile tanışıyordu. Bu süreçte Osmanlı iç piyasası ilk defa mamul madde ile tanışıyor; ancak kısıtlı imkanları sahip olan Osmanlı zanaatkarları ise bir nevi işlevsiz kalmaya başlıyordu (Yücekök, 1968). Selanik, İzmir ve İstanbul gibi limanlar da ticari yoğunluk gittikçe artarken, yeni bağımsızlığına kavuşmuş olan Yunanistan'ın Atina limanı gümrük dezavantajından ötürü önemini yitirmişti (Hopkirk, 2009). Bu nedenle Yunanistan'da işsizlik artmış ve Yunan tüccarlar Atina ve Pire yerine Selanik, İzmir ve İstanbul'da ticaret yapmayı tercih ediyor, bu doğrultuda Yunanistan'dan Osmanlı'ya doğru göç meydana geliyordu. Yani Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz ticareti canlanmış piyasaya birçok farklı ürün girmiş hatta antlaşmadan sonraki süreçte bolluk oluşmuş birçok yabancı tüccar Osmanlı limanlarında iş yapmaya başlamıştır (Hopkirk, 2009). Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun

üretimine büyük darbe vurulmuş, geleneksel yöntemlerle üretim yapan tüccarlar batmış piyasa tamamen yabancı tüccarların hâkimiyetine girmiş ve ilerideki konjonktürel değişimler içerisinde devletin borçlanmasına sebep olan süreci başlatmıştır. Ayrıca genel olarak kapitülasyonlar adı verilen ticari ayrıcalıklar geçici olmaktan çıkmıştır (Yücekök, 1968). Bu koşullar altında Baltalimanı Ticaret Sözleşmesi, ilk başta Osmanlı İmparatorluğu'nun iç pazarının canlanmasını sağlamışsa da bu canlanmadan elde edilen gelir o günün koşullarında üretim yatırımlarına yönlendirilmemesi sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine dönmüştür. Ayrıca antlaşma şartlarının zaman içinde önce Fransa daha sonra da diğer Alman Prenslükleri ile de imzalanmış ve bu ticaret koşulları Britanya İmparatorluğu'na mahsusluğunu yitirmiştir (Yücekök, 1968). Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret ve üretim çökmüş dolayısıyla antlaşmanın tadiline yönelik diplomatik yollar aranmak durumunda kalmıştır (Yücekök, 1968).

Baltalimanı Ticaret Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç piyasası açısından bir reformdu. Çünkü bu antlaşma hükmüncü, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tekel kurumu lağvedilmiş ve sistem serbest tüccarlara açık hale getirilmiştir (Kütükoğlu, 2013). Bunun sonucu olarak da Osmanlı İmparatorluğu adına çalışan memurların zenginleşmesi çok zor bir hal almıştır. Bu kurumun lağvedilmesinin Britanya İmparatorluğu ile yapılan bir uluslararası ticaret antlaşması hükmüncü olmasının nedenlerinden biri de Osmanlı bürokrati durumundaki Mısır Hidivi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın mali kuvvetini zayıflatmaktır. Kütahya Antlaşması gereği Kavalalı ve ailesi Mısır'ın varis yoluyla valiliğini üstlenmeye devam ediyorlar; ancak Mısır siyaseten Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı kalmaya devam ediyordu. Bu saikle Palmerston'un öngörülemez ve zalim olarak gördüğü Kavalalı'nın Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılıktan elde ettiği avantajların yok edilmesi çok önemliydi. Bir diğer neden de Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesi konusunda Britanya İmparatorluğu'nun açık bir rol alma isteği idi (Sander, 2016). Britanya İmparatorluğu bu antlaşma gereğince ayrıcalıklı bir ticaret ilişkisi elde etmenin yanı sıra oluşan bu güvenli pazarın tehdit edilmesi konusunda da kendisini bu pazarın savunulması konusunda hak sahibi olarak görebilecekti. Ayrıca Britanya İmparatorluğu kabinesine göre; bu reform sayesinde Osmanlı İmparatorluğu mali olarak güçlenecek ve belki de bu antlaşmanın devamı bazı ıslahatlar ile birlikte kimsenin desteğine ihtiyaç duymadan ayakta kalarak Hint Deniz Yolu'nun bekçiliğini yapmaya devam edebilecekti (Graves, 1999). Britanya İmparatorluğu sonraki süreçte bu yeni ve güvenli pazarın daha çok ilgi çekmesi açısından Orta Avrupa'da, o dönem Prusya Krallığı önderliğindeki tüccar prensliklere ve Fransa'ya da Osmanlı İmparatorluğu ile antlaşma yapmaları konusunda teşvik etmiştir (Yücekök, 1968).

Fransa'nın bu antlaşmaya katılması Britanya İmparatorluğu ve İngiliz diplomasisi açısından büyük önem arz etmekteydi. Çünkü Fransa Napolyon döneminde fiziki müdahale ile ele geçirmeye çalıştığı Mısır ile ilgili arzusunu kaybetmemişti ve bu sebeple bu antlaşmayı kendisine bir engel olarak görmekteydi (Kütükoğlu, 2013). Fransa, Kavalalı meselesinde Britanya İmparatorluğu ve Rus Çarlığı'ndan farklı olarak Kavalalı'nın yanında durmayı tercih etmekteydi (Anderson, 2001). Çünkü ortaya çıkan bu siyasi uyuşmazlıktan faydalanarak Mısır'ı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparabilir ve emperyal olarak yerleşmeyi düşündüğü Ortadoğu'ya girmek adına bir adım atabilirdi (Kütükoğlu, 2013). Bu emeli gerçekleştirebilmek için de Kavalalı'ya siyasi ve ekonomik destek verip bu destek karşılığında kendi güdümünde bir idare kurmayı amaçlamaktaydı. Ancak Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nın getirmiş olduğu tekellerin lağvedilmesi maddesi Fransa'nın Mısır'a vermeyi düşündüğü bu ekonomik destek konusunda yükünü artırmaktaydı (Sander, 2016). Bu durum Fransa'yı aşırı derecede rahatsız etmiş, hatta iç siyasetinde gazetelerinde tekel kurumlarının kapatılmasının yanlış olduğuna Fransa'ya karşı atılmış bir adım olduğuna yönelik Britanya İmparatorluğu'na karşı bazı raporlar yazılmışsa da Mısır sorununun kalıcı çözümü sürecinde Fransa'da bu antlaşmaya taraf olmuştur (Yücekök, 1968). Fransa'nın Akdeniz'de egemen olma ihtirası ve Ortadoğu'ya yerleşme arzusu sebebiyle bu antlaşmanın imzalandığı ilk dönemde oluşan yeni duruma engel olmak adına savaş dâhil hiçbir alternatifi değerlendirmekten çekinmiyordu; ancak Fransa'nın bu konuda yalnız kalması, etkili olmaktan da uzak kılmıştır. Napolyon savaşlarından bu yana baş düşman haline dönüşen Rus Çarlığı'nın yanı sıra kendisine rakip olarak gördüğü Britanya İmparatorluğu ve Avrupa harmonisinin siyasi denetimcisi konumundaki statükocu Avusturya, Fransa ve Mısır'a karşı açık bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu tarafında yer almaktaydılar. Bu sebeple Fransa Ortadoğu'ya yerleşme planını bir miktar daha ertelemek durumunda kalmış ve Kasım 1838 yılında kurulan Baltalimanı düzenine dâhil olmuştur. Hatta daha sonra Fransız sefreti bu düzen ile Osmanlı'nın büyük bir fedakârlık içerisinde olduğunu, bu açıdan bu düzenin korunması ve Fransız etkisinin artması adına Osmanlı İmparatorluğu'na yardım edilmesi gerektiği yönünde bir rapor hazırlamıştır (Yücekök, 1968). Sonuçta, Britanya İmparatorluğu'nu kendisine siyaseten bir rakip olarak gören Fransa, Britanya İmparatorluğu'nun kurmuş olduğu ticari düzene tabi olmuştur.

Rus Çarlığı ise Baltalimanı Antlaşması'ndan rahatsız olmuştur. Çünkü bu antlaşma Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın geçerliliğinin bittiği anlamına gelmekteydi. Yani artık Osmanlı İmparatorluğu Rus Çarlığı'nın değil, Birleşik Krallık'ın himayesi altındaydı. Bunun yanında sekiz yıl için imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın öngördüğü süreyi tamamlamadan fiilen

sona eriyor olması da bir diplomatik ve siyasi başarısızlıktı. Rus Çarlığı bundan sonraki süreçte himayesi altında yok etmeyi planladığı Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bu himayeyi kaybettikten sonra yeniden sert ve hırçın bir politika izlemeye başlamıştır.

Aslında Baltalimanı Ticaret Antlaşması Rus Çarlığı'nın Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili olarak izlediği politikanın bir sonucudur. Çünkü Rus Çarlığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması gibi bir fikre sahipti ve bu konuda Britanya İmparatorluğu ile bir uzlaşma sağlamak istemekteydi. Bu uzlaşma kapsamında Rus Çarlığı, Doğu Akdeniz'de Britanya İmparatorluğu'nun hakimiyetinin kabul etmek karşılığında Boğazlar ve Yunanistan dâhil Balkanlarda hâkim olmak istemektedir. Bu uzlaşma arayışı Britanya İmparatorluğu açısından çelişkili bulunmaktadır (Sander, 2011). Birincisi; Boğazların açıldığı ilk kapı Doğu Akdeniz'dir ve bu hâkimiyet imkânının Rus Çarlığı'na tanınması demek bu sefer doğrudan Britanya İmparatorluğu'nun Rus Çarlığı ile Hint Deniz Yolu'nda mücadele etmesi anlamına gelecekti. Britanya İmparatorluğu zaten Rus Çarlığı'nın Orta Asya'ya yayılmasını, Hindistan'daki koloninin Rus Çarlığı tarafından kara bağlantısı yoluyla baskı altına alınabileceği anlamına gelebileceğini düşünmüş ve bir tehdit olarak algılamıştı. Şimdi de Rus Çarlığı'nın Hint Deniz yolunda olmasını sağlayan bu uzlaşma kabul edilemezdi. İkincisi, Britanya İmparatorluğu Boğazlarda kontrolü altında tutabileceğini düşündüğü Osmanlı İmparatorluğu'nu Rus Çarlığı'na doğal olarak tercih etmekteydi. Britanya İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun idari, mali ve askeri olarak kuvvetlenmesinin hem Rus Çarlığı'nın sınırlanması ve Doğu Akdeniz'e çıkmasını engellemek adına hem de Hint Deniz Yolu'nun, Osmanlı İmparatorluğu'nun o bölgeyle herhangi bir ilgisinin de olmamasından dolayı, güvenliğinin korunmasında önem arz etmekteydi. Bu nedenle Britanya İmparatorluğu, Rus Çarlığı'na karşı Osmanlı İmparatorluğu'nu tercih etmek durumunda kalıyordu. Rus Çarlığı'nın Osmanlı'ya karşı geçmişteki agresif politikasının, bu tavizler karşılığında daha da güçlenerek kendisine dönebileceği ihtimalinden de çekinmekte oldukları söylenebilir. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu'nu himaye etmek daha makuldü. Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nın yarattığı ticari düzenin, Britanya İmparatorluğu gibi bir başat gücün yanı sıra diğer devletlerarasında da kabul edilmesi Hünkâr İskelesi sonrası kırılan Rus himayesinden sonra Rus Çarlığı'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı gütmesi beklenen hırçın ve sert politikanın dizginlenmesi de sağlanmış oluyordu.

Britanya İmparatorluğu, bu antlaşmayla hem ekonomik hem de siyasi açıdan birçok avantaj elde etmiş oluyordu. Ekonomik olarak, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tekelin lağvedilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu birçok farklı alanda açık bir pazar haline dönüştürdü (Sander, 2016).

Endüstriyel olarak en gelişmiş devlet olan Britanya İmparatorluğu'nun mamullerini pazarlayabileceği yeni bir alan doğmuş oluyordu. Diğer taraftan bu antlaşma Osmanlı İmparatorluğu'nu ekonomik açıdan ıslah etmiş dahi olsa da bu antlaşma gereğince hızla bu yeni ticari düzene ayak uyduramazsa bağımlı bir pazara sahip olmuş olacaktı ki bu pazarı düzenleyen ilk tabii olan ve en çok imkâna sahip olan ülke Britanya İmparatorluğu'ydu (Yücekök, 1968). Yani Osmanlı İmparatorluğu ekonomik açıdan Britanya İmparatorluğu'na bağımlı olması kaçınılmaz gözükmekteydi. Siyaseten ise, Britanya İmparatorluğu kendi çıkarları doğrultusunda ayakta tutmaya hatta kuvvetlendirmeye çalıştığı Osmanlı İmparatorluğu üzerinde bu imkânı elde etmiş oluyordu. Böylece Rus Çarlığı, Osmanlı İmparatorluğu desteklenerek sınırlanacak ve Doğu Akdeniz'e inmesi engellenerek Hint deniz yolu koruma altında kalmış olacaktı.

Britanya İmparatorluğu'nun, Rus Çarlığı'na karşı Osmanlı İmparatorluğu'nu destekleme politikası, Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomatik açıdan bir rahatlama yaratmıştı. Daha evvel de bahsedildiği gibi, Rus Çarlığı'na karşı koymakta zorlanan Osmanlı İmparatorluğu, Küçük Kaynarca ve Yaş Antlaşmaları ile de Ruslar tarafından sıkıştırılmaya başlamıştı. Bu sıkışmışlığı atlama adına bir ittifak arayışı içerisinde olan Osmanlı İmparatorluğu, Baltalimanı Ticaret Antlaşması'yla geri kalmış olduğu kabulüyle oturmuş olan düzenini Britanya İmparatorluğu'nun müttefikliği karşılığında değiştirmeyi kabul etmiştir. Burada hegemon olan gücün, entelektüel üstünlüğü ile zor kullanmadan rıza yoluyla diğer devlete kendi koşullarını dayattığı çıkarımı yapılabilir. Yani Gramsci'nin *tarihsel blok* olarak, uluslararası ilişkilere uyarlısık Cox'un *tarihi yapı* olarak nitelendirdiği kurumsallaşmış güç, ideolojik üstünlüğünü de kullanarak rıza yoluyla diğer devleti tahakkümü altına almayı başarmıştır. Hatta buna binaen diğer devlet konumundaki Osmanlı İmparatorluğu, Britanya'nın ideolojik sistemine uyum sağlamak adına ekonomik olarak Baltalimanı Antlaşması gereği tekelleri ortadan kaldırırken, siyasi ve idari olarak da Tanzimat Fermanı'nı ilan ederek uyum ve rıza gösterme yoluna gitmiştir.

Baltalimanı Ticaret Antlaşması ile ortaya çıkan İngiliz Himayesinin etkileri iç politikada Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile yankı bulurken dış politikada ise 1840 ve 1841'de imzalanan Londra Antlaşmaları ile etkisini göstermiştir. 1833'ten bu yana Kavalalı Mehmet Ali Paşa sorunu belirsizliğini koruyarak devam etmekteydi. Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Kütahya Antlaşması ile Mısır'da fiilen kalıcı bir iktidar elde ederken, Şam ve Girit valiliğini de elinde bulundurmaktaydı. Bu antlaşma her iki tarafı da rahatsız eden bir antlaşmaydı; çünkü Kavalalı kendisine vaat edilen Mora yerine uygun bir valilik verilmemişti. Ayrıca Kavalalı gücünün

hanedanı indirmeye yeteceğini düşünmekteydi (Sander, 2011). Osmanlı İmparatorluğu ise bu antlaşmanın kendi devlet gücünü azaltan bir antlaşma olduğu düşüncesindeydi. Kendine bağlı vilayetlere idari gerekliliklere göre atama yapamamak devletin bağımsızlığına hanel getiren bir durum olarak algılanmaktaydı. Baltalimanı Antlaşması'nın akabinde 1839 yılında Britanya İmparatorluğu'nun desteğini temin eden Osmanlı İmparatorluğu Suriye ve Lübnan'a saldırmıştır. Böylece 1839-1840 Osmanlı – Mısır Savaşı başlamış ve Prusya'dan askeri Avusturya'dan da siyasi destek alan Osmanlı birlikleri Kavalalı'nın askerlerini Beyrut ve Şam'dan çıkartmıştır. Bu mücadelenin sonunda 1840 Londra Antlaşması imzalanmıştır. Londra Antlaşması gereğince; özel bir idare olarak Mısır Hıdivliği ortaya çıkmıştır (Sander, 2016). Buna göre; Mısır Valiliği üzerinde Kavalalı hanedanının hâkim olması; ancak Mısır'ın içişlerinde serbest dışişlerinde İstanbul'a bağlı bir vilayet olarak kalmasında mutabakat sağlanmıştır. Bu kapsamda Akka vilayeti adıyla Filistin'de Mısır Hıdivliği'nin bir parçası haline gelmiştir. Buna karşılık Girit, Şam, Beyrut, Adana gibi vilayetlerden Kavalalı Mehmet Ali Paşa askerlerini çekecek ve buralar üzerindeki bütün iddialarından vazgeçecektir. Ayrıca İskenderiye Limanı'nın kontrolü merkezde olacak ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın donanması Osmanlı'ya katılacaktır. Bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu uluslararası alanda itibarını zedeleyen ve bağımsızlığından ödün verdiği izlenimi yaratan Kütahya Antlaşması'ndan kurtulmuş ve mülki düzenini yeniden tesis etmiştir. Kavalalı ve ailesi yeniden Osmanlı İmparatorluğu'na biat eder hale getirilmiştir. Bu sayede daha önce de ifade edilen sebeplerden ötürü hem Rus Çarlığı'nın hem de Britanya İmparatorluğu'nun çok hoşlanmadığı Kavalalı Mehmet Ali Paşa kontrol altına alınmıştır (Anderson, 2001). Bu savaşta İspanya ile beraber Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya destek veren Fransa ise kayıpla birlikte Ortadoğu'ya yerleşme planlarına yeni bir darbe almış oluyordu. Bu antlaşmadan sonraki süreçte Fransa, Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinde Rus Çarlığı'na karşı Britanya İmparatorluğu'nu tercih eder bir politika izlemeye başlamıştır (Ülman, 2002).

Bir yıl sonra ikinci bir Londra Antlaşması daha imzalanmıştır. Bu antlaşma ise, 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşmasının yanı sıra geçmişte imzalanmış diğer antlaşmaların Boğazlar konusundaki hükümlerini yekpare bir sözleşme halinde toplayan bir konvansiyondur. Bu antlaşma ile boğazların ticaret gemilerine Osmanlı İmparatorluğu'nun ikili antlaşmalar ile veya kendisinin belirlediği gümrük bedelleri karşılığında açık olacağını; savaş gemilerine ise, barış zamanında kapalı olacağını hükme bağlamıştır (Dördüncü, 2001). Bunun yanında savaş zamanında boğazların durumu Osmanlı İmparatorluğu'nun tasarrufuna bırakılmıştır (Sander, 2011). Bu antlaşma ile de Hünkâr İskelesi Antlaşmasındaki, Osmanlı İmparatorluğu'nun

boğazlar üzerindeki egemenliğini sınırlayan maddeleri ortadan kalkmış ve yeniden klasik Osmanlı'nın boğazların kapalılığı ilkesine geri dönmüştür (Dördüncü, 2001).

Bu antlaşma Baltalimanı Antlaşması'nın kurmuş olduğu ticari düzenin deniz yollarına da taşınması açısından önem arz etmekteydi. Bunun yanında Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nda Britanya İmparatorluğu'nu son derece tedirgin eden Rus Çarlığı'nın savaş gemilerine yönelik imtiyazlarının da Rus Çarlığı'nın bu antlaşmaya taraf olması ile birlikte kaldırılmış olması Britanya İmparatorluğu'nu rahatlatmaktaydı (Kürkçüoğlu, 2006). Ayrıca Orta Avrupa'da Prusya Krallığı öncülüğünde kurulan Alman Gümrük Birliği'nin de Prusya'nın bu antlaşmaya taraf olması hasebiyle bu düzene tabi olması Britanya İmparatorluğu'nun Avrupa'daki ticari belirleyiciliğini tasdik etmekteydi. Diğer taraftan, Ortadoğu'da ve Doğu Akdeniz'de varlık gösterme çabaları başarısız olan Fransa da bu antlaşmaya taraf olarak boğazların statüsü konusunda söz sahibi olmuştur. Böylece, Fransız İhtilali'nden bu yana düşman olarak gördüğü Rus Çarlığı'nın Akdeniz'e açılması konusunda denetimci konumda olması da Fransa'yı memnun etmekteydi.

Bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu, boğazlar üzerinde Rus Çarlığı lehine vermiş olduğu imtiyazdan kurtularak boğazlarda yeniden tam egemen hale gelmiştir. Kendi ülkesi içerisinde kalan bir geçiş yolu üzerinde Rus Çarlığı'nın sahip olduğu bu imtiyaz diğer verilmiş olan kapitülasyonların veya Baltalimanı Antlaşması gibi ticari hükümler üzerinden verilmiş bir imtiyaz değil devletin kendi egemenliğinden vermiş olduğu bir imtiyazdı. Bu açıdan Osmanlı İmparatorluğu'nun koruyuculuğunu üstlendiği bir antlaşmada Rus Çarlığı'nın böyle bir imtiyazı koparmış olması Rus Çarlığı'nın aslında kendi hegemonyası altında Osmanlı İmparatorluğu'nu yok etme planı içerisinde olduğu yorumunu ortaya koymaktadır (Gencer, 2015). Bu açıdan bu antlaşma öncelikli olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun kazançlı olduğu bir antlaşmadır. Bir diğer kazançlı devlet Britanya İmparatorluğu'dur. Britanya İmparatorluğu, tek başına ayakta kalabilecek kuvvete erişmesi beklenen Osmanlı İmparatorluğu'nun hızla ıslahatları yapmasının yanı sıra, kendi egemenliğini koruyarak Rus Çarlığı'nı Karadeniz'de sınırlamak adına, Britanya İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'na atfettiği görevi Osmanlı İmparatorluğu daha rahat yerine getirmeye devam edebilecekti. Bunun yanında bu antlaşma ile ticaret gemileri ile ilgili serbestliğin teyit edilmesi Britanya İmparatorluğu'nun bölgedeki ağırlığını artırması anlamında yardımcı olacaktı. 1841 Londra Antlaşması ile Britanya İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu'nu himaye politikasını da açık bir şekilde uygulamış oluyordu. 1840 ve 1841 Londra Antlaşmalarının ardından iki ülke arasındaki ilişkiler Rus Çarlığı'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun arkasında oluşan destekten çekinmesi

nedeniyle önemli bir süre boyunca dengeli olarak devam etmiştir (Kürkçüoğlu, 2006). Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve idari reformlar vasıtasıyla güçlenmesi için çalışmalara odaklanılmıştır.

3.2.1.3 Kırım Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nu Himaye Politikasının Zirvesi

Kavalalı olayı ve Boğazlar meselesinin Britanya İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu lehine çözümlenmiş olması, bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerinde reform hareketlerine girişerek kuvvetlenme arayışı içinde olması, Rus Çarlığı'nın "Sıcak Denizlere İnme" olarak da adlandırılan Akdeniz Ticaretine hâkim olma politikasını sekteye uğratmaktaydı. Rus Çarlığı bu süreç ile beraber zayıf; ama kendi etkisi altındaki Osmanlı İmparatorluğu yerine Osmanlı İmparatorluğu'nu tamamen ortadan kaldırmaya yönelik bir politika izlemeye başladı. Britanya İmparatorluğu'nun kendi kendine yeten Karadeniz'e ve kısmen Doğu Akdeniz'e hâkim ve yine kendi hegemonyası altında bir Osmanlı İmparatorluğu tasavvur ediyor olması da Rus Çarlığı'nın böyle bir agresif politikaya geçiş yapmasına neden olmaktaydı. Bu politikanın uygulanabilir olması içinse Rus Çarlığı'nın bir müttefike ihtiyacı vardı; ancak müttefik bulmakta da zorlanmaktaydı. Fransa hem Napolyon Savaşları'nda kendisini mağlup edip Versay'a kadar takip eden, hem de Doğu Akdeniz'de kendisine rakip olan Rus Çarlığı ile bir arada durmayı hiç düşünmüyordu. Avusturya bir kuvvet olarak Balkanlarda Rus Çarlığı ile rekabet halindeydi. Prusya siyasi açıdan o dönem itibariyle bu konuda kendisine yeterince yardımcı olacak bir müttefik değildi. Britanya İmparatorluğu ise Osmanlı ile zaten ittifak halindeydi. Rus Çarlığı'nın öncelikle bu statükoyu bozması ve bu devletlerden birini yanına çekebilmesi gerekiyordu. Bu fırsatın ortaya çıktığı yer Avusturya olmuştur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 1848 yılında patlak veren Macar İsyanı ile baş etmekte zorlanmış bunu fırsat olarak gören Rus Çarlığı, Avusturya'ya destek teklif etmişti (Palmer, 2014). Başta bu teklife ihtiyatlı yaklaşılsa da Avusturya, daha sonra bu teklifi kabul etmiş ve Rus ordusunun yardımıyla Macar isyanı kanlı olarak bastırılmıştı. Bu o zamanki Avrupa devletler sisteminin algılanışı açısından da bazı anlamlar taşıyordu. Öncelikle kendi iç meselesini çözme konusunda büyük bir sorun yaşayan Avusturya, diplomatik dengeleyici rolüne darbe yemiş ve itibar kaybetmişti. Bu olayı çözme inisiyatifini alan Rus Çarlığı ise, güç ve güven kazanan bir siyasi güç olarak öne çıkmaktaydı (Şimşir, 2010). Bu sebeple Rus Çarlığı zamanla Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yeniden tahakküm kurabileceği ve Avrupalı devletlerin bu konuda kendilerine karşı durmaya yeltenmeyeceklerini düşünmeye başlamıştır.

Bu düşünce ile Rus Çarlığı'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki politikalarını yönlendirmeye başlamıştır.

1853 yılına gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ortodoksların statüsü meselesi Rus Çarlığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında gerginliğe neden olmaya başladı. Rus Çarlığı, Ortodoksların koruyuculuğu ve hamiliğini üstlendiğini öne sürerek, Ortodoks tebaanın serbest şekilde ibadet edebilmesini ve dini inancından dolayı vergi vermemesi gerektiğini savunuyordu. Rus Çarlığı bu konularda yardımcı olabileceği ve gereken reformları yapabileceğini ifade ederek, Osmanlı İmparatorluğu'na bu reformlar karşılığında ittifak teklifinde bulundu. Bu süreçte Rus Çarlığı'nın Ortodokslar üzerinden kendine biçtiği rolün benzerini Katolikler üzerinden üzerine alan Fransa, bu karşıtlık gereği Osmanlı İmparatorluğu'nun arkasında duracağını bazı emarelerini veriyordu (Şimşir, 2010). Britanya İmparatorluğu; Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikası gereği, Osmanlı ile ittifak halindeydi. Bu süreçte Osmanlı, Rus Çarlığı'nın ittifak teklifini Britanya İmparatorluğu'na güvenerek reddetmiş Rus Çarlığı'da Britanya İmparatorluğu'na yönelerek Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını birlikte sonlandırma teklifinde bulunmuştu (Şimşir, 2010). Bu teklifi, Rus Çarlığı'nı Avrupa Harmonisine karşı bir tehdidi olarak gören Britanya İmparatorluğu reddetmiştir. Bu gerilimin bir savaşa dönüşeceğini hesap eden Britanya İmparatorluğu savaşa doğrudan dâhil olmadan Osmanlı İmparatorluğu'nun en az zararla bu savaştan çıkmasını sağlamak adına hareket etmeye başladı. Bunun yanında Avusturya ve Prusya da yeni bir savaşın çıkması ve statükonun bozulması ihtimalinden endişeliydiler.

1815'te kurulan Avrupa Harmonisi'nin diplomatik dengeleyicisi olan Avusturya, 1853 yılının başından beri süregelen Osmanlı – Rus Çarlığı gerginliğinin bu ortamı bozmasını engellemek adına tarafların sorunlarını Viyana'da bir konferansta çözebileceğini belirterek arabuluculuk öneriyordu (Anderson, 2001). Bu öneri Rus Çarlığı'nın 1848'deki yardımına rağmen Avusturya'yı yanına çekemediğini gösteriyordu; ancak o olaydan mütevellit sahip olduğu özgüven yerli yerindeydi ve bu Rus Çarlığı'nı Osmanlı'ya karşı daha da agresif kılmaktaydı. Bunun en önemli göstergesi konferans toplanmadan önce Rus Çarlığı, sınır güvenliğini gerekçe göstererek Osmanlı'ya bağlı özerk toprakları Eflak ve Boğdan'ı işgal etmişti. Konferans bu hareketlilik nedeniyle toplandı; ama toplantıda iki tarafın da uzlaşması mümkün değildi. Burada Britanya İmparatorluğu ve Fransa, Rus Çarlığı'na Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne saygı duyması gerektiğine vurgu yaparak, Eflak ve Boğdan'ı boşaltması gerektiğini ifade etmiştir (Anderson, 2001). Konferansın ardından Osmanlı, Rus Çarlığı'na Eflak ve Boğdan'ı boşaltması için on beş gün süre tanıdı, ama bu süre Rus Çarlığı tarafından

kaale alınmadı. Sonuç olarak da Osmanlı İmparatorluğu toprak bütünlüğünü korumak adına Rus Çarlığı'na savaş ilan etti.

Savaşın başlarında Osmanlı Ordusu, Balkanlarda başarılı olmuştur; ama Rus Çarlığı savaş öncesinde bölgesel olarak kullanabileceği Yunanistan ile de anlaşmıştı (Palmer, 2014). Rus Çarlığı'nın ve Yunanistan'ın çalışmalarıyla, Rum tebaanın yaşadığı bölgelerde isyan ihtimali patlak verdi. Ardından da Osmanlı donanması Rus donanması tarafından Sinop açıklarında bir baskınla yok edildi ve savaşın gidişatı tersine döndü (Palmer, 2014). Rus Çarlığı'nın Karadeniz'de üstünlüğü ele geçirmiş olması Britanya İmparatorluğu ve Fransa'nın boğazlar ile alakalı olarak endişelenmesine sebep olmuştur. Gidişatı değiştirmek adına Britanya İmparatorluğu ve Fransa, Rus Çarlığı'na Eflak ve Boğdan'dan çekilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini yineleyen bir ultiatom gönderdi. Rus Çarlığı, bu iki devletin geniş anlamda Osmanlı İmparatorluğu için kendileriyle savaşmayı göze alamayacağı düşüncesini sürdürmekteydi. Bu sebeple ultiatomu reddettiler ve Britanya İmparatorluğu ile Fransa, Rus Çarlığı'nın beklentisinin aksine Osmanlı İmparatorluğu yanında savaşa dahil oldular (Şimşir, 2010). Rus Çarlığı Balkanlarda ilerlediği takdirde savaşı kaybetmeyeceği düşüncesindeydi, ancak Fransa donanması Atina limanına demirleyince güneyden beklenebilecek destek gelemedi (Şimşir, 2010). Yunanistan'ın savaşa dahil olamamasının yanı sıra Rum tebaanın yaşadığı bölgede Osmanlı yeniden istikrarı sağladı. Ardından Sardinya – Piyemonte Krallığı'nın da ittifaka dahil olması ve Avusturya'nın Tuna nehrinin savunulması konusunda yardımcı olacağını taahhüt etmesiyle Rus Çarlığı'nın Balkanlarda işi zorlaştı (Hale, 2003). İngiliz donanmasının üstün kuvvetini boğazlarda hissettirmesiyle beraber savaş tamamen Rus Çarlığı'nın aleyhine döndü. İngiliz ve Fransız donanmaları Kırım açıklarını abluka altına alarak Sivastopol limanını bombaladılar. Bu esnada da Osmanlı ordusu Eflak'tan Rus ordusunu çıkarmayı başardı. Ardından Sivastopol'e çıkmayı başaran müttefik birlikleri Rusları bir kez daha mağlup etti. Son olarak, Çar I.Nikola'nın da vefat etmesiyle yerine geçen oğlu II.Alexander bir yıl kadar daha savaşı sürdürse de Haziran 1856'da barış istemiştir (Sander, 2016).

Bu savaş, Britanya İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'na verdiği desteğin zirvesini oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikasının uygulayıcısı olan o dönemin başbakanı Palmerston ve kabinesinin bu politikalarının tutarlılığını da sınamıştır. Bu destek politikasının temelini, Osmanlı İmparatorluğu'nun her koşulda Rus Çarlığı'na karşı tek başına ayakta durabilmesini amaçlamaktaydı; ancak bu savaş Palmerston'un bu politikası açısından bir hayal kırıklığı olarak ortaya çıkmıştır (Soy, 2007).

Osmanlı İmparatorluğu sahada, savaşın başında başarılı gözükse de Rus Çarlığı'nın ağırlığını koymasla ile hem Karadeniz'de hem de Kafkaslarda başarısız olmuştur. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'ndan beklenen idari reformları gerçekleştirmekte de ağırdan alması bir başka hayal kırıklığını yaratmıştır. Osmanlı tebaası olarak bulunun Sırp ve Bulgarların gönüllü olarak Rus ordusuna katılması, Rum tebaanın küçük Yunanistan tarafından etki altına alınabiliyor olması Britanya İmparatorluğu'nun beklediği çok uluslu, ancak istikrarlı imparatorluk tahayyülünün çok zor olduğu intibai oluşturmuştur.

1815 yılında kurulan Avrupa Uyumu içinde savaş dışlanmaya başlamıştır. Fransız İhtilali'nin Avrupa'da yarattığı tahribatın devletlerarası statükoyu etkilememesi savaşın siyasette ilk enstrüman olarak kullanılmasını tartışmaya açmıştır. Bu dönemde yaşayan Alman asker Carl von Clausewitz "*Savaş Üzerine*" isimli eserinde savaşın siyasetin bir devamı olduğu söylemiştir (Kalkan, 2018). Bu değişimin uluslararası politikaya da etkileri olmuş ve devletler savaşlardan önce "ad hoc" adı verilen toplantılarla sorunlarını ikili ilişkiler yoluyla müzakere etmeye öncelik vermeye başlamıştır. Bu dönüşüm ile devletler askeri harcamalarının bir kısmını ekonomik gelişimlerine yansıtma imkânı bulmuş ve bu sayede ortaya çıkan eğitim ve teknolojik ilerlemeler askeri olarak zayıflamalarının aksine güçlenmelerini sağlamıştır. Baltalimanı Ticaret Antlaşması ile oluşturulmaya çalışılan ticari düzen Osmanlı İmparatorluğu'nun bu Avrupa Uyumu'na entegre olması açısından da önem taşımaktaydı; ama Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik reformların sonuçlarını alabilmesi ve bu Avrupa ticaretine dâhil olması da kısa zamanda gerçekleşebilecek bir durum değildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik olarak geri kalmışlığı bu savaşta çok daha fazla ön plana çıkmaya başladı. Savaş artık aşırı maliyetli bir olgu olmaya başlamış, Rus Çarlığı tek başına bu savaşta ekonomik olarak zarar görse de Osmanlı İmparatorluğu'nun düştüğü kaynak yokluğuna düşmediği görülüyordu. Osmanlı İmparatorluğu bu savaşta tarihinde ilk kez bir devlete borçlanmak durumunda kalmıştır. Bu da Britanya İmparatorluğu'nun ekonomik olarak yeni bir hayal kırıklığı yaşamasına yol açıyordu (Graves, 1999). Britanya İmparatorluğu tarafından Avrupa Devlet Sistemi geleneği içinde görülen bu yüzden de tek başına ayakta durabileceği düşünölen Osmanlı İmparatorluğu'nun Britanya İmparatorluğu himayesiyle de bu güce sahip olamayacağı düşüncesi peyderpey ortaya çıkmaya başlamıştır (Baysoy, 2011). Sonuç olarak Britanya İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'na verdiği destek en üst seviyeye ulaşmış, savaşın gidişatının Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine döndüğünü görmesiyle savaşa girmekten çekinmemiş ve diğer devletleri de bu konuda teşvik etmiş; ancak diğer taraftan da Osmanlı İmparatorluğu'na verdiği ve diğer devletleri de vermesi için teşvik ettiği desteği sorgulamaya

başlamıştır. Bu sorgulamaların ilk emareleri Kırım Savaşı sonrası, savaşı nihayete erdirmek amacıyla toplanan Paris Barış Konferansı'ndan ortaya çıkmaya başlayacaktır.

Paris Barış Antlaşması, konferansın sonunda savaşa katılan devletler arasında 1856 yılında imzalandı. Bu antlaşma ile kurulan harmoninin oluşturduğu statükonun korunması amaçlanmaktaydı. Bu sebeple; savaş sırasında işgal edilen toprakların boşaltılması kararlaştırılmıştır. Bu maddenin ardından bir başka madde olarak Eflak ve Boğdan'ın özerk statüsünün niteliklerinin antlaşma metninde zikredilmesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi toprakları ile ilgili kararların uluslararası bir konferansta verilmesi durumu ortaya çıkmaktaydı (Palmer, 2014). Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Devletler Sistemi'nin yani Avrupa Uyumu'nun bir parçası olduğu bu nedenle tüm devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne saygı göstermesi ve yine Avrupa Devletlerinin ortak garantisi altında olacağı hükme bağlanıyordu (Palmer, 2014). Bu iki madde, Britanya İmparatorluğu'nun, Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını destekleme politikasında farklı bir uygulamaya geçtiğini göstermektedir. Zira ekseriyetle diğer ülkeler karşısında, Osmanlı'yı koruyan ve kollayan bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu'ndan da siyasi, askeri ve ekonomik kapasitesini artırmasını bekleyen Britanya İmparatorluğu'nun, beklediğini bulamaması nedeniyle bu kollamayı Osmanlı İmparatorluğu'nu güçlendirmekten çok artık statükonun bir parçasıymış gibi diğer devletleri hareket ettirmeye zorlama yönüne çevirdiği ortaya çıkmaktadır. Yani Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikası bir devlet politikası olmaktan çıkmış ve bir hükümet politikasına dönüşmüş ve bir hükümet değişikliği ile bu ittifakın geleceğinin ne olacağı belirsiz hale gelmiştir. Bundaki en önemli neden, kendi kendine yetemeyen Osmanlı'nın ayakta tutulabilmesi için kullanılacak ekonomik gücün Hint Deniz Yolu'nu koruma çabasını anlamsız kılması olarak ileri sürülebilir. Britanya İmparatorluğu, Kırım Savaşı patlak verdiğinde savaşa girmeden dışarıdan vereceği bir destekle Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalabileceğini hesaplarken bunların çok ötesinde savaşa girmenin yanı sıra askeri birçok harcama yapmış ve savaşın ekonomisini kaldıramayan Osmanlı İmparatorluğu'na borç vererek ayakta tutmaya çalışmıştır. Her şeye rağmen en iyi yolun Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruması olduğunu düşünen Başbakan Palmerston, bunun devamlılığı için farklı yollar aramaya başlamıştır. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reformcu hareketler desteklenmiş, antlaşma maddesi gereği Eflak ve Boğdan'da yapılacak ıslahatların gerçekleşmesi adına duyurulan Islahat Fermanı'nın ilanına ve uygulamasına destek verilmiştir. Sonuç olarak Paris Barış Antlaşması ile kazanan devlet sıfatıyla müzakerelere katılan Osmanlı İmparatorluğu bu muameleyi görmemiştir. Eflak, Boğdan ve Sırbistan ile ilgili

pürüzler uluslararası arenaya taşınmış Osmanlı askeri varlığı Karadeniz'den çıkarılmıştır. Bu sayede Osmanlı İmparatorluğu için ittifak yoluyla Rus Çarlığı tehlikesinin sınırlanması devam etmiş; ancak kesinlik kazanamamış ileriye taşınmıştır.

3.2.1.4 Osmanlı İmparatorluğu – Britanya İmparatorluğu İttifakının Bozulma Süreci

Paris Barış Antlaşması sonrasında Osmanlı İmparatorluğu ile Britanya İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin yavaş yavaş bozulmaya başladığı görülmektedir. Bunun ilk nedeni olarak Britanya İmparatorluğu Başbakanı Palmerston'un Kırım Savaşı ile devam ettiği görülen Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflığının yarattığı hayal kırıklığı gösterilebilir (Anderson, 2001). Hâlbuki Palmerston, 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun beş büyük devletin müşterek koruması altında 10 yıl boyunca barış içinde yaşaması halinde yeniden büyük devlet olmaması için hiçbir olumsuz koşul bulunmadığını ifade ediyordu (Graves, 1999). Kırım Savaşı sonrasında Palmerston belli oranda bu öngörüsünde yanıldığını görmüştü; ancak Osmanlı İmparatorluğu hakkında fikri tamamen aksi yöne dönmemiş Osmanlı İmparatorluğu ile ittifakın kesinlikle korunması gerektiğine dair politikayı devam ettirmiştir. Bununla ilgili olarak da Başbakan Palmerston, 1862'de Osmanlı'nın mali açıdan kuvvetlendirilmedikçe yapılacak başka yardımların bir anlamı olmadığını ve Avrupa'daki istikrarın korunmasının en önemli yolunun Osmanlı İmparatorluğu'nda güçlü bir yönetimin iş başına gelmesi olduğunu vurguluyordu (Kürkçüoğlu, 2006). Bu aslında Britanya İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki reformist baskısının arttığı anlamına geliyordu. Diğer taraftan herhangi bir destek gelmeksizin Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalacağına ve reform hareketlerini gerçekleştireceğine yönelik inanç azalmaktaydı (Graves, 1999). Osmanlı İmparatorluğu'ndaki oturmuş ve yerleşmiş muhafazakar yapının kırılmasının zor olduğu belirtiliyor ve buna en önemli kanıt olarak da Avrupa piyasasına entegre olunmasının önünü açan Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nın Osmanlı'da üretimi durma noktasına getirmesi ve kötü durumdaki mali yapıyı adeta çöküntüye uğratması; bunun yanında Britanya İmparatorluğu'nun isteği ve desteğiyle ilan edilen Tanzimat ve Islahat fermanları sonucu devlet güvencesi altına alınması sağlanmaya çalışılan vatandaşlık ve eşitlik ile ilgili konularda Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerinin uygulamalarının fermanların sadece ittifak ilişkilerinde müttefiki Britanya İmparatorluğu'nu rahatlatmak için ilan edildiğini ve fiili karşılığının olmadığı intibainın yaratılması gösteriliyordu (Sander, 2016). Bu sebeple Britanya İmparatorluğu ile ittifak ilişkileri Osmanlı İmparatorluğu'nda köklü bir reform hareketi ortaya koymakla birlikte buna karşı koyan ve yerleşik hale dönüşmüş bir grubun da direniş hareketi

çıkarmasına yol açmıştır. Bu direnişçi grupla beraber Britanya İmparatorluğu da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ortaya çıkan mesafenin yanı sıra Osmanlı'da da Britanya İmparatorluğu'na karşı bir karşıtlık meydana getirmeye başladı.

Kırım Savaşı sonrasında, Britanya İmparatorluğu'nda da iç sorunlar da baş göstermeye başlıyordu. Öncelikle Palmerston'dan sonra Britanya İmparatorluğu'nda liberal kesim yavaş yavaş kamuoyunu ele geçirmeye başlıyordu. Bu süreçte Palmerston'un çizgisine yakın görüşü sadece Yahudi asıllı Disraeli gütmüştür. Britanya İmparatorluğu'nda kamuoyunun daha liberal bir yapıya bürünüyor olması Osmanlı ile ittifakı sorgulamaya da neden olmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında yer alan gayrimüslim tebaaya yönelik tavrı ve bu konu ile ilgili uluslararası antlaşmalarla garanti altına alınan sözlerin tutulmamasını eleştirilmekteydi (Graves, 1999). Bu durumun Osmanlı İmparatorluğu'nun idari açıdan Batılı olmadığını gösterdiğini bu sebeple Avrupa Devletler Sistemi içinde Avrupa Harmonisi altında tutabilmenin zor ve anlamsız olduğunu düşünmeye başladılar (Graves, 1999).

Britanya İmparatorluğu'nda ortaya çıkan bir diğer iç sorunda İrlanda sorunuydu. Britanya İmparatorluğu'nun Katolik Kilisesi'nden ayrılmasından sonra Birleşik Krallık'ın bir parçası olan İrlanda adasından Kuzey İrlanda dışında kalan bölgelerde dinen Roma'ya bağlılık devam etmiştir (Ülman, 2002). Ortaya çıkan mezhep farklılığından kaynaklanan sosyal, kültürel ve idari sorunlardan dolayı İrlanda'da halk önce özerklik daha sonra da bağımsızlık isteği sebebiyle isyan etmiştir (Ülman, 2002). Bu sorun ile 1869 yılından itibaren uğraşmaya başlayan Britanya İmparatorluğu çeşitli bazı müzakere çabaları ve anayasal ve yasal arayışlara rağmen her zaman bir adım geride kalmış ve sonuç olarak bu sorundan 1923 yılında Serbest İrlanda'nın kurulup Krallık'tan ayrılmasıyla kurtulabilmiştir (Ülman, 2002).

Britanya İmparatorluğu ile Osmanlı arasındaki ittifak uluslararası ilişkilerde meydana gelen bazı önemli olaylar yüzünden de sallantıya girmeye başlamıştır. 1860'lı yıllardan itibaren Orta Avrupa devletleri Batı Avrupa'ya karşı yükselişe geçmeye başlamıştır. Belçika'nın sömürgecilik faaliyetlerine bir aktör olarak dâhil olması Hollanda'nın kolonicilik faaliyetlerinin getirdiği ekonomik güce dayanarak Britanya İmparatorluğu ile ortaklıkların bulunduğu Güney Afrika'da sorun yaratıyor olması ve Prusya Krallığı'nın Alman birleşmesini sağlamak adına adımlar atıyor olması Britanya İmparatorluğu için sorun teşkil etmeye başlıyordu. Britanya İmparatorluğu, Rus Çarlığı ile olan rekabetini dizginleme yolunu tercih etti ve motivasyonun Batı Avrupa ve kolonilerine çevirdi. Özellikle Prusya'nın yayılıyor olması konusunda Britanya İmparatorluğu derin bir endişe taşıyordu. Çünkü Prusya merkezli bir Alman Krallığı kurulduğu

takdirde, ilk olarak Britanya İmparatorluğu'nun Kıta Avrupası'ndaki etkisi azalacak ikinci olarak da büyük olasılıkla sömürgeleşme ve dünya hakimiyetinde karşısına yeni bir rakip çıkacaktı. Üstelik bu yeni rakibin gücünü hesap etmek de hemen üstesinden gelinecek bir iş değildi. Bunun yanında Prusya'nın Rus Çarlığı ile kuracağı bir ittifak Britanya İmparatorluğu için bir tehdit oluşturabilirdi. Böyle bir ittifak Britanya İmparatorluğu'nun güdümüne geçen ve İngiliz üstünlüğünü nispeten kabul eden Avrupa Uyumu'nun, dengesini değiştirebilecek bir tehdit olacaktı. Nitekim Britanya İmparatorluğu, birçok farklı alana dağılan motivasyonu nedeniyle Prusya'nın ilerleyişine engel olamamıştır. Prusya 1866 yılında Avusturya ile yaptığı savaşı kazanmış bu da Rus Çarlığı'nın Balkanlardaki etkinlikleri açısından yeni bir fırsat yaratmıştır (Kürkçüoğlu, 2006). 1870 -71 Prusya – Fransa Savaşı ise bu konuda çok önemli bir dönüm noktası olma özelliğini taşır. Bu savaşta Britanya İmparatorluğu'nun beklentisi güçlü Fransa'nın Prusya'yı mağlup etmesi suretiyle Britanya İmparatorluğu'nun bir arabulucu rolü üstlenerek ipleri ele alıp Prusya'yı dizginlemektir. Ancak savaşın seyri hiç beklendiği gibi olmamış Prusya, Fransa'yı mağlup etmiş hatta Paris'i işgal etmiş ve Paris Komünü kurularak Fransa'da üçüncü cumhuriyet ilan edilmiştir (Sander, 2011). 1871 yılında savaşı sonlandıran Versay Ateşkes Antlaşması ile birleşik bir Alman Krallığı'nın en büyük muhalifi ve engelleyicisi olan Fransa'ya Prusya Kralı'nın bütün Alman uluslarının imparatoru olduğunu kabul ettirilmiştir.

Alman İmparatorluğu'nun o zaman Batı Avrupa'daki en büyük kara gücü olarak kabul edilen Fransa'yı mağlup ederek kurulması Britanya İmparatorluğu ile Alman İmparatorluğu arasında büyük bir rekabet yaratmıştı (Sander, 2011). Bu rekabetin ilk nedeni yeni Alman İmparatorluğu hanedanı ile Birleşik Krallık hanedanları arasındaki akrabalık bağlarıdır. Aslında II.Wilhelm tahta çıkana dek Şansölye Bismarck yönetimindeki Alman İmparatorluğu ihtiyatlı bir politika izliyor ve Britanya İmparatorluğu'nun çıkarları ile çatışmamaya gayret ediyor ve doğuda da sınırları korumanın en iyi yolunun Rus Çarlığı ile ittifak olduğunu düşünüyordu. II.Wilhelm'in tahta çıkışı ile birlikte bu ihtiyatlılık bırakılmıştır (Sander, 2011). Bir diğer ve daha önemli olarak nitelendirilecek neden olarak ticaret ön plana çıkmaktadır. En büyük ticari güç konumundaki Britanya İmparatorluğu özellikle Alsas-Loren'in Alman İmparatorluğu'nun kontrolüne geçmesinden sonra üretim kapasitesini artırmasıyla beraber Alman İmparatorluğu'nun kendisine karşı önemli bir rakip olarak çıktığını düşünmekteydi. Tüm bunlara rağmen denizlerin hâkimi konumundaki Britanya İmparatorluğu, bu sayede bütün dünyanın kontrolünü sağlayabilecek kapasitedeydi bu sebeple iki gücün henüz bu aşamada

karşı karşıya gelebilme ihtimalleri yoktu. Zira II.Wilhelm, tahta çıkışı ile beraber Britanya İmparatorluğu'nun denizlerdeki üstünlüğünü kırmak amacıyla bir arayış içinde olacaktır.

Sonuç olarak, Britanya İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ittifakın bir aşamada yok olması kaçınılmazdı. Öncelikle Britanya İmparatorluğu için Osmanlı'nın durumunun Britanya İmparatorluğu'nun öncelikleri arasından çıkması bu durumun nedenidir. Britanya İmparatorluğu artık Rus Çarlığı'nın sınırlanmasından ziyade Rus Çarlığı'nın kontrol edebileceği şekilde genişlemesine izin vermek durumundaydı. Çünkü Rus Çarlığı da Alman İmparatorluğu gibi güçlü bir kara gücüydü ve Alman İmparatorluğu'nu dengeleyebilecek güce sahip olabilirdi. 1870-71 savaşı sonrası dağılan Fransa'da ortaya çıkan yönetim değişikliği hasebiyle dağınıklık ortaya çıkmış, bu durumun aşılması halinde dahi yeni cumhuriyetin Britanya İmparatorluğu ile yeniden iş birliği yapmasının bir garantisi yoktu. Rus Çarlığı denizlerle bağlantısı sınırlı olan ve bu nedenle bu bağlantıyı kurmak isteyen bir devletti. Ayrıca ortaya çıkan konjonktürde Rus Çarlığı'nın kara gücüne ihtiyaç vardı. Rus Çarlığı Alman İmparatorluğu'nun komşusu olarak Alman İmparatorluğu'nu baskı altına alabilir bu sayede Alman İmparatorluğu sınırlanabilirdi. Bu sebeplerin toplamı olarak Britanya İmparatorluğu, Rus Çarlığı'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nu destekleme politikasını terk edip daha sonra üçlü itilaf olarak karşımıza çıkacak olan ittifak ilk adımını bir nevi atmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Şansölye Bismarck'ın önderliğindeki Alman İmparatorluğu Britanya İmparatorluğu ile sürtüşme niyetinde değildi. Hatta Bismarck Alman İmparatorluğu'nun varlığını korumasının ilk ve yegâne yolunun da Rus Çarlığı ile uzlaşmak olduğunu savunmaktaydı (Ülman, 2002). Bu açıdan başta iki devlet için endişelenecek bir durum yoktu; ancak bir kara gücü olarak ortaya çıkan Rus Çarlığı'nın, Britanya İmparatorluğu'nun önüne çıkardığı birçok problem varken onun yanında en az onun kadar kuvvetli başka bir kara gücünün olması kabul edilemezdi. Nitekim II.Wilhelm'in bilahare değinilecek olan politikaları yüzünden bu siyasi birliktelik uzun ömürlü olmamış ve İngiliz – Rus yakınlaşması önünde sömürgecilikle alakalı sorunlar çözüldükten sonra pek bir engel kalmamıştır.

3.2.1.5 1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı ve Britanya İmparatorluğu ile İplerin Kopması

1870'li yıllar Avrupa'da güç dengesinin sürekli olarak değişiklik arz ettiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Alman İmparatorluğu'nun ortaya çıkışı ile beraber tüm aktörlerin pozisyonları değişikliklere uğramış birçok kısa süreli ittifak antlaşması yapılmış; ancak hala Rus Çarlığı ile diğer devletler birçok konuda çatışma içinde olması sebebiyle mesafeli durmaya devam

etmekteydi. Hem Avusturya hem de Fransa Prusya'ya kaybettikleri savaşlar nedeniyle sıkıntı içerisindeydi. Avusturya neredeyse bütün itibarını kaybetmiş ve bütün dikkatini Macaristan ve Balkanlara yönelterek burada bir düzen oluşturup itibar kazanma peşindeydi. Fransa'nın Prusya'ya kaybettiği savaşın etkileri ise çok daha fazla oldu. Öncelikle Fransa'da krallık yine çökmüş ve üçüncü cumhuriyet ilan edilmişti. Devlet düzeni tamamen altüst olmuş Fransa 1789'dan bu yana yaşadığı iç çalkantıların bir yenisine girmişti. Oluşan bu ortamda Rus Çarlığı ise kendi içinde krizini daha önce yaşamış olmanın verdiği rahatlık içerisindeydi. Kırım Savaşı sonrasında Rus Çarlığı çok uzun bir toparlanma süreci geçirmiş ve Prusya'dan askeri danışmanlık yardımı istemişti (Ülman, 2002). Aslında Rus Çarlığı Kırım'daki mağlubiyetten sonra eski gücüne ulaşamadı; ancak bu süreçte kendini kontrol eden ve sınırlayan devletler artık güçsüz haldeydiler. Bu durum açık bir biçimde Rus Çarlığı için özellikle Balkanlar konusunda bir fırsat ortaya koymuştur.

1860'lı yılların sonuna doğru Osmanlı – Britanya İmparatorluğu ittifakı ise bir toparlanma sürecindeydi. Daha önce de belirttiğimiz gibi Doğu Akdeniz, Britanya İmparatorluğu'nun ağırlaşan diğer sorunlarından mütevellit bir öncelik taşımamaktaydı; ama yine de Britanya İmparatorluğu özellikle Alman İmparatorluğu'nun ortaya çıkmasından ve Rus Çarlığı ile kurmuş olduğu yakın ilişkilerden dolayı bölgeyi tamamen ihmal edemezdi. Bu süreçte Britanya İmparatorluğu Başbakanı Disraeli ile Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa arasında çok yakın ilişkiler kurulmuştu (Graves, 1999). Disraeli, Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu ne olursa olsun toprak bütünlüğünün korunması gerekliliği konusunda çok emindi (Graves, 1999). Sadrazam Ali Paşa ise bu süreçte çok takdir gören önemli bir diplomat olarak ortaya çıkmaktaydı. Bu sebeple iki ülke arasındaki ilişkiler 1860'ların sonuna doğru neredeyse Kırım Savaşı öncesine dönmüştü; ancak daha önce de bahsettiğimiz gibi Britanya İmparatorluğu'nda kamuoyunun yaşadığı dönüşüm çerçevesinde Osmanlı'ya bakış açısındaki değişim de devam etmiştir. Bir diğer taraftan önce Disraeli 1868'de başbakanlığı ardından 1871'de Ali Paşa hayatını kaybetmiş ve bu uyum tamamen ortadan kalkmıştı (Graves, 1999).

Disraeli'nin yeniden başbakan olduğu 1874 yılından itibaren Britanya İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikasını sürdürmeye devam etmişti. Disraeli, bu süreçte Hindistan'daki dominyonu genişletip Kraliçe Victoria'yı da Hindistan İmparatoriçesi olarak ilan etmişti (Graves, 1999). Hint Deniz Yolu'na giden güzergâh olması hasebiyle Doğu Akdeniz'deki statükonun korunması önem arz etmekteydi. Diğer taraftan da Yahudi kökenli Disraeli, anti semitzimin ilk ortaya çıktığı ülke olan Rus Çarlığı'na karşı çok mesafeliydi (Graves, 1999). Politik olarak özellikle Balkanlarda meydana gelen olaylarda ilk

olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında durmayı tercih etmiştir. Bu desteğin varlığına rağmen, Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti giderek zayıflamaktaydı. Bulgarlar 1867 yılından itibaren isyana başlamış, birçok tedhiş hareketinde bulunmaya devam eder durumdaydılar. Eflak ve Boğdan'da Paris Barışı ertesinde Osmanlı İmparatorluğu devlet olarak varlığını neredeyse hiç hissettirememekteydi (Tuncer, 2003). Bunların yanında 1804'te ilk isyan eden ulus olan Sırlar özerk bir vilayet kazanmış olmalarına rağmen sadece bağımsızlık istemiyor, aynı zamanda da kendi ayaklanma hareketlerini bölgede yaygın hale getirerek genişlemeye çalışıyorlardı (Tuncer, 2003). Bu karmaşa içerisinde Britanya İmparatorluğu'nun vermiş olduğu siyasi destek yeterli gelmemekteydi. Öte yandan da Britanya İmparatorluğu için Balkanların durumu çok da önem arz etmiyordu. Rus Çarlığı'nın Balkanlar üzerinden Akdeniz'e ulaşması zordu; çünkü orada kurulmuş olan Yunanistan vardı. Ayrıca Balkanlardaki ticaret yolları Britanya İmparatorluğu için önemli değildi. Britanya İmparatorluğu'nun bu stratejik yaklaşımı sebebiyle Osmanlı siyasi olarak Britanya İmparatorluğu'nun desteğini alsa bile Britanya İmparatorluğu Balkanlar için diğer devletleri karşısına alma niyetinde olmayabilirdi. Diğer taraftan Avusturya ve Rus Çarlığı buraları kendi doğal genişleme alanı olarak görmekteydi. Avusturya, Bulgar isyancıların mensup olduğu Ekserhane kilisesini desteklemekteydi; fakat diğer taraftan da Osmanlı'ya bir müdahalede bulunulmasının karşısında duruyordu (Tuncer, 2003). Eğer Osmanlı İmparatorluğu bir müdahale ile buradan çıkarılacak olursa Avusturya bu bölgede etkinliğini yitirebilirdi. Ayrıca bir müdahaleyle ortaya çıkan dağılma Osmanlı İmparatorluğu gibi çok uluslu olan Avusturya'nın bekası içinde sorun teşkil edecekti. Bundan dolayı Osmanlı'nın varlığının Avusturya'nın kuvvetli bir şekilde varlığını devam ettirmesinde elzem olduğunu düşünen özellikle Macar bürokratlar vardı (Anderson, 2001). Bu sebeple, eğer Osmanlı İmparatorluğu doğal bir biçimde yerel halkın kuvvetlendirilmesiyle dağılacaksa, Avusturya'nın kontrolünde dağılmalıydı (Tuncer, 2003). Avusturya buna yönelik olarak Bulgar tedhişine yaklaşmış bu durumun yanı sıra da Bosna ve Hersek üzerine yoğunlaşmıştı. Bu bölgelere kendi yayılma alanında öncelik veren Avusturya bölgedeki hareketliliklere destek veriyor Sırların buradaki etkilerini ise kırmaya çalışıyordu. Nitekim 1875'te Hersek Ayaklanması patlak vermiş ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'na bu isyan ile ilgili olarak nota vermişti (Tuncer, 2003). Bu notanın nüshalarını Paris Barış Antlaşması'nın taraflarına da göndermişti (Tuncer, 2003). Bu notada Osmanlı'nın Paris Barış Antlaşması uyarınca yapması gereken reformları yapmadığı bu reformların yapılması gerektiği ve bu reformların yapılmasının denetlemek amacıyla da Osmanlı'nın da bir üye verdiği bir komisyon kurulması gerektiği belirtilmekteydi (Tuncer, 2003). Nota, hukuken bir devletin egemenlik haklarını yok

sayan bir nitelik taşımakla birlikte Avusturya bu notayı bölgeye müdahale edebilmek adına bir neden oluşturmak amacıyla vermişti. Osmanlı İmparatorluğu bu notayı komisyon maddesi dışında kabul ederek uzlaşma yoluna gitmiştir.

1876 yılı itibariyle Osmanlı'nın Balkanlarda iki büyük derdi vardı. Birincisi Bulgar tedhişi, ikincisi Hersek ayaklanmasıydı. Hersek ayaklanmasından kaynaklanan ilk sorun Avusturya ile karşı karşıya gelmek olmuş, ancak Osmanlı bunu atlatabilirdi. Şimdi bu ayaklanmanın ikinci etkisi olarak Osmanlı'ya bağlı Sırbistan ve Karadağ prenslikleri ayaklanmanın bastırılması konusunda başkente ultimatom vermiş ve bu ultimatomun cevabını beklemeden de Osmanlı'ya savaş ilan etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu bu ilan karşılığında kendisine bağlı muhtar vilayetlerin kendisine açmış olduğu savaşa karşı kendini savunma zorunluluğunu muhataplarına bildirip Balkanlarda Sırbistan ve Karadağ ile mücadeleye başlamıştır (Tuncer, 2003). Osmanlı bu savaşta çok başarılı olmuş Yenipazar'da Sırbistan ve Karadağ'ı mağlup ederek Belgrad'a girme imkânı elde etmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda elde ettiği bu başarı burada kendine göre bazı düşünceleri olan Rus Çarlığı ile Avusturya'nın pozisyonlarını belirleme gerekliliği ortaya koymuştu. İşte bu durumda Sırbistan, Rus Çarlığı'ndan yardım istediğini deklare etti (Tuncer, 2003). Bu istek bir sonuç vermiş ve Rus Elçisi Ignatiev ateşkes ilan edilmediği takdirde Rus Çarlığı'nın Sırbistan tarafında savaşa gireceğini Babıali'ye iletmişti. Bu durum hemen tesirini gösterdi ve ateşkes ilan edildi; fakat Alman İmparatorluğu'nun kurulması sonrasında ortaya çıkan güç dengesi ve Üç İmparatorlar Ligi etkisiyle bu Üç İmparatorlar Ligi'nin iki üyesi Rus Çarlığı ve Avusturya'nın birbiriyle uzlaşması gerekliliği de ortaya çıkmıştır. Bu uzlaşma gereği de Rus Çarlığı Bosna Hersek'in Avusturya'ya verilmesini kabul edecek bunun karşılığında da Romanya ve Bulgaristan bağımsız olacak Besarabya Rus Çarlığı'nın olacak ve ayrıca Avusturya, Sırbistan ve Karadağ'a müdahil olmayacaktı (Tuncer, 2003). Bu uzlaşma bir yandan Bismarck'ın sürekli olarak endişe ettiği ittifakın bozulması ve bu ikiliden birinin Fransa ile ittifak kurarak Alman İmparatorluğu'na savaş ilan etme ihtimalini azalttı diğer yandan da giriştiği savaşı kaybeden Sırbistan'ın ön plana çıkmasını sağlayan bir durum ortaya koydu. Ayrıca bu uzlaşma yeni statüko vaat ediyor ve Rus Çarlığı bunun sağlayıcısı olarak kendini görüyordu. Burada bunu bir an önce sağlamak konusunda engelleyen tek unsur Britanya İmparatorluğu'dur (Anderson, 2001).

Britanya İmparatorluğu'nun Rus Çarlığı için Osmanlı İmparatorluğu'nu koruma politikasında dönüm noktası Bulgar tedhişidir. Haziran 1876'da Bulgar komitacıları daha sonra Doğu Rumeli olarak adlandırılacak bölgedeki köylere baskınlar düzenleyerek 130 civarında Türk'ü katletmişlerdir (Graves, 1999). Osmanlı'nın buna verdiği karşılık ise resmi yollar vasıtasıyla

kolluk kuvvetleri kullanmak yerine başıbozuk adı verilen grupların silahlandırılması ve para yardımı yapılması yoluyla komitacıların bastırılması yönünde oldu (Graves, 1999). Bu başıbozuk grupların komitacılara karşı muamelesi daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun önüne uluslararası bir sorun olarak gelecektir. Avrupa kamuoyunda o güne kadar oluşmayan birlik adeta oluşmuş ve çeşitli ülkelerden o günün önde gelen isimleri basında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortodoks Hristiyan halka bilinçli bir şiddet uyguladığını iddia etmiştir (Graves, 1999). Burada İtalyan Garibaldi ve Britanya İmparatorluğu'nun eski başbakanı Gladstone'un da buna yönelik yayınlara katılmaları veya destek vermeleri Osmanlı İmparatorluğu'nun politik açıdan zor durumda bırakmıştır (Graves, 1999). Neticede aynı dönemde Birinci Meşrutiyet ilan edilmiş ve meclis açılmıştı. Osmanlı İmparatorluğu daha önce vaat ettiği idari reformlara ilişkin yeni bir adım atmıştı. Tersane Konferansı'na bu ortamda gidildi; ancak bu konferans her iki taraf açısından da hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. Başıbozukların isyanı bastırıldığı dönemde başlarda Britanya İmparatorluğu Başbakanı Disraeli bu konuda Osmanlı İmparatorluğu'nun haklı olduğunu savunmaktaydı (Graves, 1999). Disraeli'nin bu tutumu kamuoyunda bir değişime neden olmadı İngiliz kamuoyu bu konuda Osmanlı İmparatorluğu'nu ağır bir şekilde itham etmeye devam etmiştir; fakat Disraeli'nin bu tutumu Balkanlardaki gelişmeler nedeniyle açık bir şekilde Osmanlı'ya savaş açmak için mazeret arayan Rus Çarlığı'na karşı Britanya İmparatorluğu'nun Osmanlı'ya desteğini sürdüreceği izlenimini yaratmıştır (Graves, 1999). Bu izlenim Osmanlı İmparatorluğu'nu Rus Çarlığı'na karşı cesaretlendirmiş ve Britanya İmparatorluğu'nun desteğinin artık pamuk ipliğine bağlı olduğunu süzmesine engel olmuştur. Disraeli siyaseten Osmanlı'ya Balkanlarda destek veriyor gözüke de bir fiziki çatışma halinde Kırım Savaşı'ndaki gibi desteklemeye hiç niyetli değildi. İlk olarak artık Britanya İmparatorluğu'nda Rus Çarlığı ile rekabetin iş birliğine dönüşmesi gerekliliğine inanç artmıştır (Anderson, 2001). İkincisi, Üç İmparatorlar Ligi'ni Osmanlı İmparatorluğu için karşısına almak yerine içlerinden biriyle uzlaşarak bu ligi dağıtma peşineydi. Üçüncü olarak da Britanya İmparatorluğu, bu Üç İmparatorlar Ligi'nin başını çeken Alman İmparatorluğu ile bir ittifak kurup bu ittifak dengeleri ile hem Hollanda ve Belçika'ya baskıyı artırmak hem de Orta Avrupa'da varlığını yeniden hissettirme peşindeydi. Bu sebeple Tersane Konferansı'nda Britanya İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'na beklediği desteği vermemiştir.

1876'nın kasım ayında ilk oturumu toplanan Tersane Konferansı aslında Osmanlı İmparatorluğu için bir dayatma halini almıştı. Çünkü Britanya İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'na Balkanlarda var olan durumun bir konferansta tartışılmaması halinde

Osmanlı İmparatorluğu'nun Rus Çarlığı ile baş başa kalacağını söylemekteydi (Anderson, 2001). Konferans öncesi süreçte Osmanlı İmparatorluğu kendi iç siyasetinde de epey çalkantılı bir dönem yaşamış, Genç Osmanlılar iktidarı ele alarak önce Sultan Abdulaziz'i tahttan indirip yerine V. Murad'ı, Sultan Murad'ın sağlık durumunun elverişsizliği sebebiyle de kısa bir süre sonra Meşrutiyeti ilan edeceği sözünü aldıkları II. Abdulhamid'i tahta çıkarmışlardır (Sander, 2016). Tersane Konferansı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nda da ne gibi bir yaklaşım olacağına dair kesin bir anlayış oturmamıştı. Bunun üzerine de Britanya İmparatorluğu konferansa delege olarak Hindistan'dan sorumlu bakanı Salisbury'i atadı. Salisbury, Britanya İmparatorluğu'nda oturmuş olan Osmanlı'nın korunması taraftarı bir siyasetçi değildi (Anderson, 2001). Salisbury'nin konferansa gelmesiyle Osmanlı'nın kendini nispeten koruyup yönlendirecek bir ortağı da olmayacaktı. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu kaotik bir yapı içinde konferansa dâhil oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun şansı, karşısındaki Avrupalı devletlerin Osmanlı'ya karşı bir iş birliği içinde olamamalarıydı. Bu devletlerin çıkarları muhakkak birbirleriyle kesişiyordu. Salisbury'nin, Rus Çarlığı'nın İstanbul Sefiri Ignatiev ile yakın bir çalışma yürütmüş olması bu konferansta Rus Çarlığı'nın öne çıkmasını sağlamıştır. Birinci oturumda Bosna-Hersek'in birleşik özerk bir eyalet haline dönüşmesi, Sırbistan ve Karadağ'ın özerkliklerinin artırılması ve toprak verilmesi, Birleşik Romanya'nın bağımsızlık konusu ve özerk Bulgar Prensiği konusu ele alınmıştır (Anderson, 2001). Bu konularda Osmanlı İmparatorluğu'ndan ziyade diğer devletlerin bu konulardaki açık anlaşmazlığı sebebiyle konferans yarıda kalmış ve bir ay tehir edilmiştir. Bu tehir sürecini fırsat olarak gören Genç Osmanlılar II. Abdulhamid ile yapılan anlaşma gereği meşrutiyeti ve anayasayı ilan ettirerek konferans yeniden toplandığında Büyük Devletlerin reform ve düzenleme anlaşmalarının önüne geçmeyi amaçladı (Anderson, 2001). Bu durumda Tersane Konferansı'na katılan devletler ikinci oturumda müzakerenin gereksiz olduğu kanaatine varmışlar ve Rus sefiri Ignatiev üzerinde uzlaşılan konuların reddedilmesi halinde bunun kendileri açısından savaş sebebi sayılacağını bildirmiştir. Sadrazam Mithat Paşa buna karşılık olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetimin değiştiğini yapılması gereken reformların süreç içinde yapılmaya devam edileceğini büyük devletlerin bu konudaki tavrının ise Osmanlı İmparatorluğu'nun egemen haklarının ihlali olduğu gerekçesi ile reddetti (Aydın, 2006). Böylelikle 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı patlak vermiş oldu.

Savaş başladıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu, müttefiki Britanya İmparatorluğu'na da görece güvenerek yine Kırım Savaşı benzeri bir durumun ortaya çıkmasını beklemiş ve böylece Rus Çarlığı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu tasfiye etme planlarından tamamen umudunu

keseceğini düşünmüştür. Nitekim ilk emare olarak Britanya İmparatorluğu'nun İstanbul Sefiri Lord Derby Babiali'ye savaşın gidişatına göre Britanya İmparatorluğu'nun Paris Barış Antlaşması gereğince üzerine düşeni yapacağını bildirmekteydi (Yapıcı, 2012). Ancak sonraki süreç Osmanlı İmparatorluğu için hayal kırıklığına dönüşmüştür. Savaş sırasında sefirin bu açıklamasından yaklaşık iki ay sonra Britanya İmparatorluğu Kraliçesi ve Hindistan İmparatoriçesi Victoria Britanya İmparatorluğu'nun Şark Meselesi'nde tarafsız kalacağını açıklamıştır (Yapıcı, 2012). Britanya İmparatorluğu'ndan beklediği desteği alamayan Osmanlı İmparatorluğu hem Kafkasya'da hem de Balkanlar da mağlup olmuştur. Aslında Kafkasya'da cephe üç ay içinde bitmiş, Rus ordusu Trabzon ve Erzurum'a kadar girmiştir; ancak Balkanlar da ve Dobruca da Gazi Osman Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu Plevne'de yaklaşık 9 ay boyunca amansız bir müdafaa yapmış ve savaşın süresini uzatmıştır. 1878 yılının Mart ayının başlarında imzalanan Yeşilköy (Ayastefanos) Antlaşması ile de savaş sona ermiştir. Bu antlaşmanın ateşkes ilan edilmesi dışındaki maddeleri uygulanmamıştır. Antlaşma içerik olarak Küçük Kaynarca ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu için en ağır maddeleri içermektedir. Savaşın tarafı olmayan; ancak Plevne'nin düşmesini fırsat bilerek Tesalya'yı işgal eden Yunanistan'ın Tesalya'ya sahip olduğu Osmanlı ile Rus Çarlığı arasındaki bu antlaşma ile belirlenmiştir. Rus Çarlığı, Osmanlı İmparatorluğu'nu Balkanlardan tamamen atmak adına eline geçen bütün kuvveti kullanmaya çalışmıştır. Bu antlaşmaya göre; Sırbistan ve Karadağ'ın deniz kıyısında toprakları olması sağlanıp bağımsızlıkları Osmanlı İmparatorluğu'na tanınacak; Tuna Nehri, Ege Denizi, Karadeniz arasında Makedonya'yı da içeren geniş bir özerk Bulgaristan Prensiği kurulacaktı (Ülman, 2002). Dobruca da katılmak üzere Eflak ve Boğdan'ın birleşmesi ile bağımsız bir Romanya kurulacak, Bosna-Hersek Rus Çarlığı ve Avusturya denetimi altında ıslah edilecek, Anadolu'daki Ermeni vilayetlerinde ıslahat yapılacaktı (Ülman, 2002). Bunun yanında Kafkasya'da; Kars, Ardahan, Artvin, Batum, Eleşkirt ve Doğubeyazıt Rus Çarlığı'na bırakılmış yine Balkanlarda Besarabya Rus Çarlığı'na bırakılmıştır (Ülman, 2002). Ayastefanos Antlaşması içerdiği maddeler sebebiyle diğer tüm büyük devletlerin tepkisini çeken bir antlaşma olarak ortaya çıkmıştır. Savaş süresince tarafsız kalan Britanya İmparatorluğu, Tersane Konferansı'nın birinci oturumunda mutabık kalınan daha sonra da buradaki mutabakatı kayıt altına alan Londra Protokolü'nün dışına çıkıldığını düşünmektedir (Graves, 1999). Buradan hareketle, Başbakan Disraeli'nin Balkanlardaki Rus karşıtı hareketi destekleyeceği konuşulmaya başlanmıştır (Tuncer, 2003). Disraeli ve hükümet bir yandan Kırım Savaşı benzeri bir tepki vermeye meyilli olsalar da; fakat hükümetin de kendi içinde bu konuda bir ortak karara sahip olamamasından ötürü gerekli kamuoyunu oluşturma konusunda başarısız olmuştur.

Bir diğerk taraftan da Üç İmparatorlar Ligi'nin korunması adına sonuna kadar mücadeleye veren Alman İmparatorluğu Şansölyesi Bismarck bu tip bir savaşın çıkmasına bütünüyle karşıydı. Çünkü Britanya İmparatorluğu ile Rus Çarlığı arasında bir savaş çıkması halinde Üç İmparatorlar Ligi'nde olmanın sorumluluğu gereği Alman İmparatorluğu, Rus Çarlığı'nın yanında savaşa girmek zorundaydı. Bismarck yeni imparatorluklarının böyle geniş kapsamlı bir savaşa girmesini istemiyordu. Ayrıca Balkanlarda bu kadar büyük bir etki kuran Avusturya'nın Üç İmparatorlar Ligi'nden ayrılarak Britanya İmparatorluğu yanında savaşa girme durumu olabilirdi. Bu da Yeni Alman İmparatorluğu'nun varlığını sürdürmesi için bir tehditti. Britanya İmparatorluğu'ndaki Liberal kamuoyunun yaratmış olduğu bölünme ve Bismarck'ın diplomatik faaliyetleri ile Avusturya'yı ikna etmeye uğraşması ve Avusturya ile Rus Çarlığı'nın aralarını bulma ihtimali sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nu korumak adına bir İngiliz-Rus savaşı engellenmiştir (Tuncer, 2003).

Ayastefanos Antlaşması'nın maddeleri, Doğu Sorunu olarak adlandırılan Rus-İngiliz rekabetinin Rus Çarlığı lehine sona erdiği olarak yorumlanmaya başlamıştır (Graves, 1999). Çünkü Rus Çarlığı Balkanları bu antlaşmayla tamamen kontrolü altına alıyor, Avusturya'nın Bosna Hersek'in ötesine geçmesinin önüne geçiliyor İstanbul ve boğazlarda da baskısını artıracak imkânı elde ediyordu (Anderson, 2001). Ayastefanos Antlaşması bu sebeple diğerk devletlerin büyük oranda tepkisini çeker konumdaydı. Britanya İmparatorluğu, savaş sırasında Osmanlı'yı savunmayı tercih etmemiştir; ancak Ayastefanos'un değiştirilmesi konusunda kararlıydı. Rus Çarlığı'nın Doğu Anadolu'ya kadar inme imkânı elde etmiş olması ile birlikte Britanya İmparatorluğu'nun Hindistan'a ulaşan karayolu Rus tehdidi altına girmiş oluyordu (Sander, 2016). Bu antlaşma sonrasında Britanya İmparatorluğu'nun dış politikası tamamen değişmeye başlıyordu. Yeni Dışişleri Bakanı Salisbury, Britanya İmparatorluğu'nun Hindistan'daki varlığı için Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi ayakları üzerinde durmasının en pratik yol olduğu kanaatindeydi; fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi ayakları üzerinde duracağına hiç inanmıyordu (Tuncer, 2003). Salisbury'e göre; Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları Balkanlarda emelleri bulunan devletleri sakinleştirecek şekilde sınırlanmalı ve bu sınırları içinde varlığını sürdürmeli, Britanya İmparatorluğu ise Hindistan'ı Doğu Akdeniz'de kendi varlığı ile korumalıydı (Tuncer, 2003). Sonuç olarak; Rus Çarlığı, Avusturya ve Britanya İmparatorluğu'nun baskısı ile Alman İmparatorluğu'nun arabuluculuğunda Berlin'de Ayastefanos Antlaşması'nın yeniden yorumlanmasına razı olmak durumunda kalmıştır.

13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Kongresi'nin sonucunda, Berlin Barışı imzalanmıştır. Berlin Antlaşması, 1856 Paris Barış Antlaşması'nın ortaya koyduğu düzeni ortadan kaldırmış,

böylelikle Osmanlı – İngiliz ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Berlin Antlaşması ile Ayastefanos Antlaşması'nın Bulgaristan; Sırbistan, Karadağ ve Bosna – Hersek ve Doğu Anadolu ve Ermeni meselesi ile ilgili hükümleri tadil edilmiştir. İlk olarak Bulgar Prenslığı daraltılmış, Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya bu prenslikten ayrılarak Babiali'ye bağlanmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bölgelerde ıslahat yapması hükme bağlanmıştır (Ülman, 2002). Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlığı hükmünün devamına; ancak Avusturya'nın endişeleri göz önüne alınarak denize çıkışları kaldırılarak Avusturya'nın Bosna - Hersek bölgesinde asker bulundurma hakkı hükme bağlanmıştır (Ülman, 2002). Eleşkirt ve Doğubeyazıt Osmanlı İmparatorluğu'na geri verilmiş ve Britanya İmparatorluğu'nun endişe ettiği Hindistan'a Doğu Akdeniz'den giden karayolu, yeniden Osmanlı egemenliğine geçmiştir (Ülman, 2002). Ermenilerle ilgili olarak da ıslahatların yapılması konusunda uluslararası denetim konusu hükümde yer almamıştır. Bunun dışında Ayastefanos Antlaşması'ndaki hükümler olduğu gibi kabul edilmiştir.

Bu antlaşma yukarıda da bahsedildiği üzere; Osmanlı – İngiliz ilişkileri açısından bir dönüm noktasıdır. Çünkü, bu antlaşma ile Britanya İmparatorluğu'nun, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma siyaseti son bulmuş oluyordu. Britanya İmparatorluğu, Rus Çarlığı'nın Balkanlarda toprak kazanmasını sınırlıyor; ama yine toprak almasına engel olmuyordu. Diğer taraftan Bulgaristan'da ortaya çıkan yeni statüko zaten Britanya İmparatorluğu ile Rus Çarlığı'nın Tersane Konferansı'nda üzerinde mutabık kaldıkları şekilde gerçekleşiyordu. Kırım Savaşı ile Yakındoğu'da kurulan “*Paris Dengesi*” yerini “*Berlin Düzenine*” bırakıyordu ki bu açık bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına göz yuman yeni bir dengeyi ortaya koymaktaydı (Sander, 2016). Berlin Düzeni sonrasında Fransa'nın, Alman İmparatorluğu'nun Fransa'yı dengelemek adına teşviki ile Tunus'u işgal etmesi bu parçalanma politikasına verilen desteğin bir örneği olabilir (Sander, 2016). Britanya İmparatorluğu, Dışişleri Bakanı Salisbury'nin açıkladığı gibi belirli bir sınıra hapsedilmiş bir Osmanlı İmparatorluğu oluşturma planına uygundu. Bu durumda Osmanlı İmparatorluğu, Paris Barış Antlaşması'nda hükme bağlanan toprak bütünlüğüne saygı ve içişlerine karışılmaması üzerine kurulu düzenini ve müttefikini kaybetmiş, yeni bir düzenin içine yalnız bir devlet olarak girmiştir. Britanya İmparatorluğu'nun yanı sıra Avusturya da Osmanlı'ya verdiği desteği geri çekerek Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne saygı gösterme ilkesini terk etmiştir (Sander, 2016).

3.2.1.6 Britanya İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'nun Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyasetini Terk Etmesi

Britanya İmparatorluğu'nun, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk ettiğini gösteren ilk olay Kıbrıs'ı işgal etmesidir. Bununla ilgili olarak Başbakan Disraeli, Rus Çarlığı'nın Doğu Anadolu'da yeni sahip olduğu bölgeler üzerinde rahat bir şekilde İskenderun Körfezi'ne inebileceğini öne sürmüştür (Sander, 2016). Bu açıdan bakıldığında Doğu Akdeniz'de her tarafı açık bir şekilde gözetleme imkânı sunan Kıbrıs Adası stratejik bir yere sahiptir. Berlin Antlaşması sonrasında Britanya İmparatorluğu sefaretî II.Abdülhamid'e, Britanya İmparatorluğu'nun Rus Çarlığı'na karşı Osmanlı İmparatorluğu'nu savunması karşılığında Kars ve Batum'un Rus Çarlığı'na kalacağı süre boyunca Kıbrıs Adası'nın yönetiminin Britanya İmparatorluğu'na geçmesi için bir teklif sundu (Sander, 2016). Haziran 1878'de antlaşma yapılarak yürürlüğe girmiş böylece Kıbrıs İngiliz yönetimine geçmiştir.

Kıbrıs'ın ardından, 1882 yılında Mısır da Britanya İmparatorluğu tarafından işgal edilmiştir. Daha önce üzerinde durulan olaylar neticesinde dışişlerinde Babıali'ye bağlı bir Hidivliğe dönüşen Mısır'da 1869 yılında deniz trafiğine açılan Süveyş Kanalı'nın mülkiyet hisselerinin önemli bir kısmı Fransa'nın elindeydi (Sander, 2016). 1875 yılına gelindiğinde Britanya İmparatorluğu, Mısır'ın da ekonomik olarak iflasın eşiğinde olmasından faydalanıp Hidiv'in hisselerinden başlayarak Süveyş Kanalı hisselerini satın almaya başlamıştır (Ferguson, 2019). 1881 yılında da var olan Hidiv'in Fransız yanlısı olması sebebiyle Britanya İmparatorluğu II.Abulhamid'e baskı yapmaya başlamış ve başarılı olmuştur (Sander, 2016). Bunun üzerine Mısır'daki askeri kuvvetler bazı ulusçu hareketlere kalkışmış 1882 yılında da Britanya İmparatorluğu ve Fransa, olayların bastırılması için Babıali'ye nota vermiştir; ancak Osmanlı İmparatorluğu Hidiv'in otoritesini artırma konusunda başarılı olamamış ve Britanya İmparatorluğu Mısır'a asker çıkarmak suretiyle olayları bastırmış ve Mısır'ı Hidiv'i korumak amacıyla işgal ettiğini duyurmuştur (Ferguson, 2019). Bu sebeple Britanya İmparatorluğu Fransa ile olan ilişkilerini dahi tehlikeye atmış olsa da kısa sürede Alman İmparatorluğu tehlikesinin ortaya çıkması ile Britanya İmparatorluğu ve Fransa Mısır konusunda uzlaşmış ve sonrasında Britanya İmparatorluğu ile Alman İmparatorluğu'nu sık sık karşı karşıya getirecek biçimde yakınlaşmışlardır (Black, 2018). Mısır'ın işgali sonrasında Britanya İmparatorluğu'nun Berlin Antlaşması'nda yer alan Makedonya, Trakya ve Doğu Anadolu'daki ıslahat taahhütlerinin sıkı takipçisi haline dönüşmesiyle ilişkiler gerilmeye başlamıştır. Sultan

II.Abdülhamid Berlin Antlaşması'ndaki düzenlemeler hakkında Britanya İmparatorluğu'nun müdahil olmamasını isterken, Britanya İmparatorluğu bu konuları takip etme konusunda ısrarcı olmaya devam etmiştir (Graves, 1999).

Yirminci yüzyıla girişle beraber, Britanya İmparatorluğu için artık Osmanlı İmparatorluğu'nun bir önemi kalmamıştır. 17'nci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sömürgeci bir devlet olarak öne çıkan Britanya İmparatorluğu, farklı bir yaklaşımla Osmanlı İmparatorluğu'nu Britanya İmparatorluğu güdümünde olup kendi ayakları üzerinde duran Yakındoğu'da istikrarlı bir istasyon haline getirmeye çalışmış; ancak başarılı olamamıştır. Britanya İmparatorluğu'nun bu hegemonya politikası bir taraftan başarısız olurken, diğer taraftan da özellikle 1889 sonrası doğrudan rekabet içine girdiği Alman İmparatorluğu'na da bir koz vermiş oluyordu. Çünkü bilahare anlatılacağı üzere Alman İmparatorluğu bu hegemonya kurma politikası üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'na aynı ittifak ilişkisi içinde yaklaşacaktı. Aslında Britanya İmparatorluğu bu hegemonya politikasında her konuda başarısız değildi. İki devlet neredeyse her konuda uyum içinde ortak çıkarları için çalışmışlardı; ancak Britanya İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik sorunlarını etüt etmekte birçok hata yaptı. Baltalimanı Ticaret Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi iç sınırlarında kalması durumunu ortadan kaldırıp, bölgesinde hâkim bir ekonomik güç haline dönüşmesini amaçlamıştı. Bu düşünce Britanya İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'nun o zaman var olan üretim kapasitesini tahlil etmediği için bu antlaşma Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik olarak iflas etmesinin önünü açmıştır. Kırım Savaşı ile Britanya İmparatorluğu bir yandan korumacılığının zirvesine çıkarken, diğer taraftan da Osmanlı İmparatorluğu'nun dönemin koşullarına uygun ekonomik güce erişemeyeceğini de artık göstermekteydi. Britanya İmparatorluğu, Berlin Antlaşması'na kadar geçen süreçte farklı düşünceler ileri sürülmeye başlasa da bu politikanın mimarı Palmerston'un Osmanlı'nın, Avrupa'daki kadim medeniyetlerinden biri olduğuna yönelik inancını korunmaktaydı. Osmanlı'nın böyle köklü bir devlet oluşu, Britanya İmparatorluğu'nun fiziki işgal yoluyla sömürgeleştirmek yerine hegemonya yoluyla müstemleke haline getirmeyi tercih etmesini sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu daha önce ifade edildiği gibi, Britanya İmparatorluğu aracılığıyla kalkınmış ve bunun yanında İngiliz çıkarlarını da gözeten bir devlet haline gelmesi, Britanya İmparatorluğu'na yüksek bir itibar kazandıracaktı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda oturmuş olan muhafazakâr düzenin her türlü iyi veya kötü yeniliğe kapalı olması ve Britanya İmparatorluğu'nun bunu kıramaması da bu ittifakın başarısız olmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak, iki ülkenin maksimum çıkarına dayalı bu ittifakta destekleyen taraf konumundaki Britanya İmparatorluğu, desteklenen

Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta tutmaya çalışırken çıkarlarını maksimize etmekte zorlanmaya başlamış ve eskiden olduğu gibi fiziki işgal yoluyla sömürgecilik yöntemine dönüp, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama siyaseti izleme yönünde Osmanlı ile ilişkilerini revize etmiştir.

Kıbrıs ve Mısır'ın ardından Britanya İmparatorluğu 20'nci yüzyıl ile beraber Ortadoğu'ya özellikle Mezopotamya Havzası'na ilgisini yönlendirmiştir. Artık Britanya İmparatorluğu Boğazlar konusu ile çok fazla ilgilenmiyor, Mezopotamya'ya da ortaya çıkan rekabetin bir parçası olmaya başlıyordu. Bundan ötürü rakip Rus Çarlığı değil, Alman İmparatorluğu'ydu. Daha sonra detaylı olarak bahsedeceğimiz gibi 1888'de II.Wilhelm'in tahta geçmesi ile uygulamaya konulan Weltpolitik politikası ile bir Dünya hakimiyeti politikası gütmeye başlamıştı. Bu kapsamda Alman İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu için Britanya İmparatorluğu'nun yarattığı boşluğa talipti (Kürkçüoğlu, 2006). Alman İmparatorluğu, daha sonra bahsedilecek olan Weltpolitik vizyonu gereği dünya devleti olmak konusunda Britanya İmparatorluğu ile Hint Deniz Yolu üzerinde rekabete girmiş, bu rekabetin üzerinde yer alan Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikası izlemeye başlamıştır. Bu açıdan ilk hedef Britanya İmparatorluğu'nun yeni hedefi haline dönüşen Ortadoğu'daki üstünlüğü ele geçirip burada kaynak araştırma hakkı elde etmektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun halifelik makamı ile elinde bulundurduğu dini gücü siyasi bir güce çevirerek Dünya'nın en çok Müslüman nüfusa sahip devleti Britanya İmparatorluğu'nu Hindistan'da sıkıştırmak niyetindeydi. Bu niyetle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olma iddiasını kullanarak üç imparatorlar liginden çıkan Rus Çarlığı'nı, Orta Asya'da sıkıştırma imkânı elde etme düşüncesindeydi (Kürkçüoğlu, 2006). Bu durum düşünüldüğünde Alman İmparatorluğu demiryolları projeleri vasıtasıyla Osmanlı İmparatorluğu ile yakınlaşmaya başlamıştır. Böylelikle Britanya İmparatorluğu ve Alman İmparatorluğu arasında Orta Doğu özelinde hegemonya yarışı ortaya çıkmıştır.

Britanya İmparatorluğu'nun Ortadoğu'da üstünlük arayışına yönelik politikası iki temele oturmaktaydı. Birincisi zamanla yumuşayan Berlin - Bağdat demiryolu projesine yönelik muhalefet ve baltalama politikası (Anderson, 2001), ikincisi de Arap yarımadasında Osmanlı'ya tabi; ancak yönetimlerini kendi gelenekleri doğrultusunda sürdüren Arap kabileleri üzerinde etki oluşturmaktı (Karaköse, 2018). Necid kabileleri olarak da tanımlanan Bedevi kabileleri kendilerine has bir sistem oluşturmuş, bu sistem içerisinde de birbirlerine baskın yapan veya kervanlarını yağmalayan düzensiz bir yapı içerisindeydilerdi (Karaköse, 2018). Osmanlı İmparatorluğu'nun bu kabileler üzerinde egemenlik sağlayamaması sebebiyle bir

istikrarsızlıktan Britanya İmparatorluğu faydalanmayı düşünmüştü. Bu minvalde önceliği denize kıyısı olan bölgeleri vererek Yemen'in Aden bölgesi ve Basra Körfezi açıklarında Bahreyn kıyılarında Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde faaliyetlerde bulunulmuştur (Karaköse, 2018). Britanya İmparatorluğu'nun Bedevi Arap kabilelerinin yaşadığı alanlar dışında ilgisini çeken bir diğer bölge de bugünkü Irak ve Kuveyt'i kapsayan bölgeydi. Bu geniş bölgede petrolün yoğunluklu bir şekilde olduğu düşünülmekteydi. Bu amaçla Britanya İmparatorluğu bölgede petrol ve nefit arama amacıyla imtiyaz elde etmeye çalışmış, daha sonra da Alman İmparatorluğu ile bu imtiyazı paylaşmama amacıyla hareket etmeye başlamıştır (Kocatürk, 2011). Ayrıca Kuveyt-Basra hattı Britanya İmparatorluğu'nun Hint Deniz Yolu'ndaki son deniz yolu durağıydı ve Britanya İmparatorluğu burada da gücünü korumak istiyordu (Kubal, 2018). Bir diğer taraftan da Bağdat şehrinin Britanya İmparatorluğu tarafından Fırat ve Dicle üzerinden gelebilecek tehlikelere karşı Hint Deniz Yolu'nu korumak adına bir ileri karakol olabileceği düşünülüyordu (Kubal, 2018). Bugün Irak Devleti'nin var olduğu bölge, Britanya İmparatorluğu tarafından stratejik olarak Arap yarımadası üzerinden Orta Asya ve Uzakdoğu'ya ulaşmak için önemli bir yoldu (Kubal, 2018). Britanya İmparatorluğu'nun Ortadoğu'ya yönelme politikasının ilk hedefi bu bölge olmuştur. Çünkü Kıbrıs ve Mısır'a hâkim olan Britanya İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'de hâkim olan hegemonyasının Hindistan'daki ile birleşme noktasıydı çünkü bu bölgeye hâkim olunduğu takdirde Kahire'den Kalküta'ya kesintisiz bir bağlantı hattı kurulmuş oluyordu. Mezopotamya olarak adlandırılan iki büyük nehir arasındaki bölgenin olası bir savaşta ele geçirilmesi, Britanya İmparatorluğu'nun Mısır'a ve Hindistan'a karayolu ile bağlanmasını imkânsız hale getiren bir durumdu. Bölgede suyun nispeten bol olması ve bir ikmal bölgesi olması böylece bu bölgeye yerleşen olası istilacıların buradan çıkarılmasının da zor olması durumu Britanya İmparatorluğu'nu bölgeye yönlendiren bir başka nedendir (Öke, 2002). Bu sebeple Britanya İmparatorluğu özellikle Basra Körfezi'nde etkili olarak hegemonyasını buraya yaymaya çalışmış bunu yaparken de bölgede yaşayan Araplar ile etkileşim kurarak bölgede kendisine bir etki alanı yaratmaya çalışmıştır (Kocatürk, 2011). Bu minvalde Britanya İmparatorluğu'nun, Osmanlı İmparatorluğu'nda kurumsal olarak yerleştiği ilk yerler Bağdat ve Basra'ya açtığı konsolosluklar olmuştur (Yurdakul, 2018). Britanya İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nu koruma politikasını açık olarak güttüğü dönemde bu konsoloslukları açmıştı. Bunun en önemli nedeni bu süreçte Fransa'nın Ortadoğu'ya yerleşme planlarını baltalamaktı (Yurdakul, 2018). Daha sonraki süreçte Bağdat'ın ticaret yolları üzerinde etkisi azalırken, Basra'nın önemi gittikçe artmış, Britanya İmparatorluğu politika değişikliğine gittikten sonra Basra Konsolosluğu bir nevi Britanya İmparatorluğu'nun Ortadoğu'daki politikalarını yönlendirdiği

bir merkeze dönüşmeye başlamıştır (Yurdakul, 2018). Böylelikle Britanya İmparatorluğu bugünkü Irak, Yemen ve Körfez Ülkelerinin bulunduğu bölgeler ile Suudi Arabistan'ın bulunduğu alanda etkili olmaya başlamıştır.

Sonuç olarak, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren Britanya İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma siyasetini terk etmiştir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu Britanya İmparatorluğu için bir yük haline dönüşmeye başlamıştır. Ekonomik olarak çökmekte olan günün gereklerine ayak uyduramayan ve bu sebeple aldığı borçları ödeyemeyen siyaseten de özellikle iç kamuoyunda Bulgar tedhişi, Makedonya sorunu gibi olaylarda zor durumda kalan Osmanlı İmparatorluğu'nu korumayı anlamsız gören yeni bir anlayış oluşmuştur. Bunun yanında Alman İmparatorluğu'nun ortaya çıkması ve 1888 yılından itibaren II.Wilhelm'in tahta çıkmasıyla Britanya İmparatorluğu'nun küresel hegemonyasını tehdit eden yeni bir figür ortaya çıkmıştır. Bu figür bütün gücüyle Hint Deniz Yolu'na ulaşmaya kendini vermiştir. Bu kapsamda Bismarck döneminde Üç İmparatorlar Ligi'nde Alman İmparatorluğu'nun müttefiki olan Rus Çarlığı'nın II.Wilhelm dönemiyle Alman İmparatorluğu'nun düşman olarak gördüğü ülkelere arasında yer almaya başlaması nedeniyle Britanya İmparatorluğu burada Rus Çarlığı ile işbirliğine yönelmiştir. Rus Çarlığı'nın baştan beri savunduğu Osmanlı'yı paylaşma politikası konusunda bir uzlaşma ortaya çıkmış ve böylece Britanya İmparatorluğu ile Rus Çarlığı arasında Alman İmparatorluğu'na karşı bir yakınlaşma başlamıştır. Bu durum Rus Çarlığı'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki baskısını artırması ve temel hedefi olan sıcak denizlere inme ve Doğu Akdeniz Ticaret Yolu'nda söz sahibi olma konusunda önü açılmıştır. Bu şekilde Britanya İmparatorluğu ve Rus Çarlığı arasında var olan Doğu Sorunu özelindeki rekabet sona ermiş yerini Britanya İmparatorluğu ile Alman İmparatorluğu arasında Ortadoğu ve Hint Deniz Yolu Temelli hegemonik bir rekabete bırakmıştır.

3.2.1.7 1908 Devrimi Sonrasında Britanya İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu ile İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908'de ilan edilen II.Meşrutiyet ile beraber Britanya İmparatorluğu'yla Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin de değişebileceği kanısı oluşmuştur. Buradaki en önemli neden o dönemin tabiriyle hürriyetin ilan edilmesinden sonra yönetime, Britanya İmparatorluğu'na sempatiyle baktığı söylenen Said Paşa ve daha sonra da Kâmil Paşa'nın getirilmesi etkili olmuştur (Akşin, 2015). Bunun yanında hürriyetin ilanı

sonrasında kalabalıklar, İngiliz Büyükelçiliği önünde toplanarak padişah II.Abdülhamit ve Britanya İmparatorluğu lehine sevgi gösterilerinde bulunmaya başlamışlardı (Graves, 1999). Yine de bu nispi yakınlaşmanın zaman içerisinde olumlu bir karşılığı olmadı. O dönemde II.Abdülhamid döneminde tamamen zirveye ulaşan İngiliz kamuoyundaki Osmanlı İmparatorluğu karşıtlığı, yönetimde Sultan Hamid'in etkisinin anayasal şekilde kırılıyor olmasından ötürü bir nevi törpüleniyordu; ancak İngiliz diplomatlar yeni yönetim hakkında fikir sahibi değildi ve tanımaya ihtiyaç duymaktaydılar (Kocatürk, 2009). Bu nedenle II.Meşrutiyet sonrasında ilişkiler görece yumuşamaya girse de iki ülke arasındaki ilişkilerin yönü pozitif yönde değişmemiştir. Her şeyden evvel uluslararası ilişkilerde kutuplaşma sürecinde Britanya İmparatorluğu, Rus Çarlığı ile ilişkilerinin bozulmasını istemiyordu. Rus Çarlığı, Alman İmparatorluğu ile ortaya çıkan rekabette ideal bir ortak konumundaydı ve Rus Çarlığı'nın kaybedilmesi Britanya İmparatorluğu'nu Alman İmparatorluğu ile rekabette siyaseten güçsüz bırakabilirdi. İkinci olarak da Britanya İmparatorluğu ve Rus Çarlığı yoğun Müslüman nüfusa sahip ülkelerdi. Bu sebeple II.Meşrutiyet gibi özgürlükçü hareketler bu iki devlette açık bir endişeye neden oluyordu ve bu da iki ülkenin Osmanlı İmparatorluğu'na bakışlarında yeni bir ortaklık meydana getiriyordu (Kocatürk, 2009). Hürriyet sonrası Britanya İmparatorluğu ile donanma ıslahatı konusunda bir anlaşma yapılması veya İngiliz ve Fransız silah şirketlerinin denetimi ile ordunun silah ihtiyacının yenilenmesi gibi adımlar atılmış olsa da Osmanlı İmparatorluğu'nda Bağdat Demiryolu Projesi sebebiyle dış politikada ana odak Alman İmparatorluğu'nda kalmıştır (Özyüksel, 2008).

1908 yılının haziran ayında bugün Estonya'nın başkenti olan Talinn şehrinde Britanya İmparatorluğu Kralı Edward ile Rus Çarı Nikola arasında cereyan eden Reval Görüşmelerinde yirminci yüzyılda ayyuka çıkan bloklaşma politikası açısından köşe taşı niteliği taşımaktadır. Reval Görüşmelerinde Britanya İmparatorluğu ve Rus Çarlığı açısından iki önemli gündem maddesi vardı. Birincisi; Alman İmparatorluğu'nun çevrenmesi, ikincisi de Balkanlardaki düzenin görüşülmesi (Kocatürk, 2009). Görüşmeler boyunca Makedonya'da reform hareketleri, Doğu Rumeli'nin durumu, Bosna-Hersek gibi konular gündemi oluşturmaktaydı. Berlin Düzeni oluşturulurken Bosna-Hersek konusunda Avusturya'ya verilen taviz bloklaşma sonrasında Avusturya ile Rus Çarlığı arasındaki uzlaşmanın bozulması ile önem kazanmıştır (Tuncer, 2016). Yine Berlin Düzeni ile oluşturulan Doğu Rumeli vilayetinin Bulgar komitacıları tarafından tedhiş hareketlerine maruz bırakılıyor olması bir başka gündem maddesiydi (Kocatürk, 2009). Daha ziyade Makedonya ile ilgili konular görüşmeleri meşgul etmiştir. Makedonya bölgesini ihtiva eden Selanik, Üsküp ve Kosova vilayetlerinden Selanik,

Ege'nin en büyük limanı olması hasebiyle, Kosova da bütün Balkanlarda askerî açıdan stratejik öneme sahip olmasından ötürü iki ülke arasındaki mülakatta önem arz etmiştir (Kocatürk, 2009). Hürriyetin ilanının ardından Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde göreceli bir yakınlaşma olsa da ilişkilerin gündemi değişikliğe uğramamıştır. Berlin Antlaşması sonrasında Balkanlarda Makedonya'da istikrarsızlık hali üzerinden Osmanlı-İngiliz ilişkileri gerilmeye başlamıştı. Berlin Antlaşması sonrasında bölgede asayiş, yabancı subayların başında bulunduğu jandarma birlikleri tarafından sağlanıyor, bu sebeple de İngiliz Sefareti, var olan jandarma sayısının yetersizliğinden dem vurarak Babıali'ye asker sevkiyatı yapılması gerektiği konusunda baskı yapıyordu (Kocatürk, 2009). İngiliz kamuoyu bölgedeki ayrılıkçı hareketi destekleyici yayınlar yaparken İngiliz sefareti Osmanlı İmparatorluğu'na Berlin Antlaşması ile çizilen Balkan sınırlarına dokunulmayacağını garanti ediyordu. Burada Britanya İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu'nun bir nevi müttefiki haline gelen Osmanlı İmparatorluğu'nun istikrarsız bölgelerine asker yığmasını sağlayarak askeri gücünü tırpanlamayı hedeflemekteydi (Kocatürk, 2009). Reval görüşmeleri esnasında Britanya İmparatorluğu, boğazlar konusunda Rus Çarlığı ile mutabık kalırken, Balkanlar konusunda da müdahaleci olunması konusunda Fransa'nın telkinlerini dinlemeyi tercih etmiştir (Kocatürk, 2009). Hürriyetin ilanı sonrası yaşanan görece yakınlaşma da Reval'de alınan kararların uygulanabilmesi adına vakit kazanma ve yeni yönetimin tepkilerini tartma adına oluşmuş suni bir yakınlaşma olarak nitelendirilebilir. Bu suni yakınlaşma döneminde Reval'in akabinde olmasına rağmen Rus Çarlığı'nın Osmanlı İmparatorluğu'na vermiş olduğu ıslahatların yapılmasına yönelik notaya Britanya İmparatorluğu karşı nota vermiştir. Britanya İmparatorluğu'nun bu tavrıyla Rus Çarlığı'nın yanı sıra Fransa ve Avusturya'da konuya taraf olan devletler olarak süreci beklemeye almaya karar vermişlerdir (Kocatürk, 2009). Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'na yapılan bölgeye asker yığılmasına yönelik baskı ortadan kalkmaya başlamış, Rus Çarlığı ve Avusturya bölgede casusluk faaliyetlerini bıraktığını sefaretleri yoluyla Babıali'ye iletmiştir (Kocatürk, 2009). Ancak daha sonraki süreçte özellikle İngiliz kamuoyunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Selanik ve Kosova'da halka baskı uyguladığına yönelik iddialar ile birlikte İngiliz Dışişlerinin yumuşak tavrına rağmen Makedonya Meselesinde başa dönülmüş gibi oluyordu.

Her ne kadar Balkanlar ile ilgili meseleler geleneksel olarak Osmanlı-Britanya İmparatorluğu ve Rus Çarlığı arasındaki ilişkileri etkileyen bir faktör olarak dursa da Britanya İmparatorluğu'nun ana odağını artık Anadolu ve Ortadoğu oluşturmaktaydı. Burada da daha önce metinde de bahsedilen bugünkü Irak ile Necid Kabileleri bölgesi önem arz etmekteydi. Britanya İmparatorluğu özellikle 1910'dan sonra Hindistan'daki donanması vasıtasıyla Basra

Körfezi'nde varlığını göstermeye başlamıştır. Bu süreçte bölgedeki asayiş olayları ile dahi alakadar olan Britanya İmparatorluğu Bağdat üzerinden Afganistan bölgesine silah kaçakçılığı yapılmasını engellemek için faaliyet göstermeye başlamıştır (Kocatürk, 2011). Britanya İmparatorluğu bu kaçakçılık faaliyetini Hindistan'daki varlığı için tehlikeli buluyordu. Bu sebeple Britanya İmparatorluğu kendisine Musul, Bağdat ve Basra'yı da içeren ve hatta Katar'a uzanan bir denetim alanı oluşturmuştur. Britanya İmparatorluğu burada bir yandan kendi etkisinde yeni bir siyasi oluşum peşindeyken diğer taraftan da Hindistan'ı koruma derdindeydi.

Birinci Balkan Savaşı'nın patlak vermesi; Osmanlı – İngiliz ilişkilerinde 1908 sonrasında toprak bütünlüğünü koruma siyasetinin bırakıldığı ilk göstergesi olmuştur. İngiliz kamuoyunda Balkan Devletleri'nin bir araya gelerek Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan edecekleri ve Britanya İmparatorluğu'nun Balkan devletlerine destek vereceği konuşulmuştur (Kocatürk, 2011). Aslında Britanya İmparatorluğu'nun Balkan devletlerine resmi olarak destek vereceğine dair herhangi bir emare yoktur; fakat Britanya İmparatorluğu ve Fransa'nın çıkabilecek bir savaşta Osmanlı İmparatorluğu'nun zafer elde etme ihtimalinin yüksek olduğu üzerinden statükonun korunmasına yönelik görüşmeler yapmışlardır (Biçici, 2014). Bununla alakalı olarak İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Avam Kamarası'nda çatışmaların sonucunda bağımsız olarak statükonun değişmemesi gerektiğine dair açıklamaları olmuştur (Ahmad, 2014). Ancak bu açıklama, Balkan devletlerinin başarılı olmasıyla unutulmuştur. Avusturya'nın Berlin Antlaşması yoluyla sahip olduğu denetimci rolünden faydalanarak bir oldu-bitti ile Bosna-Hersek'i ilhak etmesi Sırbistan'ı iştahlandırmıştı. Bir diğer Balkan Devleti olan Bulgaristan yine bir emrivaki vasıtasıyla Hürriyet öncesinde Osmanlı'dan bağımsızlığını ilan etmişti. Bu iki durum Sırbistan ve Bulgaristan için bir yol gösterici olmuş ve iki devlet de zor kullanma ve oldu-bitti yöntemiyle genişleyebilecekleri ve Osmanlı'yı Balkanlardan çıkartabilecekleri düşüncesine kapılmışlardır (Anderson, 2001). Sırbistan, Karadağ ile birlikte Avusturya'yı kendisine en büyük tehdit olarak görüyor ve Avusturya'nın Bosna-Hersek'ten sonra kendilerini egemenlik altına alacağı düşüncesini taşıyordu. Bu sebeple olabildiğince güçlü olmalıydı ve bu güç Osmanlı üzerinde genişleyerek hem askerî açıdan bir güç gösterip itibar kazanmak hem de insan gücünü artırma düşüncesi yönündeydi. Ayrıca Rus Çarlığı'nın geleneksel düşmanı olan Osmanlı'ya savaş ilan etmek Rus Çarlığı'nın desteğini kazanmak adına da önem arz edecekti. Rus Çarlığı aynı zamanda Bulgaristan ve Sırbistan arasında yaptığı arabuluculuğun getirmiş olduğu cesaret ile Yunanistan'da Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'dan oluşan lige katılmış ve Balkanlarda Osmanlı karşıtı bir lig oluşmuştur (Sander, 2016). Avusturya ve Rus Çarlığı'nın oluşan Balkan Ligi'ne statükonun korunmasına dair

vermiş oldukları notaya rağmen 1912'nin sonuna doğru Karadağ, sınır anlaşmazlıkları gerekçesiyle Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti (Ülman, 2002). Sonuçta bu ligin oluşturduğu birlikler Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmış, savaşın başlarında her iki tarafta da pek ilerleme kaydedememiştir. Ne var ki 23 Ocak 1913 günü cereyan eden Babıali Baskını ile Osmanlı İmparatorluğu'nda ideolojik ayrışmalar savaşın önüne geçmiş cephelerde komutanlar birbirleriyle istihbarat paylaşmaktan dahi imtina eder olmuşlardır (Graves, 1999). Osmanlı ordusundaki bu dağınıklık sebebiyle Bulgar ordusu Selanik ve Edirne'yi işgal etmiş ve sonuç olarak Britanya İmparatorluğu'nun arabuluculuğu ile Londra Barışı imzalanmıştır. Burada Britanya İmparatorluğu'nun arabulucu olmasının eski reflekslerinden kalma olduğu söylenebilir. Çünkü Britanya İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu'na eski önemini atfetmese de İstanbul'un Rus güdümünde bir Bulgar Krallığı parçası olmasını istememiştir. Bulgar ordusu da kendisinden beklenmedik bir şekilde uzun süren Edirne savunmasını kırdıktan sonra kısa sürede Çatalca – Silivri önlerine gelmişlerdir (Ülman, 2002). Bu sebeple Britanya İmparatorluğu özellikle Ortadoğu'daki çalışmalarının bölünmesini engellemek ve müttefiki olsa da Rus Çarlığı'nın Ege, Akdeniz, Karadeniz üçgeninde tek hâkim olmasını engellemek adına Bulgar ve Yunanlıları barışa ikna etmiştir.

Sonuç olarak Osmanlı-İngiliz ilişkileri, 19'uncu yüzyılda birbirleri için önemli hale gelen iki devletin ilişkileri olarak nitelenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseldiği dönemde Alman prenslikleri, duraklama ve gerileme devirlerinde ise Rus Çarlığı ile ilişkileri vardı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu ile Britanya İmparatorluğu'nun ilişkileri, İngiliz emperyalizminin Asya'ya yayılması ile canlanmaya başlamıştır. Britanya İmparatorluğu bu süreçte Rus Çarlığı ile karşı karşıya gelmiş ve bir rekabet içine girmiş aynı süreçte de Osmanlı İmparatorluğu'nu kendine bu rekabette bir müttefik olarak görmüş ve Rus Çarlığı'nın yayılmacılığını engellemek adına bir araç konumu atfetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ise; II.Viyana Kuşatmasından bu yana devam eden gerileyişini durdurma adına ihtiyaç duyduğu sırtını yaslayacağı büyük devletin Britanya İmparatorluğu olduğunu düşünmüş ve Britanya İmparatorluğu'nun yakınlaşma politikasına karşı talep eden taraf olmuş bir nevi İngiliz Hegemonyasını kendi çağırıştır. Böylelikle Gramsci'nin tarihsel blokun rıza yoluyla iktidarını kabul ettirmesi tezi üzerinden, Osmanlı İmparatorluğu'nun tek başına Rus Çarlığı ile mücadele edememesi kabulü dolayısıyla kendisi rıza göstererek Baltalimanı Ticaret sözleşmesi vasıtasıyla Britanya himayesini kabul etmiştir çıkarımı yapılabilir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileyiş içerisinde olmasından da öte rakibi konumundaki Rus Çarlığı büyük bir iştahla Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmakta ve Osmanlı İmparatorluğu'nun seyreilmekte olan gücünü hızla

kaybetmesini sağlamaya çalışmaktadır. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu, Rus Çarlığı'na karşı kendisini koruyacak ve kollayacak bir güç olarak Britanya İmparatorluğu ile olan ilişkilere önem atfetmeye başlamıştır. 1833 Baltalimanı Ticaret Antlaşması ile başlayıp 1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar devam eden bu müttefiklik ilişkisi boyunca Britanya İmparatorluğu; Doğu Akdeniz'de, Balkanlarda ve Anadolu'da kendi etkisinde mali ve ticari açıdan kendine bağlı diğer taraftan kendi kendine yetebilen, güçlü bir devlet yaratma peşindeydi. Böylece Britanya İmparatorluğu'nun eski kaynak kontrolüne dayalı sömürgeci anlayışını terk ederek yeni, rızaya dayalı bir yayılcı anlayışı benimsediği söylenebilir. Britanya İmparatorluğu ticari ilişkilerinin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki kaynak araştırmaları gibi konuları Osmanlı'dan izin almaktan da öte, Osmanlı'nın da davetiyle yapmıştır. Britanya İmparatorluğu'nun bir deniz imparatorluğu olması sebebiyle deniz ticaret yollarını kendi kontrolü altında tutmak adına hareket etmesi bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nu kıymetli hale getirmiş, Palmerston gibi İngiliz devlet adamlarının da Osmanlı İmparatorluğu'nu eski bir Avrupa gücü olması sebebiyle potansiyel olarak yeniden güçlü hale gelebilir bir devlet olarak görmüştür. Bu minvalde Doğu Akdeniz ve Yakındoğu'da, Britanya İmparatorluğu güdümünde güçlü bir devletin olması Britanya İmparatorluğu'nun denizlerdeki üstünlüğünü perçinlemiş olacaktı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu bir türlü Britanya İmparatorluğu'nun beklediği gelişme hamlesini yapamamış, ekonomik olarak kendini geliştiremediği için beklenen seviyeye ulaşamamıştır. İki devlet arasındaki iş birliğinin zirve noktası olan Kırım Savaşı'nda da görüldüğü üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun o günün koşullarında bir savaşı finanse edebilecek ekonomik durumu dahi yoktu ki, bu da tarih boyunca ilk kez bu savaş esnasında Osmanlı Britanya İmparatorluğu'ndan borç almak durumunda kalmıştır. Bu olay doğrultusunda yavaş yavaş Britanya İmparatorluğu'nun gözünde Osmanlı İmparatorluğu potansiyeli yüksek yarı sömürge olmaktan çıkıp kaynaklarından faydalanılması gereken sınırlı bir devlet olma konumuna düşürmüştür. Bu sebeple 1878 Osmanlı-Rus savaşı ile beraber Britanya İmparatorluğu boğazlar konusunda daha Rus yanlısı olmaya başlamış Mısır gibi zengin ve Kıbrıs gibi stratejik Osmanlı vilayetleri Britanya İmparatorluğu kontrolüne geçmiş ve Britanya İmparatorluğu ciddi bir şekilde Ortadoğu ile ilgilenmeye başlamıştır. Yani Britanya İmparatorluğu'nun hegemonyaya dayalı yeni yayılma anlayışı da değişmiş ve kendi ticaret yollarını kendi hegemonyası altında güçlenmiş bir devlete korutmak yerine kendi koruma yoluna gitmiş, bu da Osmanlı –İngiliz ilişkilerinin seyrini değiştirerek Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını Britanya İmparatorluğu tarafından önemsemeyen bir hal almaya başlamıştır.

3.2.2 Osmanlı İmparatorluğu – Alman İmparatorluğu İlişkileri ve Alman İmparatorluğu'nun Etkisinin Yükselme Süreci

3.2.2.1 Alman İmparatorluğu'nun Ortaya Çıkış Süreci

Alman İmparatorluğu, çok uzun ve çetrefilli bir tarih süreci sonunda ortaya çıkmış bir devlettir. Batı Roma İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından herhangi bir himaye eden kuvvetin kalmadığı Orta Avrupa'da istikrarsız bir dönem başlamıştı. Bu istikrarsız süreci sonlandıran Charlemagne'ın kurduğu bugünkü Polonya sınırından Fransa'nın içlerine kadar hakimiyet kuran Frenk Krallığı'nın ortaya çıkması oldu. 771'de tahta çıkan Charlemagne bugün Milano merkezli bir İtalyan vilayeti olan Lombardiya ve iki büyük Cermen bölgesi olan Bavyera ve Saksonya ile doğuda Avusturya'yı egemenliği altına alarak güçlü bir krallık ortaya çıkarmıştı (Fulbrook, 2014). Charlemagne'den sonra ise yeniden bir istikrarsızlık meydana gelmiş ve tahtın varislerinin çekişmeleri sonucu 843 yılında imzalanan Verdun Antlaşması ile Charlemagne'nin Frenk Krallığı Batı, Orta ve Doğu olarak üçe bölündü (Fulbrook, 2014). Batı Frenk Krallığı'nda daha sonra Paris merkezli Fransa Krallığı kurulurken diğer iki bölgede bazı Alman Krallıkları ortaya çıkmıştı. Bu birleşme ve parçalanma sürecinden ötürü Charlemagne Alman ve Fransızların ortak atası Verdun Antlaşması da Alman Tarihi'nin başlangıcı olarak kabul edilir (Canbolat, 2009). Verdun Antlaşması sonrasında ortaya çıkan diğer iki devletin ise devamlılığı olmadı ve daha sonra feodalizm adı verilen dönem başlamış oldu. Bu tabir, bir kentte demografik yapısını oluşturan üreticilerin bir lorda bağlanması anlamına geliyordu (Fulbrook, 2014). Bu feodal düzen ile Orta ve Doğu Frenk Krallıkları yaklaşık 60 parçalı bir yapı halini aldı ve bu durumda aşırı parçalanmış yapının düzenlenmesi adına bir birlik kurma ihtiyacı ortaya çıktı. Sonuçta, her parça kendinden daha büyük bir parçayla karşı karşıya kalabilir, bu durum lordlar arasında büyük bir mücadeleye neden olabilirdi. Bu sebeple lordların en büyüklerinden olan Saksonya Dükü I.Otto, Lombardiya Dükü'nün ölmesi sonucu onun karısıyla evlendi. Roma'da vaftiz edilip Papa tarafından Lombardiya Dükü olarak ilan edilmesiyle birlikte diğer lordlar I.Otto'ya biat ettiler (Fulbrook, 2014). Böylece 962 yılında Kutsal Roma İmparatorluğu kurulmuş oluyordu. Kutsal Roma İmparatorluğu 1804 yılına kadar yaşamış bir konfedere birlikti. Bu yapı içerisinde 7 seçici dük konfedere birlik içerisinde yer alan yaklaşık 60 prens-dük arasından imparatoru seçiyordu. 13'üncü yüzyıla kadarki süreçte Saksonya, Bavyera gibi düklikler öne çıkarken 13'üncü yüzyıl itibarıyla Habsburg hanedanının yönettiği Avusturya Arşidüklüğü imparatorluğun en öne çıkan üyesi konumuna yükseliyordu

(Canbolat, 2009). Avusturya seçici düklik değildi ve imparatorluğun en doğusunda yer alıyordu; ancak sınırları diğerlerinden daha büyük insan gücü fazla en önemlisi de zengin İtalya bölgelerine yakın olmasının da etkisiyle hanedanı zengindi. Bu sebeple seçici dükler bu yıllar itibariyle çoğunlukla Avusturya Arşidükünü Kutsal Roma İmparatoru seçtiler. Avusturya'nın krallığı hakimiyeti altına almasıyla birlikte Habsburglar genellikle Roma'da taç giymemiş ve Papalık'ın etkisini kırmaya çalışmıştır (Fulbrook, 2014). Avusturya bu süreçte hem Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Avrupa'ya yayılmasına engel olan bir güç haline dönüşürken diğer taraftan da bu Alman İmparatorluğu'nun doğuya yayılmasını sağlamaya çalışmıştır.

Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, içerisinde seçmen dükler arasında yer alan Berlin merkezli Brandenburg Düklüğü ise denize çıkışı olmayan küçük bir prenslikti ve seçmen olma dışında bir özelliği yoktu. Bu kendi halinde diye nitelenebilecek düklik önce Polonya'nın da baskısı altında olan Kutsal Roma Albrecht döneminde içerisinde yer almayan Pomeranya'yı ele geçirdi. Daha sonra da topraklarına Prusya bölgesi adı verilen Töton Şövalyeleri tarafından idare edilen Töton Devleti'nin dini koruyuculuğunu, Brandenburg Düklüğü'nü yöneten Hohenzollern hanedanı üstlenmişti (Fulbrook, 2014). Sonraki süreçte hanedan şövalyelerin yön verdiği tarikatın başına geçmiş bir süre sonra da Protestanlığı kabul etmiştir (Fulbrook, 2014). Bu sayede Brandenburg dükü aynı zamanda Prusya bölgesinin de siyaseten idarecisi olarak kabul edilmiş ve Brandenburg Düklüğü, Prusya Düklüğü adını almıştır.

Prusya Düklüğü'nün ortaya çıkışı ile birlikte aslında bir ikilik durumu ortaya çıkmıştı. Bir tarafta hem ticari hem de kent olarak gelişmiş olmayan; ancak özellikle ticari yollar üzerinde bir potansiyel vaat eden Prusya, diğer tarafta ise zengin ticaret bölgelerine yakın ve oraların desteğini alan doğuya yayılma planı yapan ve imparatorluğu yöneten Avusturya vardı. Avusturya Arşidüklüğü 1683'teki II.Viyana Kuşatması ile beraber Osmanlı İmparatorluğu'na karşı üstünlüğü de ele almış ve bu sürecin ardından Macaristan'a yayılmaya başlamıştır. Bu sayede de uluslararası ilişkilerin başlangıcı kabul edilen Westphalia Barışı ile ortaya çıkan gerilemeyi bir nebze de olsa kırmıştır. Yine de Westphalia Barışı ile Alman İmparatorluğu'nun parçalı olması üzerinden Fransa'nın üstünlüğü öne çıkmaya devam etmiş ve reformasyon sonrası Protestanlık mezhebinin varlığı kabul edilerek, Protestan bloğun yükselişi başlamıştır (Fulbrook, 2014). Bu süreçte Prusya'nın öne çıkmasını sağlayan olay ise Yedi Yıl Savaşlarıdır (Canbolat, 2009). Prusya 1701'de krallık olarak anılmaya başlanış ve ilk kral Büyük Friedrich ordusu ve memuriyeti ön plana alan bir devlet anlayışını benimsemişti (Canbolat, 2009). Prusya idari ve askeri ilerleyişinin amacı Alman prenslikleri arasında yayılmayı amaçlamasıydı. 1741'e gelindiğinde Prusya ile Avusturya arasındaki rekabet zirvesine ulaşmış, Avusturya

kralının ölümünden faydalanarak ortaya çıkan Veraset Savaşları sonucunda doğal kaynak bakımından zengin olan Avusturya'nın Silezya bölgesini Prusya işgal etmiştir (Canbolat, 2009). Bundan sonraki dönemde Avusturya, Silezya'yı yeniden ele geçirmek üzerine hesap yapmaya başlamıştır. Yedi Yıl Savaşları da bu sorunun ortaya koyduğu en önemli çatışmadır. Yedi Yıl Savaşları, Avrupa Devletleri arasındaki politik statükoyu derinden etkilemiş bir savaştır. Öncelikle kimi uluslararası ilişkiler tartışmalarına birinci genel harbin bu olduğu söylenmektedir. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi bu savaşta da Avrupa Devletler Sistemi içindeki devletlerin çoğu savaşta taraf olmuş ayrıca savaş Avrupa kıtası dışına taşmış ve Britanya İmparatorluğu, Fransa ve Portekiz'in kolonilerinin yanı sıra Kanada ve ABD'nin kuzeyindeki yerli birlikleri ile Hindistan'daki Babür Devleti de savaşa katılmıştır (Akkuş, 2017). Bu büyük çatışmada Prusya, Britanya İmparatorluğu ve Portekiz ile ittifak kurarken ezeli düşmanlar Avusturya ve Fransa ise tarihlerinde ilk kez müttefik olmuşlardır. Bunun yanı sıra Rus Çarlığı ve İsveç ile de ittifaka gitmiştir (Canbolat, 2009). Bu ittifaklar 1756-1763 arasında yedi yıl boyunca çatışmıştır. Bu çatışmalar sonucunda Britanya İmparatorluğu - Prusya bloku, Avusturya-Fransa blokunu mağlup etmiştir. Bu savaşın sebepleri itibariyle iki önemli sonucu vardır. Birincisi Fransa ile Britanya İmparatorluğu arasındaki kolonicilik rekabetinde zaten geride olan Fransa bu savaş sonucunda Kuzey Amerika'daki ve Hindistan'daki topraklarını Britanya İmparatorluğu'na vermek durumunda kalmıştır (Sander, 2011). İkinci sonuç ise Prusya'nın Avusturya'ya karşı üstünlüğünün ortaya çıkmış olmasıdır. Bundan sonraki süreçte Prusya, Fransa ile rekabet eder hale gelmiş ve bu amaçta hem Fransa hem de Avusturya'ya karşı Rus Çarlığı ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır (Canbolat, 2009). Yedi Yıl Savaşlarından sonra patlak veren Fransız İhtilali ile beraber Avrupa'nın düşünsel, sosyal ve idari yapılanmaları bir daha eskisi gibi olmamıştır. Bu süreçte komünal düzene geçen Fransa'da öne çıkan General Napolyon Bonapart ihtilalin değerlerinin yayılmasını kendine görev edinmiş ve 1799-1804 yılları arası komünal düzen adına 1804 sonrasında ise kendi imparatorluğu adına birçok savaş vermiştir (Üçok, 1975). Napolyon Savaşları ile İhtilal Fransa'sı hem Avusturya'yı hem de Prusya'yı art arda mağlup ederek bütün Orta Avrupa'ya ardından Ukrayna steplerine yayılarak Moskova kapılarına dayanmıştır. Napolyon'un ordusu Moskova önlerinde Mareşal Kutuzov'un komuta ettiği Rus Ordularına mağlup olmuş ve uzun bir geri çekilme dönemine girmiş, sonuç olarak 1814 yılında Viyana Kongresi toplanmıştır (Ülman, 2002). Bu savaşların süreçleri içerisinde yapılan antlaşmalar sonucunda da Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun varlığı sona ermiştir. İhtilalci Fransa'ya yenilen Avusturya, 1806 yılında Kutsal Roma İmparatoru unvanını bırakmış böylelikle yaklaşık bin yıllık konfederasyon sona ermiştir (Kobal, 2015). Bundan ötürü Avusturya Kutsal Roma Germen

İmparatorluğu sayesinde sahip olduğu diplomatik üstünlüğü tekrar inşa etmek için Viyana Kongresi'ni fırsat olarak kullanmaya çalışmış; ancak buna gücü yetmemiştir. Çünkü İhtilalci Fransa'yı fiziki açıdan yenen Rus Çarlığı'ydı. Ayrıca Britanya İmparatorluğu, bu savaşların dışında yer almasından dolayı Yedi Yıl Savaşları'ndan kaynaklı prestijini korumuştur. İlaveten kongrede de himayesi altındaki seçmen dükliklere verdiği yardımlar dolayısıyla Viyana'da Fransa'nın Yedi Yıl Savaşları sonrası elinde kalan denizaşırı sömürgelerini ele geçirmiştir (Kobal, 2015). Böylelikle Britanya İmparatorluğu en büyük deniz gücü olurken, Rus Çarlığı'nın askeri başarısı onu Kıta Avrupası'nda en büyük karasal askeri güç haline getirmiş, ayrıca Rus Çarlığı batıya doğru yayılma imkânı yakalamıştır. Prusya ise bir diğer düklik Saksonya'yı egemenliği altına alarak genişliyordu. Avusturya ise Belçika'da veraset yoluyla elde ettiği toprakları bırakmış; ancak Kuzey İtalya'da Venedik ve Milano'yu ele geçirmiştir. Siyaseten ve askerî açıdan çok yıpranan Avusturya için bu büyük bir kazançtı. Avusturya hem siyasi ve askeri güçsüzlüğünü korumak hem de ele geçirdiği ekonomik olarak zengin bölgeleri korumak ayrıca da bu kongreye ev sahipliği yapmanın verdiği güçle diplomatik üstünlüğünü korumak adına bir güç dengesi sistemi inşa etmeye çalışmıştır. Bu amaçla Avusturya Başbakanı Metternich, Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu ideolojileri dışlayan ve eski mutlak krallık sistemini öne çıkaran anlayışı tatbik etmeye çalışmıştır (Kobal, 2015). Bu minvalde de bazı koruma alanları yaratılmış, Alman İmparatorluğu olarak adlandırılan bölgede asayiş koruma görevini Prusya elde ederken, İtalya'da bu görevi Avusturya kendi üzerine almıştır (Kobal, 2015).

Viyana Kongresi ile kurulan Metternich Düzeni daha önce de bahsettiğimiz üzere bir Avrupa Harmonisinin kurulmasını sağlamıştı. Bu harmoninin kurulmasında yukarıda da belirtildiği üzere devletlerin koruma alanlarına bölünmesi ve Rus Çarlığı gibi bir jandarma gücünün ortaya çıkmasının yanı sıra, Fransız İhtilali ve ardından Sanayi Devrimi gibi toplumları derinden değiştiren olayların meydana gelmesinin de payı büyüktür. Fransız İhtilali sonrası milliyetçilik, Sanayi Devrimi sonrası Liberalizm ve Sosyalizm'in ortaya çıkmış olması devletlerin kendi içlerinde istikrarlarını koruma konusunda sıkıntıya sokmuş bu sebeple genel olarak devletler birbirleriyle doğrudan uğraşmaktan uzak durmuşlardır. Bu dönem bir askeri güç olmak için uğraşan Prusya için fırsat halini almıştı. Bu süreçte Prusya asker Carl von Clausewitz, "*Savaş Üzerine*" adlı eserinde savaşı siyasetin devamı olarak niteler. Böylelikle Prusya'nın yayılma süreciyle ilgili olarak siyaseti savaşın önüne koyar. Bir diğer taraftan da askerî açıdan savaşın beklenmedik haller üzerine de çıktığını ekler. Bu duruma örnek olarak Napolyon Savaşları'nı öne çıkarır. Prusya'nın bu savaşlarda hezimete uğramasını hazırlıksızlığa bağlamıştır. Bu

hazırlıksızlığı aşmak için asker içinde savaş üzerine akademik çalışmalar ile haşır neşir olan bu sayede her türlü savaş haline hazırlıklı olan bir sınıfa ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Clausewitz'in bu çıkarımı Dünya'da askeri yapılanmalar içerisinde kurmay sınıfının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Prusya'nın bu tip askeri gelişmeleri hızla sağlıyor olması Avrupa'da bir askeri güç olarak kabul edilmesini sağlamaktaydı. Prusya'nın Alman İmparatorluğu'na dönüşme süreci de kazanmış olduğu bu saygınlıkla olmuştur denilebilir. Prusya özellikle Viyana Kongresi sonrasında kendini hızla toparlanmasıyla diğer Alman devletleri üzerinde etki yaratmayı başarmış ve 1806'da yok olan Kutsal Roma Germen İmparatorluğu yerine kurulan Alman Gümrük Birliği'ne (*Zollverein*) öncülük etme imkânı yakalamıştır (Kobal, 2015). Avusturya'yı dışarıda bırakan ve hatta engel olmaya çalıştığı bu birlik ile beraber Prusya, ekonomik olarak da Alman İmparatorluğu'nun yönlendirici gücü hüviyetini kazanmıştır (Kobal, 2015). Yine de bu gümrük ortaklaşmasının bir ulusal birlik kurabilme yetisi oluşmamıştır. Burada en önemli sebep, Prusya'nın askerî açıdan üstün olmasına rağmen önderlik ettiği diğer devletlerden sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan geri kalmış olmasıdır (Ortaylı, 2018). Prusya ne Viyana gibi ilgi çekici ve büyük bir kente sahip ne de kuzeyli devletler gibi denizci veya Bavyera gibi geniş tarım imkânlarına sahip bir devlet değildi (Ortaylı, 2018). Bu sebeple Prusya ulusal birlik sağlanana kadar ki süreçte sahip olduğu yoğun nüfusu besleyecek ve standardını yükseltecek çalışmalar üzerinde durmuş ve başkent Berlin'in Viyana'ya alternatif bir kent olması için uğraşmıştır. Prusya'nın bu gelişim sürecini hızlandıran en önemli adımlardan biri I. Wilhelm tarafından Bismarck'ın başbakanlığa atanması olmuştur.

Otto von Bismarck 1861 yılında başbakanlık makamına atandığı zaman eski parlak bir sefir konumundaydı ve Prusya için en çok önem arz eden Rus Çarlığı büyükelçiliği görevini yapmaktaydı. Artık herhangi bir beklentisi kalmamış ve yükselme ümidi yoktu (Steinberg, 2018). 1861'de aslında liberal görüşlere yakın olduğu izlenimini veren I. Wilhelm, tahta çıktıktan sonra Prusya'nın askeri kapasitesini artırmaya yönelmiş; ancak bütçenin buna göre tanzim edilmesine dair düzenlemelerin parlamentoda reddedilmesiyle göreve mutlak krallık yanlısı ve diplomatik kabiliyetlerini daha evvel kanıtlamış Bismarck'ı atamıştı (Steinberg, 2018). Bismarck görevi devraldıktan sonra yeni bir Alman İmparatorluğu inşa edeceğini bunun ancak kan ve kılıçla olabileceğini söylüyordu ve hatta bu durum parlamentoda çoğunluk olan liberalleri rahatsız ediyordu (Steinberg, 2018). Buna karşın Bismarck, dış politikayı dengeli bir agresiflik üzerine inşa etmeye başladı. Öncelikle Polonya'daki isyan için Rus Çarlığı'na destek verdi. Ardından da Fransa ile bir ticaret antlaşması yapıp Fransa'nın Alman Gümrük Birliği'ndeki ticaretten istifade edebilmesini sağladı. Bismarck bu iki devleti uzun vadeli

düşmanlar olarak gördüğü için dengeli bir anlayış ile ilişkileri yumuşatma ve Prusya'nın Avusturya ile girişeceği savaşta dışarıda kalmalarını sağlamak istemiştir. Daha sonra Bismarck Londra'ya giderek İngiliz yetkililere ve Rus elçisine Alman Birliği'ni sağlamak adına er ya da geç Avusturya ile savaşacaklarını bildirmekteydi (Kobal, 2015). Bismarck, Rus Çarlığı'nın ve Britanya İmparatorluğu'nun tarafsızlığını sağlayıp Fransa'yı kontrol ettikten ve Fransa'nın da kendince iki Alman Devleti arasındaki savaşın kendisi için çok da zararlı olmayacağı düşüncesiyle tarafsız kalmaya meyletmiştir. Siyasal ortamı hazırlayan Bismarck 1866'da Avusturya'nın Kuzey Almanya'da, Prusya'nın güvenliğini tehlikeye atan faaliyetlerde bulunduğunu gerekçe göstererek savaş ilan etti (Kobal, 2015). Sadowa'da Avusturya'yı kısa bir sürede yenen Prusya Viyana'ya girme imkânı elde etmiştir; ancak Bismarck bunu Avusturya'nın onurunu kırıp kalıcı bir düşmanlığa dönüşmesini engellemek adına yapmamıştır (Sander, 2011). Prusya bu sayede ileride Fransa'ya karşı mücadele etmeye başladığında Avusturya'yı yeniden yanında olmasını sağlayabilmeyi düşünmüştür (Sander, 2011). Bu nedenle Bismarck hızla barışı aramış nitekim iki ülke arasında 1866 Prag Barışı imza edilmiştir. Prag Barışı ile; Prusya, Avusturya'yı Germen Konfederasyonu'ndan atıyordu. Ayrıca Kuzey'de Prusya'nın parçalı topraklarının birleşmesi konusunda Avusturya ile mutabakat sağlanıyor ve Avusturya Venedik'i Piyemonte'ye bırakıyordu. Prusya, Avusturya'yı saf dışı bıraktıktan sonra Avusturya'yı yanına çekmek adına diplomatik ilişkilerini geliştirmeye çalışmış; ancak Prusya - Avusturya Savaşı esnasında Prusya'ya karşı tutum alan diğer Alman Devletleri'ne siyasi baskı uygulamaya başlamış ve bu devletler 1886 yılına kadar bir dizi antlaşmalar yaparak Kuzey Alman Konfederasyonu'nu oluşturmuştur. Bu konfederasyon ile Prusya bu devletleri dış politika ve askeri olarak denetim altına almış aslında bir nevi birliği sağlamıştır (Kobal, 2015).

Bismarck'ın bundan sonraki hedefi Fransa'dır. Fransa, Alman İmparatorluğu içerisinde Katolik olup Fransa'nın koruyuculuğu altında varlığını sürdüren devletleri gözüne kestirmişti (Kobal, 2015). Bismarck bir savaş yoluyla hem devletleri denetim altına almak hem de Fransa'nın Katolik hamiliğinin etkisini kırmak niyetindeydi (Sander, 2011). Bu sebeple öncelikle yine siyasi ortamı olgunlaştırma yoluna gitmiş, Avusturya ve Britanya İmparatorluğu'nu tarafsız kılmak adına diplomatik çalışmalar yapmıştır. Fransa'da bu tehdit karşısında Piyemonte ve Avusturya ile ittifak arayışına girse de başarılı olamamıştır (Kobal, 2015). Sonuç olarak, 1870 yılının Temmuz ayında Prusya ile Fransa savaşı başlamıştır. Prusya hızlı bir taarruz planı ile Eylül ayında bütün Fransız etkisindeki Alman devletlerini kontrol altına almış ve Sedan'da Fransız ordusunu dağıtarak Fransa Kralı III.Napolyon'u esir almıştır (Kobal, 2015). III.Napolyon'un esir alınmasının ardından Fransa'da ikinci krallık sona ermiş ve üçüncü

cumhuriyet ve Paris Komünü ilan edilmiştir (Steinberg, 2018). Yeni Fransız hükümeti, ateşkes istemek yerine halkın oluşturduğu gönüllülük esasına dayalı bir yurttaş ordusuyla savaşıma devam edeceklerini açıklamıştır (Steinberg, 2018). Bismarck, hem intikam almak isteyebilecek olan Avusturya'nın tehdidi hem de doğudan fırsat olarak görebilecek Rus tehdidine karşı hızlı bir ateşkes istese de Prusya genelkurmayı Paris'in işgal edilmesi gerektiğinde diretmıştır (Steinberg, 2018). Fransız ordusunu dağıttıktan sonra hızla ilerlemeye devam eden Prusya ordusu 1871'in başında Paris'e girmiş ve sonuç olarak 1871 Versay Barışı'nı dikte etme gücüne sahip olmuştur. Savaş sırasında Zollverein'da yer alan dükleri ikna etmeyi başaran Bismarck Bavyera'nın da onaylaması ile barış görüşmelerine Prusya Kralı'nın Alman İmparatoru olarak girmesini sağlamıştır (Steinberg, 2018). Bu antlaşma ile Fransa'nın endüstriyel olarak gelişmiş Alsace – Lorraine bölgesi Prusya tarafından ilhak edilmiş ve Paris'te kraliyet sarayında I.Wilhelm'in bütün Almanların imparatoru olduğu Fransa tarafından kabul edilmiştir (Sander, 2011). Burada ön plana çıkarılabilecek diğer durum Prusya'nın Avusturya'ya karşı göstermiş olduğu özeni Fransa'ya göstermemesi ve Prusya ordusunun Paris'e girmesidir. Bu durum daha sonra hiç soğumayacak ve II.Dünya Savaşı sonuna dek sürecek olan Alman – Fransız düşmanlığını başlatmıştır. Fransa'nın Alsace – Lorraine ile ilgili olarak sarsıcı politikası asla unutmama asla konuşma şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca Fransa bu antlaşma sonucu yüklü bir savaş tazminatı ödemek zorunda kalmış ve ekonomik olarak da ağır bir şekilde yıpranmıştır (Kobal, 2015). Sonuç olarak, birleşmiş Alman İmparatorluğu'nun ortaya çıkmasını yüzyıllar boyunca engellemeye çalışan Kardinal Richelieu'dan beri çeşitli anlaşmazlıkları kullanarak bu konuda başarılı olan Fransa, bu savaş sonucunda Alman İmparatorluğu'nun Paris'te ilan edilmesine seyirci kalmış ve böylelikle Bismarck'ın kan ve kılıç politikasının sonucu Alman İmparatorluğu'nun birleşmesi sağlanmıştır.

3.2.2.2 Bismarck'ın İttifaklar Sistemi ve Alman İmparatorluğu'nun Güçlenmesi

Alman İmparatorluğu'nun kurulmasının ardından Bismarck, darbe alan statükonun korunması için ılımlı bir politika izlemeye yönelmiştir (Sander, 2011). Fransa'yı mağlup ettikten sonra kıta da üstünlüğü ele geçiren Alman İmparatorluğu bundan sonrası için dengelemeye yönelik bir anlayış izlemiş ve bu dengeleri sağlamak için ittifaklar ortaya çıkmıştır. Alman İmparatorluğu bu süreçte hiçbir şekilde Fransa ile ilişkilerini ılımlı haline getirmeyi başaramamış bu düşmanlık eksenini de zaten ittifak sistemlerinin kurulmasının temelini oluşturmuştur. Bismarck Alman İmparatorluğu'nun bütünlüğünü korumak ve Fransa'nın er ya da geç almak isteyeceği intikamdan korumak adına Rus Çarlığı'nı kendisi için ideal bir müttefik olarak görmekteydi.

Öncelikle Alman İmparatorluğu Doğu'daki komşusuna karşı doğal bir dayanağa sahip değildir. Bir diğer taraftan da Rus Çarlığı da uluslararası ilişkiler de bir partnere ihtiyaç duymaktaydı. Diğer taraftan da Kayzer I.Wilhelm Avusturya ile ilişkilerin hızla normalleşmesi gerektiğini düşünmekteydi (Kobal, 2015). Avusturya'da Alman İmparatorluğu ile ilişkilerin normalleşmesi konusunda istekliydi. Çünkü Venedik'in kaybının ardından ekonomik bir gerileme yaşayan Avusturya, Balkanları kendisinin doğal genişleme alanı olarak görmekteydi; ancak Avusturya burada ilerleyebilmek için Rus Çarlığı ile mücadele etmek durumundaydı. Bu sebeple Avusturya, Alman İmparatorluğu'ndan alacağı destekle Rus Çarlığı'na üstünlük kurarak buralara yayılabilirdi. Alman İmparatorluğu burada iki ülke arasında bir nevi arabulucu rolü üstlenerek Balkanların iki ülke arasında paylaşılmasını sağlamaya çalışmış böylece hem Avusturya'yı hem de Rus Çarlığı'nı kaybetmeyen bir yol takip etmeye çalışmıştır. Alman İmparatorluğu'nun bu arabulucu politikaları sayesinde Alman İmparatorluğu, Avusturya – Macaristan ve Rus Çarlığı üçlü bir blok oluşturmuş bu bloka üç imparatorlar ligi adı verilmiştir. Bu lig Eylül 1872'de Berlin'de yapılan bir yazılı bir antlaşma ile taahhüt altına alınmıştır. Bu antlaşma ile üç imparatorluk; statükonun korunması, ihtilalci hareketlere karşı iş birliği yapılması, başka taraflar ile ittifak kurulmaması ve Doğu sorununda meydana gelecek anlaşmazlıkların müzakere edilmesi üzerinde anlaşmışlardır (Armaoğlu, 2017). Bu antlaşma ile Alman İmparatorluğu özellikle doğu sınırındaki stratejik zayıflığını ortadan kaldırmayı amaçlamış bunun yanında da Fransa'nın kendisini toparlama ihtimaline karşı da Avusturya'yı yanına çekmeyi başarmıştır. Bismarck ayrıca bu anlaşmalar sistemiyle statükoyu korumaya yönelik politikasını müttefiklerine de kabul ettirmiştir. Bismarck sonraki süreçte Alman İmparatorluğu'nun sanayi alanındaki yüksek hızlı ilerlemesinin ekonomik olarak karşılığını almak üzere çalışmaya yönelmiş bu sebeple de Avrupa'da statükonun korunması görevini kendi üzerine almıştır. Bu minvalde Alman İmparatorluğu, Fransa'dan almış olduğu Alsace – Lorraine bölgesini korumak adına iki ayrı müttefik elde etmiştir. Böylelikle 1871'deki barıştan sonra hızla silahlanan, itibarını ve kaybettiği bölgeleri kazanmak adına faaliyet yürüten Fransa'ya karşı önlemini fazlasıyla almıştır. Bu ittifak anlaşması üç yıllığına düzenlenmişti ve süresi dolduğunda Rus Çarlığı yeniden bir ittifak anlaşmasına girmeye Avusturya ile olan Balkan rekabeti gereği yanaşmamıştır. 1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın Britanya İmparatorluğu'nun baskısı ile Rus Çarlığı tarafından tadil edilmesini kabul etmek durumunda kalması ve Alman İmparatorluğu da bu tadil antlaşmasında ev sahipliğini ve arabuluculuğu üstlenmesiyle Rus Çarlığı yalnız kaldığı düşüncesiyle Üç İmparatorlar Ligi'ne geri dönmek durumunda kalmıştır (Ülman, 2002). Sonraki süreçte Rus Çarlığı ile Avusturya Balkanlarda birçok konuda yeniden karşı karşıya gelmiş ve sonuç olarak,

1885 yılında antlaşmanın süresinin dolması ile Rus Çarlığı antlaşmayı tekrar yenilememiştir. Bu ihtimali hesaplayan Bismarck, aynı dönemde İtalya ve Avusturya ile üçlü ittifakı oluşturdu (Ülman, 2002). Bu üçlü ittifak I.Dünya Savaşı'na kadar süren bir ittifak olmaya devam etmiş; ancak burada da Avusturya ile İtalya arasındaki sınır anlaşmazlıkları ve Avusturya'nın Venedik ve Lombardiya'yı İtalya'ya vermiş olmasından kaynaklı olarak İtalya'ya karşı negatif tutumu devam etti (Ülman, 2002). Bu sebeple Alman İmparatorluğu, Avusturya ile süreklilik arz eden üçüncünün mütemediyen değişiklik gösterdiği bir ittifaklar silsilesi oluşturmuştur. Ek olarak Alman İmparatorluğu bu dönemde Berlin Antlaşması ile ortaya çıkan Balkan Devletlerinin yanı sıra Rus Çarlığı ve Britanya İmparatorluğu ile ilişkilerini olabildiğince iyi tutmaya çalışmış, kısaca Bismarck döneminde Alman İmparatorluğu kurmuş olduğu birliği koruma ve sanayi üretiminde gelişmeye odaklanmıştır. I.Wilhelm'in ölümü ile III.Friedrich'in kısa bir saltanatı olmuş, ardından da II. Wilhelm tahta geçmiş ve Bismarck'ın iktidarı sona ermiştir.

3.2.2.3 1878 Berlin Antlaşması Sonrasında Osmanlı – Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Weltpolitik

Osmanlı İmparatorluğu ile Alman İmparatorluğu'nun öncülü Prusya arasında diplomatik ilişkilerin ilk gelişimi 18'nci yüzyılın ortalarına dayanır. Bu dönemde Prusya Krallığı, Brandenburg Düklüğü'nden krallık mertebesine yükselmiş olsa da kendini daha fazla göstermek isteyen bir krallıktı. Doğuda Rus Çarlığı'nın yayılmacılığı güneyde de Avusturya'nın sindirmeye yönelik politikalarına karşı Osmanlı İmparatorluğu bir destek güç olarak görülmüştür (Kurtaran, 2015). Bu sebeple elçilik maksadıyla 1755'te İstanbul'a gönderilen Von Regin iki ülke arasındaki ilk ilişkilerin temellerini atmanın yanı sıra bir ticari diğeri de savunma maksatlı iki antlaşma imzalamak niyetindedir (Kurtaran, 2015). 1756 yılında patlak veren Yedi Yıl Savaşı'nda Rus Çarlığı, Avusturya ve Fransa'ya karşı Britanya İmparatorluğu ile müttefik olan Prusya bu savaş esnasında da Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri sürdürmeye devam etmiştir. Von Regin ile birlikte İstanbul'da bir elçilik makamı ihdas edilmiş, Von Regin'in faaliyetleri ile beraber 1761'de bir ittifak antlaşması imzalanarak Osmanlı-Prusya ittifakı kurulmuştur (Kurtaran, 2015). Bu süreçte modernleşme evrelerinin en başında bulunan Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'yı takip etme politikası kapsamında, Prusya Yedi Yıl Savaşları'nda o dönemki en büyük rakipleri Rus Çarlığı ve Avusturya'yı mağlup eden tarafta yer almasının da payı vardır. Von Regin'in çalışmaları ile beraber Osmanlı İmparatorluğu ile Alman İmparatorluğu arasındaki diplomatik ilişkilerin gelişiminin temelleri atılmıştır (Kurtaran, 2015). Osmanlı İmparatorluğu'nun 1774 yılında Küçük Kaynarca

Antlaşması ile beraber Kırım'ı kaybetmesi iki ülkenin diplomatik ilişkilerini canlı tutmuş, Osmanlı İmparatorluğu bu süreçte kurulmuş, dostluk ilişkilerine dayanarak askeri ıslahatların yapılması ile alakalı olarak Prusya yardım almıştır (Albayrak, 1995). 1790 yılında yapılan yeni ittifak antlaşması ile iki devlet Rus Çarlığı ve Avusturya'ya karşı bir denge oluşturmayı karşılıklı olarak taahhüt etse de daha sonra Prusya, Rus Çarlığı ve Avusturya ile Osmanlı İmparatorluğu için savaşmak istememiştir (Albayrak, 1995). 1790 ittifak antlaşması aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu tarafından Prusya'ya, Fransa ve Britanya İmparatorluğu'na tanınan kapitülasyonların tanınması özelliğini de taşımaktadır (Albayrak, 1995). Daha önce de bahsettiğimiz 1827 yılındaki Navarin baskınında Britanya, Fransa ve Rus Çarlığı'nın Yunan bağımsızlığına açıkça destek vermesi ve Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu dengeleyici olarak yeniden Prusya'ya yönlendirmiştir (Albayrak, 1995). Buradaki ilişkilerin ilerleme isteğinin sonucu olarak, Osmanlı İmparatorluğu ve Prusya bir askeri modernizasyon yapılması üzerinde anlaşmış ve daha sonra Alman İmparatorluğu'nun birleşmesi sürecinde de büyük rol oynamış olan Helmuth von Moltke başkanlığındaki bir heyet İstanbul'a gönderilmiştir (Ortaylı, 2018). Bu heyet özellikle Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı esnasında orduda görev yapsa da bir başarı sağlayamamıştır (Albayrak, 1995). Benzer dönemde, önce Hünkâr İskelesi daha sonra da Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nın yapılması Osmanlı İmparatorluğu'nun Prusya'dan ziyade daha büyük bir devletle bir ittifak arayışı içerisinde olduğunu göstermektedir. Daha sonraki süreçte de Baltalimanı Antlaşması sayesinde Britanya İmparatorluğu'nun ağırlığı gittikçe artmış ve Prusya'nın öncüsü olduğu Alman Gümrük Birliği Zollverein, Britanya İmparatorluğu'nun aracılığıyla Baltalimanı'ndaki hükümlere tabi olmuştur (Yücekök, 1968). Prusya üretim ve sanayi açısından o dönemde yeni bir ülkeydi ve geleceği parlak gözükmekteydi; ancak henüz Britanya veya Fransa gibi bir devletin bulunduğu pazardan pay alabilecek güçte değildi (Albayrak, 1995).

Osmanlı – Alman diplomatik ilişkileri Alman birleşme sürecine kadar dingin bir havaya girerken Prusya Krallığı'nın Alman İmparatorluğu'na dönüşmesiyle beraber yeniden hareketlenmiştir. Burada özellikle Berlin Antlaşması ile bir aktör haline dönüşen Alman İmparatorluğu sahip olduğu üretim kapasitesi ile de dikkat çeker durumdaydı; ancak Alman İmparatorluğu'nun sömürgeci bir anlayışa geçişi Bismarck'ın bu konuya soğuk bakması nedeniyle zor olmuştur. Berlin'de düzenlenen 1884-85 Afrika Konferansı'na çıkarı olmayan temsilci sıfatıyla katılan Bismarck bu konferanslar dizisi sonucu elde edilen bazı kolonilerle Alman İmparatorluğu'nun bir sömürge gücü olmasını temsil eder hale gelmiştir (Kobal, 2015). Alman İmparatorluğu bu konferanslar sonucunda, Batı Afrika ve Doğu Afrika'da muhtelif

yerler ile bu bölgelerde yer alan bugünkü Togo ve Kamerun gibi yerleri pasifikte de Yeni Gine ve bugün de Bismarck Adaları olarak anılan Salomon ve Marschall Adaları'nı elde etmiştir (Kobal, 2015). Yine de Bismarck iktidarının sonuna kadar ana odağın Fransa ve Rus Çarlığı ile ilişkiler olduğuna inandığını “*İşte benim Afrika'm batıda Fransa doğuda ise Rus Çarlığı ve ikisinin ortasında biz*” şeklinde ifade etmiştir (MacMillan, 2014). 1888'de babası III.Friedrich'in kısa saltanatının ardından tahta çıkan II.Wilhelm ise Alman İmparatorluğu'nun sömürge politikasını öncelikli hale getirmesi gerektiğine inanıyordu. Çünkü Alman İmparatorluğu'nun üretim seviyesi çok yüksekti; ancak mamullerin satılacağı yeterli pazar yoktu ve ayrıca Alman İmparatorluğu'nun kaynağı üretim kapasitesinin de altındaydı (Ülman, 2002). Bunun yanında milliyetçi ve militarist anlayışın oturmaya başladığı Berlin'de Bismarck'ın Metternich'i andıran ve dengeleri gözeten anlayışı yetersiz görülmeye başlanmıştı (Ortaylı, 2018). Bu nedenle 1890 yılında Bismarck görevinden alınmış ve yerine dışişleri bakanlığına Bülow şansölyeliğe ise Von Caprivi atanmıştır (MacMillan, 2014). Bismarck'ın ardından atanan bu iki devlet adamı da ilk atandıkları dönemde Bismarck'a benzer bir anlayış ile sömürcülükten evvel Avrupa'daki dengelerin Alman İmparatorluğu lehine olmasını tercih etseler de 1897 yılı itibarıyla iktidardaki ağırlığını iyice hissettiren Kayzer II.Wilhelm Alman İmparatorluğu'nun bir dünya hakimiyeti politikasına ihtiyacı olduğuna özellikle Bülow'u ikna etmiştir (MacMillan, 2014). Bismarck'ın görevinden alınmasından 1890-97 arasındaki arayış politikası döneminde Alman İmparatorluğu Britanya ve Rus Çarlığı arasında gidip gelen tutarsız bir dış politika izlerken (MacMillan, 2014) sonrasında II.Wilhelm Alman İmparatorluğu'nun tam yol ileri gideceğini ifade etmiş (Kobal, 2015) yeni şansölye Bülow kimseyi gölgede bırakmak niyetinde olmadıklarını; ancak güneşteki paylarını istediklerini ifade etmiştir (Ortaylı, 2018). Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, Alman İmparatorluğu sadece yeni sömürgeler elde etmekten ziyade diğer devletlerin sömürgeleri üzerinde kendine hak gördüğü payını almaya uğraşacaktı. Bu kapsamda da hiçbir devleti karşısına almaktan çekinmeyen Alman İmparatorluğu, Fas konusunda Fransa ile karşı karşıya gelmiş, Güney Afrika'daki İngiliz kolonisinde çıkan Boer Savaşı'nda da isyancı Afrikanerlere (*Güney Afrika'daki Hollandalı yerleşimciler*) destek vermiştir (Kurtz, 1976). Bunun yanında Alman İmparatorluğu'nun Britanya'nın deniz gücüne yönelik rahatsızlığı da gittikçe artmış ve bununla alakalı olarak Britanya'ya rahatsızlık vermek için aynı büyüklükte bir donanmaya sahip olma fikri gelişmektedir (Kurtz, 1976). Britanya İmparatorluğu'nda diplomatik bölümlerde daha çok Alman İmparatorluğu'nun gelecekte sorun yaratacağı fikrine sahip kişilerin görev almaya başlaması ile birlikte Alman – İngiliz rekabeti ortaya çıkmaya başlamış oldu (Kurtz, 1976). Bu rekabetin en ilginç tarafı aile bağlarının olmasıdır. Britanya İmparatorluğu Kraliçesi

Victoria'nın torunu olan Alman Kayzeri II Wilhelm anneannnesinin büyük imparatorluğunu kıskanmaktaydı (Sander, 2011). İkinci olarak rekabete neden olan konu ticarettir. Alman İmparatorluğu üretim kapasitesi açısından Britanya İmparatorluğu'ndan önde olsa da üretmiş olduğu mamulleri satmak bir yana pazara sokmakta sıkıntı yaşamaktaydı. Britanya İmparatorluğu ABD ile çekişme içinde olduğu pazar üstünlüğü konusunda ise çok güçlüydü. Bunun yanında ortaya çıkan bir diğer üstünlük de daha önce bahsettiğimiz gibi denizlerdeydi. Britanya İmparatorluğu denizlerin tartışmasız hâkimiydi. Kayzer II.Wilhelm bu durumu aşmak adına Amerikalı denizci subay, tarihçi ve filozof Alfred Mahan'ın "*Deniz Gücünün Tarihe Etkisi*" adlı eserinden ilham alarak Alman donanmasının kuvvetlendirilmesi çalışmalarına hız vermişti (Sander, 2011). Alman İmparatorluğu bu minvalde denizcilik alanında teknolojik ilerleme ve yenilik çalışmalarına hız vermiş ve bu açıdan hafif metalden üretilen zırhlı dretnot yapılması ve bu dretnotların savunulabilmesi ile ilgili çalışmalar ile Alman donanması 1905 yılı itibariyle İngiliz donanması ile boy ölçüşebilir boyuta erişmiştir (Sander, 2011).

Alman İmparatorluğu'nun Dünya Politikasının (*Weltpolitik*) nasıl bir politika olduğu nasıl tanımlanacağı önem arz etmekteydi. Alman İmparatorluğu bir sömürgeleşme politikası izleyecekti ancak bunun nasıl yapılacağı ile alakalı ortada somut bir şey yoktu. Bununla alakalı olarak Çin'deki Boxer Ayaklanması'nı bastırmak adına Kayzer tarafından Çin'e gönderilen Feldmareşal von Waldersee, Weltpolitik ile neyin kastedildiğini bilmediğini söylüyordu (MacMillan, 2014). Buradaki felsefi entelektüel altyapıyı ortaya koyan Berlin Üniversitesi'nden bir tarihçi olan Heinrich von Treitschke'dir (MacMillan, 2014). Treitschke'nin milliyetçiliğe dayanan mücadeleyi öven söylemleri başta Bülow olmak üzere birçok Alman bürokratını etkilemiştir (MacMillan, 2014). Treitschke, sömürgeciliğin somut olarak zenginlik, soyut olarak da itibar getirdiğini düşünmekteydi ve onun bu söylemi birleşme sonrasında ekonomisi durgunlaşan pazar bulamayan Alman İmparatorluğu'nda yankı bulmaktaydı (MacMillan, 2014). Bununla ilgili olarak küçük Belçika'nın dahi Kongo'ya sahip olduğu; ancak Alman İmparatorluğu'nun Bismarck'ın konferansta elde ettikleri dışında elinde bir şey bulunmadığı söylenmektedir. Bununla birlikte çoğu bakir bölge daha eski sömürgeciler tarafından paylaşılmıştı. Ayrıca sömürgecilik de format değiştirmeye başlamış ve artık bin yıllık uygarlıklar Avrupalıların danışmanlığına rıza göstermek suretiyle onlara çeşitli ekonomik ve ticari tavizler vermeye başlamışlardı. Artık eskiden olduğu gibi bakir alanlarda yerlilerin kontrol edilip kültürel olarak asimile edilmesi buralarda kaynak araştırması yapmak gibi bir yöntem uygulanmıyordu. İşte bu çerçevede eski dünyanın geniş stepleri yayılmacı güçler için ilk hedef halindeydi (Ortaylı, 2018). Bu sebeple Alman İmparatorluğu da yüzünü Doğu'ya

çevirmiş, Britanya İmparatorluğu ve Fransa gibi Osmanlı İmparatorluğu, Rus Çarlığı, İran, Çin ve Hindistan'da Pazar payını artıma amacıyla hareket etmeye başlamıştır. Burada Alman İmparatorluğu için biçilmiş kaftan ise Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu, Britanya İmparatorluğu'nun hegemonyası altından yavaş yavaş çıkmaya başlamıştır. Britanya İmparatorluğu daha evvel de bahsettiğimiz gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalmasının kendisi adına önemsiz olduğuna kanaat getirmiş ve koruma politikasından vazgeçmişti. Bu andan itibaren Osmanlı İmparatorluğu, Britanya İmparatorluğu'nun yerini dolduracak bir güç arayışındaydı ve bu açıdan da Alman İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu için en uygun müttefik oluyordu. Alman İmparatorluğu, İran'a zaten hali hazırda Rus Çarlığı ve Britanya İmparatorluğu'nun hâkim olması nedeniyle yönelemezdi. Nitekim İran'da Alman İmparatorluğu'na sempati ile bakan bir bürokratik kadro vardı ve devletin yönetimi konusunda danışmanlık hizmetlerine başvurmuşlardı (Ortaylı, 2018); ama bu siyaseten yoğun bir mücadele gerektiriyordu ve Alman İmparatorluğu'nun daha hızlı hedefe ulaşabileceği bir yere ihtiyacı vardı. Bir diğer hedef olabilecek Çin'de ise Alman İmparatorluğu bir liman ve bir iki ada ele geçirse de burası hem çok uzak hem de donanma ihtiyacı yaratan bir yerdi. Eğer Alman İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nu hegemonyası altına alırsa hem Rus Çarlığı'na karşı yeni bir cephe elde edilmiş olunacak hem İran'a sızma imkânları daha kolay olacak hem de Hindistan yolunda yer alınmış olunacaktı. Alman İmparatorluğu bu hususta Osmanlı İmparatorluğu'na yönelmeyi tercih etmiş ve devleti tahkik etmişleridir. Alman İmparatorluğu'nun yapmış olduğu araştırmalara göre; Osmanlı İmparatorluğu üç kıtaya yayılmış zengin kaynaklara sahip bir devletti ve bunun yanında Fransa ve Rus Çarlığı'nın yanı sıra artık Britanya İmparatorluğu'na karşı belli boyutlarda bir karşıtlık vardı (Ortaylı, 2018). Özellikle Britanya İmparatorluğu karşıtlığı Alman İmparatorluğu için önemliydi çünkü Treitschke'nin öncülüğünü yaptığı düşünce Britanya'nın, Alman İmparatorluğu'nun ve Weltpolitik'in önündeki en büyük engel olduğunu ifade etmekteydi (MacMillan, 2014). Diğer taraftan da Osmanlı İmparatorluğu; Afrika, Amerika ve Asya'da uygulanan klasik kolonyalist politikalarla elde edilebilecek bir devlet de değildi (Ortaylı, 2018). Yüzyıllar boyunca hayatta kalmış ve cihan hâkimi olmayı kendine hedef olarak belirlemiş kendine has dengeleri olan, köklü ve geleneksel bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancılara verilen tavizlerden rahatsızlık duyan dar bir bürokrat ve aydın topluluğu da mevcuttu (Ortaylı, 2018). Bu sebeple yeni bir yönetime ihtiyaç duyulmuştur.

1 Kasım 1889 tarihinde Alman İmparatoru Kayzer II. Wilhelm, İstanbul'a ziyarette bulundu. Bu ziyaret Osmanlı İmparatorluğu adına siyasi desteğin başlaması anlamına gelirken, Alman

İmparatorluğu için bu siyasi desteğin karşılığını ne şekilde alabileceğini görmek adına önem taşıyan bir ziyareti (Sander, 2016). Görüşme sonrasında Osmanlı – Alman ilişkileri hızlı bir yükselişe geçmeye başladı. Öncelikle 1881 yılında Alman İmparatorluğu’ndan gelen askeri heyet ve heyetin başkanı Colmar von der Goltz veya Osmanlıların tabiriyle Golç Paşa on iki yıl boyunca orduyu düzenlemek ve yenileştirmek için çalışmıştır. Bu kapsamda, Osmanlı – Alman ticari ilişkilerinin gelişmesinin öncüsü silah ticareti olmuştur ve bu süreçte Alman İmparatorluğu’ndan 1885 itibariyle on yıllık sürede tutarı 100 milyon franklık top, torpido, tüfek ve cephaneye satın alınmış boğazların iki yakası Alman ağır topları ile donatılmış ve Türk donanması Alman gemileriyle donanmıştır (Ratmann, 1982). Kayzer II. Wilhelm’in ikinci ziyareti ise 1898 yılında adeta bir tur gibi cereyan etmişti (McMeekin, 2012). Kayzer bu ziyaretinde Şam’a kadar gitmiş bu gezileri esnasında Selâhattin Eyyubi’nin türbesini de ziyaret ederek türbeye gümüş işlemeli bir taç koymuş ve orada Padişah Sultan II. Abdülhamid’i yüce sultan olarak saygıyla anmıştır. Daha sonra da bütün dikkatleri çekecek Alman İmparatorluğu ve Alman Kayzeri’nin bütün Müslümanların ilelebet dostu ve destekçisi olduğunu belirten nutkunu atmıştır (McMeekin, 2012). Böylece bir taraftan özellikle ilk ziyaretinde soğukluk yaratan Filistin’de Yahudi yerleşimi kurulması talebini unutturmaya çalışmış öte taraftan da bu yeni agresif dış politikasında kendisine düşman olarak belirlediği Britanya İmparatorluğu ve Rus Çarlığı’daki Müslümanlarla alakadar olacağı intibahını yaratmıştır (McMeekin, 2012). Kayzer daha sonraki dönemde Müslüman hamiliği gereğince dış politikasını inşa etmiş ve Britanya’daki Osmanlı karşıtı kamuoyunu kullanarak yirminci yüzyılın başından itibaren Alman – İngiliz çekişmesini artıracak adımlar atmıştır. Örneğin; Britanya İmparatorluğu’nun müdahalesiyle Girit’in otonomi elde etmiş olmasını Kayzer II. Wilhelm onurlu Müslümanlara karşı yapılmış bir yağma olarak nitelendirmekteydi (McMeekin, 2012). Kayzer’in ilişkileri ilerletmeyi amaçlayan bu adımlarının esas nedeni yayılcı Dünya Politikasını izlemeyi sağlayacak ön hazırlığı yapabilmektir. Çünkü Alman kamuoyunda yaratılmış olan sömürge elde etme ve Dünya’da ses getirme beklentisi için en uygun açılımın Osmanlı İmparatorluğu’na olacağı düşüncesi baskın haldeydi. Alman propagandacı Rohrbach, Alman İmparatorluğu’nun geleceğinin Anadolu’da, Mezopotamya’da ve Suriye’de olduğunu savunmaktaydı (Hopkirk, 2009). İngiliz kökenli Alman düşünür H.S. Chamberlain’de Mısır’a ve Hindistan’a giden yolda Alman ağır silahlarının olması için her türlü fedakarlığın yapılması gerektiğini söylerken, Hollanda’dan Tuna havzasına ve oradan da Basra Körfezi’ne uzanan geniş alanda Alman İlericiliğini tatbik etmek için geniş bir imparatorluk kurulması gerektiğini vurgulamaktaydı (Hopkirk, 2009). Bunca geniş alana yayılma iddiası Almanların bulunmuş olduğu topraklardaki kaynakların yetersiz olacağına inancının yanı sıra beklenen ideal olan Dünya egemenliğine

erişmenin de imkânsız olacağı düşüncesinden gelmektedir (Winterstetten, 2011). Bu kadar geniş yayılmanın bile on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başındaki ilerlemesi ve sahip olduğu kaynak göz önüne alınarak Alman İmparatorluğu'na gelecekte Amerika Birleşik Devletleri ile rekabet etme konusunda yetmeyecektir (Winterstetten, 2011). Burada Alman kamuoyunda, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı Britanya İmparatorluğu ile rekabet ettikleri gibi rekabet edememe kaygısı taşındığı görülmektedir. Sonuç olarak Kayzer Wilhelm iki ayrı ziyaretle Osmanlı İmparatorluğu'na karşı daha önce kökleşmeyen diplomatik ilişkileri bir dostluk ilişkisi içerisine bağlayarak Osmanlı İmparatorluğu üzerinden bir kendi dünya hakimiyeti projesini gerçekleştirmenin hesaplarını yapmaktadır. Burada ilişkiler belirli bir ilerleme düzeyine geldikten sonra temel amaç Bağdat Demiryolu Projesini inşa etmek olmuştur.

3.2.2.4 Bağdat Demiryolu Projesi

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan hemen sonraki dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nu önemsemez gözüken Bismarck yönetimi bu savaş sonucu imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın tadil edilmesi konusunda arabuluculuk yapmıştı. Çünkü Bismarck'ın dengeye dayanan siyaseti ve kurmuş olduğu üç imparatorlar ligi içerisindeki Rus Çarlığı eğer bu antlaşma gerekçesi ile Britanya İmparatorluğu ile savaşa girmek durumunda olursa bu Bismarck'ın yeni imparatorluğunu da etkileyecekti. Bundan ötürü Bismarck Avrupa içi sistemde görmediği Osmanlı İmparatorluğu'nun dengeler içinde kalmasını sağlayacak adım atmak mecburiyetinde kalmıştır. Bismarck güç dengesinin dağılmasını engellemek adına Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılabilirliğini düşünmekte hatta buna yönelik eski düşmanı Fransa'ya jest olarak Tunus'a girmelerini salık vermekteydi. 1880'lerle beraber Alman İmparatorluğu geniş Osmanlı pazarında Prusya döneminden sonra tekrar yer edinmeye çalışsa da bunda çok mahir olamadı (Albayrak, 1995). Bununla birlikte şehzadeligi esnasında Sultan Abdülaziz ile beraber çıktığı gezide Sultan II.Abdülhamid'in en çok aklında yer eden ülke Prusya'ydı (Albayrak, 1995). Sultan II.Abdülhamid, iktidar olarak Alman mutlak iktidar yapısını kendine örnek almış Alman İmparatorluğu'nun kendilerinden toprak istemeyen ve Müslüman sömürgesi olmayan bir devlet olarak bir nevi sempatik bir devlet olduğunu düşünmüştür (Albayrak, 1995). Bismarck'ın şansölyelikten ayrılmasının ardından belirli bir dönem yaşanan savrulmalardan sonra, Osmanlı İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu'nun dünya hakimiyetine giden yol haline dönüşmekteydi. Bir zamanlar beka uğruna feda edilen devlet, daha sonra en önemli stratejik hedef haline dönüşmüştü. Alman İmparatorluğu bu hedefe “*Drang nach osten*” yani doğuya nüfuz etme olarak adlandırmıştır (Hopkirk, 2009).

“Drang nach osten” projesinin ana hattını Kayzer II.Wilhelm’in 1898 yılında yapmış olduğu ziyaretteki güzergah oluşturmaktaydı (McMeekin, 2012). Bu güzergâh minvalinde daha Kayzer’in İstanbul ile sınırlı kalan ilk ziyareti ertesinde de “Drang nach osten” projesine öncüllük edecek birkaç girişim olmuştur. Bu girişimler Bağdat Demiryolu Projesinin Alman İmparatorluğu açısından temelidir. 15 Ağustos 1888’de Deutsche Bank “Anadolu Demiryolu” projesini hayata geçirmek için izin isterken, neden olarak Britanya İmparatorluğu ile Ruslar arasında o dönemde devam eden zıtlaşmayı Alman İmparatorluğu lehine körükleyebilecek bir proje olduğunu söylemekteydi (Ratmann, 1982). Yani aslında bu demiryolu projesi sadece mali bir yatırım üzerinden elde edilecek gelirleri hedefleyen bir proje değildi. Demiryolu projesinin gelişimi ve yapılan antlaşmalarla birlikte Alman İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde arkeolojik ve jeolojik imtiyazlar elde ediyor ve her iki taraf bu antlaşmaların gizli kalması konusunda mutabık kalıyordu (Ökçün, 1970). Bu gizlilik ve imtiyazların genişliği mevzusu 1908’de Meclis-i Meb’usan’ın yeniden açılmasının ardından Meclis gündemi haline gelmiş ve bu imtiyazlardan geri adım atılması ile ilgili tartışmalar yapılmıştır (Ökçün, 1970). Hem Deutsche Bank’ın raporu hem de yapılan antlaşmanın gizliliği sahip olduğu aşırı maddeler Osmanlı İmparatorluğu’nun bir müstemleke muamelesi gördüğü anlamına da gelmekteydi. Daha önce de belirtildiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu köklü bir devlet olarak eski tip sömürgeleştirme hareketiyle müstemleke haline getirilemezdi. Ancak bu tip barışçı bir sızma yolu ile Alman İmparatorluğu hem kaynak tarama imkânı elde ediyor hem de hak ve arazi sahibi oluyordu ve bu şekilde Bağdat Demiryolu projeleri bir nevi Truva atı niteliğindedi (Avcı, 2015). Öyle ki, 1888 yılındaki ilk antlaşmada Deutsche Bank ve Siemens 483 km uzunluğunda bir alan hem petrol arama hem de arkeolojik tarama hakkını 99 yıllığına elde ederken bu 483 km’lik alanda demiryolunun yapılma süresi üç yıl olarak tanımlanmıştı (Avcı, 2015). Bu barışçıl sızma hareketi bir taraftan Alman İmparatorluğu’na kamuoyundaki sömürge elde etme tutkusunu tatmin etme imkânı sağlarken diğer taraftan da siyaseten birçok olanak sağlamaktaydı. Kayzer’in 1898 yılı itibariyle yapmış olduğu gezi üzerinden yola çıkan bu demiryolu projesi aynı zamanda, Alman İmparatorluğu’nun Mısır’daki İngiliz yönetimine kolayca inmesini de sağlayacak ve Doğu Akdeniz’deki İngiliz üstünlüğünü baskı altına alacaktı (Hopkirk, 2009). Bunun yanında projenin sonunda Alman İmparatorluğu Basra’da büyük bir liman inşa ederek hem Süveyş Kanalı’nı işlevsizleştirmek hem de Hint Okyanus’unda baskı oluşturmayı amaçlamaktaydı (Hopkirk, 2009). Orta Avrupa’da bir taraftan Hollanda’ya diğer taraftan Balkanlar üzerinde Osmanlı İmparatorluğu’na yayılan büyük imparatorlukta “*Drang nach osten*” projesinin son ayağı bu liman projesiydi (Earle, 2003).

Bağdat Demiryolu projesi, sadece Alman İmparatorluğu tarafından düşünülmüş bir proje değildi. Baltalimanı Ticaret Antlaşması sonrasında Britanya İmparatorluğu'nun, kendisine açılan pazara rahat mamul ulaştırabilmek ve kontrol edebilmek adına Akdeniz'den Basra Körfezine ulaşan bir hatla demiryolu döşemesi gerektiğini belirten raporlar yazılmaya başlamıştır (Earle, 2003). Kırım Savaşı sonrasında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun asker sevkiyatı ile ilgili yaşamış olduğu sorunlar görülerek bununla alakalı Britanya İmparatorluğu'nun, Rus Çarlığı'na karşı Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemesi adına bazı projeler geliştirilmeye çalışılmıştır ki, bu projelerden ilki 1856 yılındaki Fırat Vadisi projesiydi (Earle, 2003). 1860'lı yıllardan itibaren ise demiryolu projeleri Osmanlı İmparatorluğu'nun batısına kaymıştı. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu kendi projelendirmelerini yaparak İstanbul'u Tuna Vadisi'nden Viyana'ya ve oradan da Paris'e bağlayacak bir proje geliştirmeye çalışmış; ancak kaynak yetersizliği sebebiyle rafa kaldırılmıştır (Ortaylı, 2018). Britanya İmparatorluğu, Baltalimanı Antlaşması sonrasında, Batı Anadolu'da birkaç ufak hattın döşenmesini sağlamış; ancak Alman İmparatorluğu'nun sahip olduğuna benzer arama imtiyazı ya alamamış ya da aldığı yerlerde herhangi bir şey keşfedememiştir. 1870'lerde Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz karşıtı milliyetçi anlayışın bürokraside hâkim olmaya başlaması ile beraber Britanya İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'nda bir demiryolu projesi yapma arayışı olmamıştır. 1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı sonrasında ise Salisbury'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu destekleme politikasından vazgeçmeye başlaması ile beraber ikili ilişkiler bu tip projeler Britanya İmparatorluğu'nun tamamen İngiliz çıkarları üzerine bina edilmiş düzeyde yapılmaya başlamıştır. Örneğin; 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik bir çöküntüye girmesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu Britanya İmparatorluğu'ndan borç istemiş buna karşılık olarak Britanya İmparatorluğu, İstanbul – İskenderun – Bağdat hattında bir demiryolu hattı inşa edilmesi karşılığında bu borcun verilebileceğini ifade etmiştir (Albayrak, 1995). Burada da gördüğümüz üzere Britanya İmparatorluğu kendi siyasi çıkarları uğruna da olsa Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemek üzere değil maddi karşılığında bir iş olarak bu projeyi sunmuştur. Sonuçta, Osmanlı – İngiliz diplomatik ilişkilerinin derinleşmeye başladığı 1840'lı yıllarda Bağdat Demiryolu projesi gündeme gelmiş; ancak 1888 yılı itibarıyla projelerin gerçekleştirilmesi için Alman İmparatorluğu öne çıkmış ve böylece Alman – İngiliz hegemonik rekabetinde karşıt güç Alman İmparatorluğu yeni bir meydan okuma alanı yakalamıştır (Earle, 2003).

Britanya İmparatorluğu, projenin Alman İmparatorluğu tarafından gerçekleştirilecek olmasına tepki göstermiştir. Bu süreçte İngiliz şirketleri, demiryolu projelerinin Sultan II.Abdülhamid

tarafından reddedilmesini art niyetli olarak karşılamıştır (Albayrak, 1995). Osmanlı'daki ilk demiryolunu işletmeye açmış olan Britanya İmparatorluğu bu konudaki üstünlüğünü kaybetmek niyetinde değildi ve dönemin İngiliz elçisi bununla ilgili olarak Babıali'ye Britanya İmparatorluğu'nun kendi mücadelesini vermeye devam edeceğini bildirmiştir (Albayrak, 1995). Alman İmparatorluğu'nun buna karşılık olarak, diplomatik yollarla Berlin Antlaşması sonrasında Britanya İmparatorluğu'nun Mısır'da idareyi üzerine almasını işgal olarak nitelendirerek bu konuda Britanya İmparatorluğu'nun karşısında yer almış Rus Çarlığı ve Fransa'nın kampına destek verebileceğini söylemesi ile Britanya İmparatorluğu'na geri adım attırmaya çalışmıştır (Ratmann, 1982). Britanya İmparatorluğu bu adıma karşılık olarak ölçülü kalmaya gayret göstermiş; ancak bu projenin yapımını zorlaştıracak veya bitirildiğinde kendisinin de pay sağlayacağı adımlar atmaya başlamıştır. Bununla alakalı olarak, Britanya İmparatorluğu daha evvelden de bahsedildiği üzere, Alman İmparatorluğu'nun projeyi Basra'ya bağlama niyetini sezmiş ve Kuveyt'te Osmanlı İmparatorluğu tarafından desteklenen Kuveyt Şeyhi ile bağlantıya geçerek burada bazı araziler satın alma yoluna gitmiş ve şeyh ile ekonomik destek karşılığında şeyhin bölgedeki hareketlilikler üzerinde Britanya İmparatorluğu'nu bilgilendirmesi hususunda anlaşmışlardır (Albayrak, 1995). Britanya İmparatorluğu'nun bu konuda agresif bir tutum içerisine girmesinde Baltalimanı Antlaşması'nın getirmiş olduğu pazar üstünlüğünü kaybetme tehlikesinin yanında işletmesini üzerine aldığı Süveyş Kanalı'nın önemini yitirmesi tehlikesi de bulunmaktadır ki, daha önce de bahsedildiği gibi burada Alman İmparatorluğu'nun Basra limanı üzerinden demiryolu ile sevkiyat yapma durumu Hint Deniz yoluna ulaşımını kolay hale getirecekti. Bunun yanında Fırat ve Dicle'deki denizcilik faaliyetlerinde tekel konumundaki Britanya İmparatorluğu bunu da yapılan antlaşma gereği Almanlara terk etmek durumunda kalacaklardı (Earle, 2003). Burada Britanya İmparatorluğu açısından bir diğer risk de askerî açıdan Almanların İngiliz kolonilerine yaklaşıyor olmasıydı. Britanya İmparatorluğu ve Alman İmparatorluğu coğrafi olarak komşu değildi ve bu durum Britanya İmparatorluğu'nun kara ordularına önem vermesi yerine denizcilik konusunda öne çıkmasını sağlayan etmenlerden biriydi. Britanya İmparatorluğu kolonilerini korumak adına hem müttefik bulmak hem de Avrupa'nın en büyük iki kara gücünden biri olan Alman İmparatorluğu ile mücadele edecek bir ordu kurmak durumunda kalabilirdi. Dolayısıyla 1892'de kurulan Rus- Fransız ittifakına Britanya İmparatorluğu daha çok yaklaşmak durumunda kalmıştır.

Bağdat demiryolu projesine Fransa ve Rus Çarlığı'nın da tepkileri olmuştur. Fransa, ihtilalden sonra Mısır ile sürekli olarak alakadar olmuştur. Buradaki esas neden de Fransa'nın

Akdeniz'deki ticaretin tamamına hâkim olmak istemesidir. Akdeniz'in en büyük limanı olan Marsilya limanından çıkan mamullerin Asya'ya ulaşması için Mısır önem taşımaktaydı (Earle, 2003). Bu sebeple Fransa, o dönemde hem Babıali ile hem de Hıdivlikle anlaşarak kanalı açmış; ancak hem Britanya İmparatorluğu'nun hisse toplaması hem de daha sonra Rus Çarlığı tehdidini gerekçe göstererek işgal etmesiyle buradaki üstünlüğünü kaybetmiştir (Sander, 2011). Yine de Fransa, Süveyş'teki hisselerini korumuş, bunun yanında da var olan statükoyu o zaman Fransa tarafından en büyük tehdit olarak görülen Alman İmparatorluğu lehine değişmesini de istememekteydi (Albayrak, 1995). Nitekim Fransa'nın da bu projeye karşı tavrı olumsuz olmuştur.

Rus Çarlığı ise 1890 yılı itibariyle Alman İmparatorluğu'nun diplomatik yaklaşımlarını tamamen tehdit olarak görmeye başlamıştır. Alman İmparatorluğu'nun doğudaki herhangi bir ilerlemesi Rus Çarlığı'nı ticari açıdan zorlayacak ve Alman İmparatorluğu her an saldırabileceği düşüncesiyle askeri bir tehdit de oluşturacaktı. Bunun yanında Rus Çarlığı, Osmanlı'nın buğday tedarikçisi konumundaydı; ancak İngilizlerin yaptığı Konya demiryolu ile birlikte İstanbul için satılan buğday tamamen kesilmiş Osmanlı İmparatorluğu İstanbul'a Konya'dan buğday getirmeye başlamıştır. Demiryolunun Bağdat'a kadar uzanması ile birlikte iç pazarda üretilen malların iç pazarın farklı yerlerine ulaşabiliyor olması olasılığı bu sebeple de Osmanlı'ya satılan tahıl miktarının azalacak ve belki de kesilecek olması durumu Rus Çarlığı'nı bu konuda menfi bir tutuma sürüklemiştir (Ortaylı, 2018). Bunun yanında Rus Çarlığı, askerî açıdan üzerinde tarihi emellerin bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun bu demiryolu projesi ile güçleneceği düşüncesindedir. Çünkü Rus Çarlığı kendi sahip olduğu demiryollarının avantajı ile hızla iki ayrı cephe açarak Osmanlı'yı kısıp almaktaydılar. Osmanlı İmparatorluğu bu hıza yetişemediği için mevzi almakta zorluk yaşamaktaydı ki 1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı'nda bu durum açık bir şekilde görülmüştür. Öyle ki Rus Çarlığı, önlem olarak Berlin Antlaşması'ndaki savaş tazminatını bir kerede isteyeceklerini diplomatik kanallarla ifade etmiş ve bu sayede de projenin güzergahında etkili olmayı başarmıştır (Albayrak, 1995).

Bağdat Demiryolu Projesi, Osmanlı İmparatorluğu'na diğer durumlardan azade olarak kazanç getiren bir projeydi. İlk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun yoğun nüfuslu; ancak tarım yapılmayan şehirlerdeki insanları doyurma konusundaki dışa bağımlılığı gideren bir projeydi. Zira daha önce Britanya İmparatorluğu'nun yapmış olduğu demiryolları üzerinde, tarım artmış ve buralarda üretilen ürünler ihtiyaç gereği başka şehirlere gönderilebilmiştir (Albayrak, 1995). Bunun yanında 1903 yılında yapılmış olan Bağdat demiryolları ayrıcalık antlaşmasına göre

Almanlar Konya'dan Adana üzerinde Bağdat'a kadar hat döşeyeceklerdi ve bu durumda sadece Batı Anadolu'daki demiryollarının yaratmış olduğu rahatlama Fırat havzasına kadar yayılacaktı. Bir diğer taraftan demiryolu, devlet otoritesinin de yayılması demektir. Demiryolları sayesinde devlet, Beyrut'ta baş gösteren "Cebelidürüz" hadisesine müdahale etme imkânı yakalamıştı (Albayrak, 1995). Merkezdeki sorumlunun yereldeki görevliye olan vesayetini sağlaması adına önemli bir araçtı. Askerî açıdan da Dömeke Meydan Savaşı olarak bilinen 1890 Osmanlı – Yunan Savaşı'nda askerinin sevkiyatında kolaylık sağlamıştır. Bu sebeplerle Osmanlı İmparatorluğu demiryolu projelerine büyük önem atfediyor olsa da bu projeleri yapabilecek ne ekonomik ne de siyasi gücü oluşturamamıştır. Devletin borç içinde olması yeni projeleri destekleme konusunda sıkıntı çıkartırken 1908 yılındaki ihtilal ile beraber Konya – Bağdat projesinin Musul'a uzanan kısmı itibariyle yarım kalmıştır (Albayrak, 1995). Yine demiryolu projeleri ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu sürecinde ekonomide üretim artmış başta Baltalimanı Antlaşması ile ihracatta Britanya İmparatorluğu'na bağımlılık ortaya çıksa da Alman İmparatorluğu'nun bu projeleri yapması ile beraber burada da çeşitlilik sağlanmıştır ve Alman İmparatorluğu'na yaptığımız ihracat yüzde 2200'lük bir artış göstermiştir (Ortaylı, 2018). Yine de Osmanlı İmparatorluğu'nun mali olarak geride olmasının yanı sıra ağır borç yükü bu yeni yaratılan üretim malları ile ne yazık ki, kapanacak boyutta değildir.

3.2.2.5 Alman İmparatorluğu'nun Britanya Hegemonyasına Meydan Okuması: Donanma Rekabeti

Napolyon Savaşları'nın sona ermesinden itibaren Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar geçen süreç Dünya'da Britanya hegemonyası veya "Pax Brittanica" olarak adlandırılır. 1648 yılında din temalı Otuz Yıl Savaşları'nın Westphalia Barışı ile sona ermesinden sonra ortaya çıkan Avrupa Devletler Sistemi içerisinde o dönemin koşullarında kaşifler aracılığı ile elde edilen koloniler ile bazı devletler ticaret üzerinde egemen olmaya başlamıştır. Burada Vestfalya Düzeni öncesinde Portekiz ile İspanya, Vestfalyan dönemde de Britanya İmparatorluğu, Fransa ve Hollanda öne çıkan ticari güçler olmuştur. 1789 yılında Fransız İhtilali ile birlikte Vestfalyan düzenin sarsılması ile Avrupa Devletler Sistemi içerisinde ticari dalgalanmalar meydana gelmiş ve bu dalgalı seyir 1815 Viyana Kongresi'nde sonlandırılmıştır. Viyana Kongresi'ne gidilmesini sağlayan süreçte öne çıkan iki güç Britanya İmparatorluğu ve Rus Çarlığı olmuştur ki bu iki devlet yeni Viyana düzeninden sonra Kırım Savaşı'na dek rakip haline dönüşmüşlerdir. Kırım Savaşı'nda Britanya İmparatorluğu müttefikleri Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu ile beraber Rus Çarlığı'nı mağlup edince o dönem için "Büyük Oyun"

veya “Doğu Sorunu” olarak nitelendirilen İran, Çin ve Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki rekabetlerinde Britanya İmparatorluğu öne geçmiş oldu. Böylelikle rakipsiz kalan Britanya, on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar dünyanın hegemon gücü olmuştur.

Hegemon Britanya’ya bu dönemde meydan okuyan güç Alman İmparatorluğu olmuştur. 1871’deki birleşme sürecinden sonra yeni kurulmuş olmanın verdiği kırılganlığı, Bismarck’ın korumacı politikalarıyla atlattıktan sonra 1890’da Bismarck’ın ayrılmasıyla ittifak dengelerin içinde kalan bir politika izlemeye çalışmış; ancak 1898’den itibaren güneşin altındaki hakkını aramaya koyulmuştur (Ortaylı, 2018). Bu arayışta iki devlet arasında bir rekabet olmasına doğal olarak yol açtı. İki devlet arasındaki bu hegemonya rekabeti Britanya İmparatorluğu’nun üstünlük kurduğu alanlarda Alman İmparatorluğu’nun meydan okuması ve Britanya İmparatorluğu’nun buna karşılık olarak pozisyonunu koruma çabası ve Alman İmparatorluğu’nun üstün olduğu konularda kendini geliştirmesi yoluyla cevap vermeye çalışmasına dayanır. Bu anlamda rekabet konuları üretim kapasiteleri, kara askeri gücü, sömürgecilik ve kolonizasyon, ticaret ve denizciliğe dayanmaktadır. Takriben bu alanlarda statüko belliydi. Britanya, Sanayi Devrimi’ni ilk yaşayan devletti bu önce bir avantaj olsa da daha sonra bir dezavantaja dönüşmüştür. Çünkü, ülkedeki üretim imkanlarını sağlayan yapılar eskimiş ve kapasiteleri düşmüştü. Alman İmparatorluğu ise yeni bir sanayiye sahipti ve üretim kapasitesi Britanya İmparatorluğu’ndan yüksekti (Sander, 2016). Kara askeri gücünde de Alman İmparatorluğu hem üretim kapasitesi açısından daha kuvvetli olması, hem de bir kara ülkesi olması dolayısıyla da daha çok nüfusa sahip olması nedeniyle öndeydi. Diğer üç alandaysa Britanya İmparatorluğu üstünlüğü vardı. Britanya İmparatorluğu denizcilikteki üstünlüğüne dayanarak en geniş koloni ağına sahip olmuş ve buralardaki ticareti de yönlendirerek dünya ticaret ağının bir numaralı ülkesi haline gelmiştir (Sander, 2016). Bu sebeple buradaki kilit konu denizcilik olmuştur. Britanya İmparatorluğu 16. Yüzyıldan itibaren üretmiş olduğu kalyon adı verilen yelkenli gemilerle denizlerde hâkim güç olmuştur.

Kayzer II. Wilhelm, Alfred Mahan’ın “*Deniz Gücünün Tarihe Etkisi*” kitabında, İngiliz tarihinden örneklerle deniz gücünün kara gücüne üstün olduğunu ileri sürmesinden etkilenerek bir donanma geliştirme programı yapma kararı vermiştir. Bu proje kapsamında bütçeden donanmaya aktarılan pay artırılmış ve bu programın başına da Alman İmparatorluğu’nda donanmanın yenilenmesi ve Britanya İmparatorluğu ile rekabetin denizcilik alanında da yapılmasını savunan Amiral Alfred von Tripitz getirilmiştir. Tripitz, 1898’den 1910’a kadar Alman İmparatorluğu’nun donanma açığını kapatma amacıyla çalışmış ve bu bir istihbarat yarışının ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Çünkü hem Tripitz hem de İngiliz donanma birinci

lordu Selborne ve Akdeniz Donanması amirali John Fisher donanmalarında yenileşme hareketleri saklama konusunda çalışmışlardır (MacMillan, 2014). Bu rekabetin tetiklediği ilerlemeler ile birlikte Britanya önce çelik zırhlı kruvazör ardından tamamen çelikten üretilen dretnot üretimi yapmayı başarmıştır (Sander, 2011). Bu iki tür geminin üretimi bir taraftan denizlerde iki devletin kendini güvene aldığı kanaatini artırıyordu; fakat bütçeye yükünü de artırmaktaydı (Sander, 2011). Bütçede yaratılan bu yük ile beraber bu gemilerin koruması öne çıkmış ve saldırıdan çok savunma öne çıkmaya başlamıştır (Sander, 2011). Tripitz'in bu yeni donanma programı ile Alman İmparatorluğu bir deniz gücü haline gelse de Britanya'nın gücünü kırma konusunda başarılı oldukları söylenemez. Bunun en önemli nedeni de Britanya'nın donanmaya atfettiği hayatiyettir.

Alman İmparatorluğu'nun Donanma Bakanı Amiral von Tripitz, Alman İmparatorluğu'nun denizlerde rekabetçi olmasını büyük bir hırsla savunurken bunun Britanya ile Alman İmparatorluğu arasında bir ittifaka zorlayacağı kanaatindeydi (MacMillan, 2014). Britanya, tüm Avrupa'nın toplam donanma kuvvetine eşit bir donanmaya sahip olma politikası sebebiyle Tripitz bu politikayı zorladıkları takdirde Britanya'nın bu bakış açısı sebebiyle Alman İmparatorluğu ile anlaşmayı tercih ederek Avrupa'ya karşı üstünlüğünü korumaya devam edebileceğini düşünmekteydi (Sander, 2011). Ancak Tripitz'in düşündüğünün tam tersine, Britanya İmparatorluğu, Alman Donanma Atılımını kendisine yönelik olarak görmüş ve bir tehdit olarak algılamıştır (MacMillan, 2014). Donanma, Britanya'nın kalkanıydı ve dünyaya gücünü gösterme aracıydı ve bu sebeple de Britanya Donanması'nın zaferleri okullarda okutulurdu (MacMillan, 2014). 1756 – 1763 arası cereyan eden ve Britanya İmparatorluğu'nun kolonyal dönemde üstünlüğünü kabul ettirmesini sağlayan Yedi Yıl Savaşı'nda zaferin anahtarı yine donanmaydı. Donanmaya atfedilen bu hayatiyet sadece yönetici zümrenin kendi başına yapmış olduğu bir saptama değildi ve donanmanın sürekli olarak geliştirilmesi fikrini halkta destelemekteydi (MacMillan, 2014). Dolayısıyla Tripitz'in ve diğer ülkelerdeki amirallerin Britanya'daki donanmaya yönelik hassasiyeti algılayabilmeleri ve bu sembolleştirme üzerinden yürüyen hassasiyetleriyle rekabet edebilmeleri zordur (MacMillan, 2014). Britanya donanması sayesinde hayatta kalıyordu ve donanması sayesinde zengindi. Daha evvel de bahsedildiği gibi Sanayi Devrimi çağının dezavantajlı dönemini yaşayan Britanya, ekonomik gücünü kolonize ettiği deniz aşırı yerlerden bulup getirdiği hammaddeyi satarak koruyabiliyordu (MacMillan, 2014). Britanya'nın denizlerin kaderini yönlendirme gücünü kaybetmesi Britanya açısından bir felakettir (MacMillan, 2014). Bundan ötürü, Britanya İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu'nun donanma için yapmış olduğu atılımı tehdit olarak algılıyor ve denizcilik

alanında gelişim çalışmalarına devam ediyordu. Akdeniz Donanması kumandanı bu açıdan “Bizim tek muhtemel düşmanımız Alman İmparatorluğu’dur ve Alman İmparatorluğu’nun Donanması, Britanya İmparatorluğu’na birkaç saatlik uzaklıkta bulunmaktadır. Dolayısıyla bizim, Alman donanmasının iki kat gücünde bir donanmayı, Alman İmparatorluğu’na birkaç saat uzaklıkta buldurmamız gerekmektedir.” demiştir (MacMillan, 2014). İki devlet arasındaki donanma rekabeti on dokuzuncu yüzyılın sonunda dağınık halde bulunan ittifak kamplaşmalarından sonra yirminci yüzyıl itibariyle belirginleşmeye başlamıştır. Britanya İmparatorluğu, Alman yayılmasının Uzakdoğu’da engellenmesi adına Rus- Japon Savaşı’nın ardından Japonya ile anlaşarak “Muhteşem Yalnızlık” politikasını terk ederken Avrupa Devletler Sistemi üzerindeki düzende de Rus-Fransız İtilafına yaklaşmak durumunda kalmıştır (Sander, 2011). Böylelikle Tripitz’in faaliyetlerinin boşa çıkmasının zararı büyük olmuştur. Kayzer II.Wilhelm’in korktuğu durum gerçekleşerek 1894’te Alman İmparatorluğu’na karşı kurulan ve Kayzer’i rahatsız etmeyen Rus-Fransız İtilafına Britanya’da katılmıştır. Kayzer 1894 itibariyle Britanya’ya karşı Avrupa dışında yaşanan ihtilaflarında, Fransa – Rus Çarlığı İtilafına destek vermiş ve kendine karşı kurulmuş bir bağlaşmayı destekleyecek kadar stratejik davranabilmiştir (Ülman, 2002). Ancak, Tripitz’in agresif donanma politikasının Kayzer II.Wilhelm’in bu incelikli politikadaki emeklerini boşa çıkardığı görülmektedir. Bu sebeple iki ülke arasında Kayzer II.Wilhelm’in tahta çıkışı sonrasında 1887’de Rus Çarlığı’nın ayrılması ile üç imparatorluk ligine Britanya’yı eklemeye yönelik güç gösterisine dayalı politikaları, Britanya’nın bunu her geçen zaman daha büyüyen bir tehdit olarak algılamasıyla ters tepmiş 1905 yılında dretnotların denize indirilmesiyle başka bir boyuta erişmiştir (Ülman, 2002). Alman İmparatorluğu bundan sonra ittifak sürecinde çökmekte olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu’nu yanına almak durumunda kalmış hatta bu devletlerle *Mitteleurope* (Orta Avrupa) adı verilen bir siyasi ve ekonomik ortaklık gündeme getirilmiştir (Anderson, 2001).

3.2.3 1877-78 Osmanlı -Rus Savaşı'ndan Sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış İlişkileri ve İttifak Arayışı

3.2.3.1 İttifak Arayışının Kökleri: Osmanlı – Rus Çekişmesi

1792 yılında Rus Çarlığı ile imzalanan Yaş Antlaşması, klasik Osmanlı tarihinde dağılma döneminin başlangıcı olarak görülür. Bu tarih itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'nda idareciler devletin geri kalmasını sadece askeri nedenlere bağlamaktan çıkartarak devletin yapısal sorunlarına yönelmek durumunda kalmışlardır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yapısal sorunlara çözüm üretmek ve çözümleri uygulamak için vakte ihtiyacı vardır. Bu vakit doğal olarak o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük düşmanı olan Rus Çarlığı tarafından hiçbir zaman tanınmamıştır. İki devlet ilk kez karşı karşıya geldikleri İkinci Viyana Kuşatmasından itibaren sürekli olarak birbirleri ile savaş halindeydi. Çünkü Rus Çarlığı özellikle Çariçe II. Katerina devrinde bir yayılcılık programı kabul etmiş ve bu programda da Lehistan'ın topraklara katılması ve Karadeniz'in bir Rus gölü haline gelmesi ile İstanbul'un Çarlığın merkezi haline dönüştürülmesi vardı (Şimşir, 2010). Bu yayılcılık programı ekseninde Osmanlı İmparatorluğu önce koruyuculuğunu üstlendiği Lehistan'dan çekilmek durumunda kalmış daha sonra da 1700 yılından sonra yapılan 11 savaş ile gücünü Rus Çarlığı'nın darbeleri ile kaybetmiştir. Bu tarihten itibaren Birinci Dünya Savaşı'ndaki cephele dışında on ayrı savaşta sekiz kez Osmanlı İmparatorluğu'nu mağlup eden Ruslar bu galibiyetler ile hem Orta Avrupa'ya hem de Akdeniz su yoluna ulaşma imkânı yakalamıştır. Osmanlı İmparatorluğu bu mağlubiyetlerle gücünü kaybederken, diğer taraftan da yapması gereken yenileşmeleri yapamıyor, her seferinde atılan yenileşme adımına karşılık Rus Çarlığı ile savaş çıkıyor ve mağlubiyetten sonra yeni bir ıslahat hareketine girişiliyordu. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ve 1792 Yaş Antlaşması ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu Karadeniz'in kuzeyini tamamen kaybetmiş, özellikle Küçük Kaynarca Antlaşması sayesinde de Rus Çarlığı Karadeniz'e gemi çıkarma hakkını elde etmiştir. Bu şekilde gittikçe ağırlaşan kayıpların daha da ağırlaşacağı ve toparlanma fırsatının oluşturulamaması sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu bir desteğe ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Rus-Osmanlı çekişmesi sürecinde, Ruslar aynı zamanda Sibirya'da bir nevi kolonileştirme süreci yürütüyor bir taraftan Orta Asya'ya yayılırken diğer taraftan da Kore üzerinden Çin'e baskı uygulamaya başlıyordu. Bu ortaya çıkan durum Rus Çarlığı'nın hem Hint Deniz Yolunu tehdit etmesine hem de Britanya'nın Asya'daki hakimiyetini tehdit etmesine yol açmaktadır. Bu durum daha önce de bahsedildiği üzere, İngiliz

– Rus hegemonik rekabetini ortaya çıkardığı gibi Osmanlı İmparatorluğu içinde doğal desteğin kim olduğunu açıkça ortaya koymuştur (Sander,2016). Osmanlı İmparatorluğu 1827 Navarin Baskınının ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen yalnız kaldığının görülmesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu 1833'te Rus Çarlığı ile Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın imzalanması konusunda bütün çekincelerini bir kenara bırakmak durumunda kalmıştı ki, bu aslında doğal destek olarak Britanya İmparatorluğu'nun hızla Osmanlı'nın yanında yer alması için atılmış olumlu bir adım oldu. Çünkü sürekli olarak Ruslar tarafından hırpalanan Osmanlı İmparatorluğu bir de bu antlaşma ile Rus boyunduruğu altına girerse hem Doğu Akdeniz'de üstünlük tamamen Ruslara geçecek hem de Hint Deniz Yolu tamamen Rus tehdidi altına girecekti (Anderson, 2001).

1838 Baltalimanı Antlaşması ile yeniden kurulan ticaret düzeniyle Osmanlı İmparatorluğu bu sefer Rus boyunduruğundan kurtulup, Britanya korumacılığına giriyordu. 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı gibi yenileşme hareketleri destekleniyor, Osmanlı iç piyasası yeniden düzenleniyor, demiryolları inşaatları yapıyor hatta azılı düşman Rus Çarlığı 1856'da Kırım Savaşı'nda mağlup ediliyordu. Bu görece olumlu olaylara rağmen, Osmanlı İmparatorluğu devlet olarak hiç ilerleme gösterememiştir. Buradaki esas neden ise güç algısı üzerinden yapılan iş birlikleri ile rakip güçlerin kuvvetlerinin eriştiği boyuta Osmanlı İmparatorluğu'nun erişeceğine olan inancın kaybolmasıdır ki, bu II. Abdülhamid döneminde bütünüyle açığa çıkar (Yasamee, 2018). Özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın tadil edilme sürecinde etkin rol alan Britanya İmparatorluğu'nun, Berlin Süreci'ne Rus Çarlığı'nı mecbur etmeyi başarması Sultan II. Abdülhamid'i ümitlendirse de Berlin Antlaşması'nın imza edilme sürecinde Tersane Konferansı'na benzer bir hayal kırıklığının yaşanması ve Kıbrıs ile Mısır'ın Britanya denetimine geçmesi ile beraber Sultan II. Abdülhamid Britanya İmparatorluğu'na hep kuşkuyla yaklaşmaya başlamıştır (Georgeon, 2016). Buradan hareketle Osmanlı İmparatorluğu'nda yarı müstemleke olmaya gösterilen rıza hali devam etmektedir denilebilir. Çünkü Berlin – Bağdat Demiryolu antlaşması gibi ekonomik, ticari ve hatta arkeolojik imtiyazlar içeren antlaşmalar yoluyla, Sultan II. Abdülhamid yönetimi Alman İmparatorluğu'nu, ortaya çıkacak krizlerde Osmanlı İmparatorluğu lehine müdahalede bulunmaya mecbur edebileceğine inanıyordu (Ahmad, 2013). Buradan hareketle, Sultan II. Abdülhamid döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda himaye politikası için hâkim güçlerin, iktidarı ikna etmeye ihtiyaçları yoktu. Zira, Osmanlı İmparatorluğu bir himaye politikası ile korunmaya zaten hazırı. Gramsci'nin “Tarihsel Blok”, Cox'un “Tarihi yapı” olarak ifade ettiği hâkim kuvvetlere Osmanlı İmparatorluğu idari açıdan çoktan teslim olmuş durumdadır. Ancak

koruma politikasına hazır teşne olma hali sebepsiz değildir. Sultan II. Abdülhamid, tahta çıkma sürecinde önce amcası Sultan Abdülaziz'in sonra da abisi Sultan V. Murad'ın tahttan indirilişini görmüştür. Tersane Konferansı sonrasında Salisbury'nin göz yummasıyla Rus Çarlığı'nın 1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı'nda Yeşilköy'e kadar gelmesi Sultan II. Abdülhamid'in dış politika anlayışını etkilemiştir ki, bu savaş devleti yok olma raddesine getirmiştir (Deringil, 1985). Bu koşullar altında, gücünü bildiği ve korktuğu Britanya'ya karşı sürekli kuşku duyan, Rus saldırganlığından ve yayılcılığından ise korkan Sultan Hamid, devlet idaresinin ihtiyacı olan ıslahatları yerli yerinde yapabilmek adına Alman İmparatorluğu himayesinin gerekli olduğu izlenimini edinmiştir (Deringil, 1985). Böylece zamanla Osmanlı İmparatorluğu ile Britanya arasındaki diplomatik ilişkiler de etkilenmiş, Britanya üstlendiği korumacı rolünün Osmanlı İmparatorluğu'nun ilerleme kaydetmemesi nedeniyle işe yaramadığını düşünmüş, hatta bir zaman sonra bu rolü yük olarak görmüştür. Diğer taraftan da Sultan Hamid, Britanya'nın Hindistan'daki yayılcılığını görerek, Britanya'nın bir zamanlar müttefiki olduğu Babür Devleti'ni anımsamış ve İngiliz dostluğuna şüphesini bu minvalde inşa etmiştir (Deringil, 1985).

1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı öncesinde 1876'da yapılan Tersane Konferansı Osmanlı İmparatorluğu – Britanya diplomatik ilişkilerinde dönüm noktası olarak büyük önem arz etmektedir. Bu konferansta baskın aktörün Rus Çarlığı ve sefiri Ignatiev olacağı belliydi; fakat burada kilit rol Britanya'nındı. Osmanlı tarafı bir şekilde Britanya'nın Rus Çarlığı'nı dengeleyeceği düşüncesindeydi ve tek güvence de aslında buydu. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu beklentisi boşa çıkmıştır, çünkü o dönem Hindistan'da sorumlu bakanlık görevini üstlenen Lord Salisbury, Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen içişlerine yönelik olan konferanstaki tekliflerin hazırlanmasında Ignatiev ile uyum içerisinde olduklarını ifade etmiştir (Aydın, 2006). Bu her ne kadar o dönem ki genel devlet politikasının dışında da olsa hatta Britanya'nın İstanbul sefiri Sir Henry Elliot tarafından engellenmeye çalışılsa da Lord Salisbury'nin etkisi büyük olmuş ve Salisbury'nin tavrından kuvvet alan Rus Çarlığı Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiştir (Aydın, 2006). Daha önce de ifade etmeye çalışıldığı gibi, Britanya bu savaşa girme konusunda imtina etmiş ve bu savaşı sonlandıran 1878 Ayastefanos ve sonrasında 1878 Berlin Antlaşmaları ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da varlığı büyük ölçüde sonlandırılmıştır (Sander, 2016). Bu durum, bir diğer taraftan da Osmanlı İmparatorluğu'nun, Rus Çarlığı'na karşı artık yalnız olduğunu işaret eden bir olguydu. Yine de Ayastefanos'un tadil edilme sürecinde arabuluculuğu üstlenen Alman İmparatorluğu burada zamanla öne çıkmaya başlamıştır.

Berlin Süreci'nde arabuluculuğu üstelenen Şansölye Bismarck için Osmanlı İmparatorluğu bir önem arz etmemektedir. Sadece Avusturya- Macaristan ve Rus Çarlığı ile kurmuş olduğu üç imparatorlar liginin Balkanlar için dağılmasını engellemek niyetindeydi (Alkan, 2015). Berlin Antlaşması sonrasında, Sultan II. Abdülhamid'in dış ilişkilerdeki birinci önceliği ise ortaya çıkan bu yalnızlığı gidermekti. Çünkü Rus Çarlığı 1876 Tersane Konferansı sonrasında da göstermişti ki eline geçen her fırsatta Osmanlı İmparatorluğu'na saldıracak İstanbul, Ege Sahili, Kafkasya ve Doğu Anadolu'yu ele geçirmeden durmayacaktı. Aslında Britanya'nın, Rus Çarlığı'na karşı güvensizliği sürmekteydi ki, bunun en önemli emaresi Rus Çarlığı'nın Doğu Anadolu'ya girişi ihtimaline karşılık olarak Kıbrıs'ı işgal etmesiydi. Ancak bu izlenim içerisinde dahi zarar gören Osmanlı İmparatorluğu olmuştur ve Britanya'ya olan güven tamamen kaybolmuştur (Alkan, 2015). Bu sebeple Sultan II. Abdülhamid dikkatini Alman İmparatorluğu ile kurulacak ileri düzeydeki dış ilişkilere yönlendirmiştir. II. Abdülhamid, zaten genel olarak Alman İmparatorluğu ile ilgili daha müspet düşüncelere sahipti. Çünkü şehzadeliği döneminde Sultan Abdülaziz ile çıktığı Avrupa gezisinde özellikle Prusya'nın askeri niteliklerine hayran olmuş ve bununla alakalı olarak, Osmanlı ordusunun da bu disiplin düzeyine ulaştırılması gerektiğine dair günlüğüne notlar almıştır (Altıntaş, 2016). Tahta çıktıktan sonraki süreçte de özellikle Osmanlı'da bürokrat ve aydın kesimlerin Britanya İmparatorluğu ve Fransa'ya karşı mesafeli, Rus Çarlığı'na karşı ise bezgin tutumları buna karşılık Alman İmparatorluğu'na karşı bir sempati olması, II. Abdülhamid'i Alman İmparatorluğu ile olan dış ilişkilerde yakınlığa sevk etmiştir (Altıntaş, 2016). Bu kapsamda öncelikle 1885 yılında Colmar von der Goltz'un askeri danışmanlığa getirilmesi ile askeri ve ekonomik ilişkiler hızlı bir ilerleme kaydetmiştir ve hatta asker olmaktan öte iyi bir tüccar olarak kabul edilen Goltz, Osmanlı silah pazarını ele geçirmeyi hedeflemiştir (Alkan, 2015). Akabinde 1890 yılındaki ticaret antlaşması ve Anadolu demiryolu imtiyazının verilmesi ve ardından da 1898'de Bağdat Demiryolu imtiyazlarının tanınması ile Osmanlı İmparatorluğu Rus Çarlığı'na karşı en büyük müttefik olarak Alman İmparatorluğu'nu Britanya'nın yerine koymuş oluyordu (Alkan, 2015). Özellikle Bağdat Demiryolu projesine II. Abdülhamid'de büyük önem vermektedir. Zira Bağdat demiryolu projesinin tamamlanması ile devletin özellikle Müslüman halklarla olan bağlantısı artacak ve Osmanlı İmparatorluğu içişlerindeki istikrar daha kolay sağlanacaktı (Altıntaş E. T., 2016). Osmanlı – Alman İmparatorluğu dış ilişkilerinin ilerlemesi, Rus Çarlığı'nı tedirgin etmiş, Rus Çarlığı'nın Osmanlı üzerindeki isteklerinden ziyade kendisini Alman İmparatorluğu'na karşı koruyacak hamleler yapmaya iteklemiştir. Bu sebeple de 1814 Napolyon Savaşlarından bu yana iki düşman olan Fransa ve Rus Çarlığı 1894'te Alman tehdidine karşı ittifak yapma kararı almışlardır.

3.2.3.2 20'nci Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış İlişkileri:

20'nci yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikasını etkileyen iki önemli olay olmuştur. Birincisi 1908 yılında Hürriyetin ilan edilerek ikinci meşrutiyet rejiminin kurulması ikinci olayda Balkan Savaşları'dır. 1908'de ilan edilen İkinci Meşrutiyet ile devletin bütün otoritesini kendi üzerinde toplayan Sultan II. Abdülhamid'in etkisi kısıtlanmıştır. 1908'de tekrar yürürlüğe konan anayasa, 1909'daki 31 Mart Vakası sonrasında 1876'ya oranla padişahın yetkilerini daha da kısıtlayan bir hale getirilmiştir. Bu sebeple iktidar ile bakış açısı da el değiştirmiş, Jön Türkler içerisinde İttihatçılar olarak adlandırılan grup yönetimde ağırlığı ele almıştır. İttihatçılar idareyi ele aldıktan sonra Sultan II. Abdülhamid'in Alman İmparatorluğu odaklı dış ilişkilerini daha farklı değerlendirmek durumunda kalmıştır. Jön Türkler o dönemde tek bir görüşü yansıtan bir siyasi oluşum olmaktan ziyade II. Abdülhamid'e karşı konumlanmış batılı bir cemiyet durumundadır. Bu kozmopolit yapı da dış politikayı inşa ederken, Avrupa'daki "*Hasta Adam*" metaforu üzerinden güçsüzlüğünü sahip oldukları ile birleştirerek büyük güçleri bir nevi manipüle edici bir dış politika tercih etmiştir (Kissinger, 2016). Aslında Jön Türkler 1908'de iktidarı ele geçirdikten sonra ittifak ilişkilerini geçmişten farklı olarak daha dengeli bir ittifak kurgulama peşindeydi. Bununla ilgili olarak ilk Britanya'ya gittiklerinde, Britanya'nın Japonya ile kurdukları ittifakı öne sürüp kendilerini "*Yakındoğu'nun Japonyası*" olarak nitelendirmekteydi (Ahmad, 2013). Bu iddia bir müstemleke veya yarı sömürge olmaktan çıkıp, hükümler bir kapitalist güce dönüşme isteğini yansıtmaktadır (Ahmad, 2013). Konmuş olan bu hedef için en önemli adım olarak da Jön Türkler kapitülasyonların başta Britanya olmak üzere kaldırılmasına ikna etmeyi amaçlamaktaydı. Ancak Avrupalı Devletlerin kapitülasyonların kaldırılmasını kabul edebilmesi için Avrupalıların arkaik buldukları hukuk ve idari sistemlerinin modernleşmesi gerekmektedir (Ahmad, 2013). Bununla birlikte bu kozmopolit yapının hedeflerine ulaşmak adına iktidarı ele alması kolay olmamış 31 Mart Vakası olarak bilinen isyanla, yeni kurulan iktidar dalgalanma yaşamıştır. 1908 devrimi sonrasında Britanya'ya karşı oluşan müspet tavır bu dönemde yerini bazı soru işaretlerine bırakmıştır. İlk olarak Sultan II. Abdülhamid'in sadrazamlığını da yapmış olan ve İngiliz yanlısı olarak bilinen Kâmil Paşa'nın görevden alınması İngiliz Sefareti'nde yeni iktidara karşı olan iyi bakış açısını değiştirmiştir (Ahmad, 1996.) İngiliz Sefiri Lowther'ın yeni iktidara gelen grupların alt orta sınıftan devlet tecrübesi olmayan kişiler olduklarını Britanya Dışişleri'ne gönderdiği raporlarda dile getirmesi ve küçümser tavrını belli etmesi de yeni iktidarın destek alamadığını hatta daha sonra 31 Mart Vakası'nda Britanya Sefareti'nin destek verdiği söylentilerine neden olmuştur

(Ahmad, 1996). Lowther'ın bu tavrı daha çok Kâmil Paşa'nın görevden alınması ile ilgilidir ve Kâmil Paşa'nın yerine gelen Hüseyin Hilmi Paşa'nın müsterih etmeye yönelik tavrı da Lowther'ın tavrını değiştirmeyi sağlamamıştır. Dışişleri Bakanı Edward Grey içinse Osmanlı İmparatorluğu'ndan kimin iktidar olduğu hiçbir önem arz etmemekteydi. Grey, Avrupa siyaseti ve dominyonlardaki durumu daha fazla öne çıkaran bir çalışma benimsemiş bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nda statükonun bozulmamasını tercih eden bir anlayış benimsemiştir (Ahmad, 1996). Hüseyin Hilmi Paşa'nın ardından 31 Mart dolayısıyla iktidar Hareket Ordusu komutanı Mahmud Şevket Paşa üstlenmiştir. Mahmud Şevket Paşa'nın, hükümeti Paşa'da dahil olmak üzere eski Alman yanlısı paşalardan oluşmaktaydı ve askeri bir diktatörlük görüntüsünde otoriter bir yönetimdi (Ahmad, 1985). 190 yılı Temmuz ayında, 1908 devriminden bir yıl sonra devrim sonrası görevden alınmış olan Kâmil Paşa'ya ittihatçıların içinde yer aldığı bir kabine oluşturması koşuluyla sadrazamlık teklif edilmişti. Aynı süreçte Meclis-i Meb'usan' da bir İngiliz denizcilik şirketi olan Lynch ile Hamidiye Şirketi'nin birleşmesinin hareket ordusunca engellenmesi konu edilmiş ve Mahmud Şevket Paşa Alman çıkarlarını gözetten bir diktatör olarak nitelendirilmiştir. Sonrasında da birleşmeyi destekleyen Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa güvenoyu almıştır. Bu tartışma ve oylama, Alman -İngiliz etki ağırlığı rekabetini su yüzüne çıkaran bir örnektir (Ahmad, 1996).

Meclis-i Meb'usan ve Meclis-i Ayan'ın yeniden açılmasından sonra Alman İmparatorluğu'na 1898 antlaşması ile tanınan imtiyazlar da gündem konusu olmuştu (Ökçün, 1970). Alman sermayeli, Bağdat Demiryolu Şirketi'nin döşeme yaptığı hatlar üzerinde jeolojik ve arkeolojik taramalar yapıyor olmaları ve bunun yanında Deutsche Bank'ın doğal kaynak arama imtiyazı elde etmesi, mecliste Alman İmparatorluğu'nun, Osmanlı İmparatorluğu'nu bir müstemleke haline getirmeye çalıştığı şeklinde yorumlanmaktaydı (Özyüksel, 2008). Alman İmparatorluğu bu iddiaları yapılmış olan antlaşmanın maddeleri uyarınca hareket ettikleri gerekçesiyle reddetmiştir (Earle, 2003). Ancak Alman şirketi özellikle Kuveyt meselesinin ortaya çıkmasından sonra petrol aramalarını antlaşmaya göre yoğunlaştırmıştır. Çünkü, Britanya'nın Basra yoluna karşılık olarak Kuveyt Şeyhlerinin özerk olmasına yönelik baskısının sonuç vermesini (Kocatürk, 2011), Alman İmparatorluğu aşırı bir tepki olarak algılamış ve bölgede petrol olduğu şüphesini kuvvetlendirmiştir (Özyüksel, 2008). Bu süreçte Alman İmparatorluğu, Afrika'daki sömürgelerinden daha fazla pamuğu Konya Ovası'ndan sağlıyor, Adana – Halep hattında demir, Musul – Kerkük hattında petrol araması için finansman arayışına giriyorken ikinci meşrutiyet ilan edildi (Özyüksel, 2013). İttihat ve Terakki içerisinde Alman yanlıları bulunsa da ikinci meşrutiyetin genel siyasi yapısı büyük devletlere olan bağlılığı koparmaya ve

serbestleşmeye dayanmaktaydı. Bu durum da Britanya İmparatorluğu'na daha yakın durulması ile ilgili bir statüko yaratmaktadır. Bu statükoyu destekleyecek bir olay olarak da yine 1908 yılında Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıklıyordu. Bu Alman İmparatorluğu'nun ortaklığı için büyük bir darbe ve Alman İmparatorluğu için büyük bir ikilemdir (Özyüksel, 2013). Bu andan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman etki alanının durdurulması için çalışmalar başlamıştır. Bu minvalde düşünüldüğünde, mecliste Bağdat Demiryolu projesinin maliyeti de sorgulanmaya başlıyor, Anadolu Demiryolu şirketinde işçilerin grev yapmasında da hükümet grevi sonlandırma konusunda acele etmeden hareket ediyordu (Özyüksel, 2008). Bosna – Hersek'in ilhakı bir taraftan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman etki alanının kırılması için fırsat olarak görülse de hükümet Britanya İmparatorluğu'nun genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'na önem atfetmeyen bakış açısının da değişmediğini görmüşlerdir. Çünkü İttihatçılar, Rusların Sırbistan adına bu ilhakı tanımaması halinde Avusturya – Macaristan, Alman İmparatorluğu'ndan yardım isteyecek bunun sonucunda Britanya bir arabulucu olarak devreye girip Bosna – Hersek'in Osmanlı'ya dönüşünü sağlayacaktı (Özyüksel, 2008). Ancak beklentiler gerçekleşmemiş, Alman İmparatorluğu, Ruslar bu ilhakı tanımadığı takdirde Avusturya – Macaristan'a koşulsuz destek vereceğini açıklamış ve Ruslara geri adım attırmıştır (Tuncer, 2016). Bunun yanında Britanya İmparatorluğu Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'de Babıali'ye bu olay üzerinde savaş çıkarmanın Osmanlı için büyük bir hata olacağını söylemiştir (Özyüksel, 2008). Bu süreçte Britanya Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey 1908 yılından 1914'e kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü savunmaya devam etse de Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde aktör olarak yer aldığı herhangi bir sorunda tarafsız kalmayı tercih etmekteydi (Ahmad, 1996). Britanya İmparatorluğu bu Bosna – Hersek kriziyle birlikte savaş çıkarmaktan imtina etmiş; fakat Rus Çarlığı ile yaptığı 1907 Britanya – Rus Çarlığı Antantına Balkanlardaki etki alanları açısından sadık kalacağını açıklamıştır (Özyüksel, 2008). Böylece Rusların zaten menfi olan bakışları malum iken böyle bir kenetlenme ortaya çıkmış ve rasyonel manada da yeni bir Osmanlı – İngiliz ittifakı imkânı kalmamıştır. 1878 Berlin Antlaşması ile zaten fiilen Avusturya yönetiminde bulunan Bosna-Hersek'in elden çıkması ve Alman İmparatorluğu'nun bu konuda destekçi olması zaten mesafeli bir bakışa sahip olan Babıali'de yeni bir kırgınlık yaratsa da Britanya'nın beklenen tepkiyi vermemesiyle, Alman İmparatorluğu'na aşırı bir tepki verilmemiştir. Bosna – Hersek krizinden sonra ortaya çıkan diplomatik kararsızlık neticesinde bir savrulma süreci içerisinde Girit'in Yunanistan tarafından ilhak edilmesi ve bunun da Britanya ve Fransa tarafından tanınmasıyla ittifak kurma konusunda ibre yeniden Alman İmparatorluğu'na dönmüştür. Bu süreçte 1909'daki 31 Mart ayaklanmasında sonra Jön

Türkler'in daha otoriter bir anlayış benimsemeye başlamasıyla dış politik anlayışta yine bir değişiklik gözükmiştir (Aksakal, 2016). Çünkü 31 Mart olayıyla alakalı olarak resmi veya gayri resmi herhangi bir kanıt ortaya konamasa da Britanya İmparatorluğu'nun dahlinin olduğu intibai oluşmuştur (Ahmad, 1996). İtalya'nın, Trablusgarp'ı işgal etmek üzere saldırıya geçmesiyle İttihatçılar kendi adına iktidarını yeniden kuvvetlendirme fırsatı yakalamış, İstanbul'da işgal protesto edilmiş, Trablusgarp'ta ise direniş örgütlenmeye çalışılmıştır (Aksakal, 2016). Ancak, Balkan Savaşları'nın patlak vermesi ile buradaki çalışmalar başarısızlığa uğradı. Bu süreçte Britanya kamuoyunda İkinci Meşrutiyet rejiminin ekonomik başarılarından bahsetmekten vazgeçilmiş, Jön Türklerin ırkçı olduğu yönünde yayınlar başlamıştır ve Britanya kamuoyunda, Balkan Savaşları'nda diğer Balkan devletlerine olan sempati artırılmıştır (Cengizer, 2017).

Balkan Savaşları, her biri geniş tarihsel devletine ulaşma çabasında olan Balkan devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan kendilerince sahip olması gerekenleri almak için giriştikleri bir hamleydi (Cengizer, 2017). Bu savaşla her biri kendi ilerlemeci programlarına başlayabileceklerdi ve tarihlerinde belki de ilk kez bunun için ittifak oluşturdular. Bu savaşı izleyen Üçlü İtilaf grubu ise Balkan Devletlerinden emin değildi. Rus Çarlığı uzun zamanadır yaptığı gibi Sırbistan'ı kollayacağını söylerken, Britanya İmparatorluğu da savaşın sonucuna göre bölgedeki statükonun değişmeyeceğini ifade ediyordu (Ahmad, 2014). Ancak beklentilerin aksine Balkan Devletleri, Osmanlı ordusundaki siyasi ayrımların da etkisiyle başarılı olmuş ve hatta Bulgar ordusu Çatalca'da durdurulabilmiştir. Bu Osmanlı İmparatorluğu için bir hezimetdir. Bu hezimetin en büyük yansıması olarak Babıali Baskını olarak bilinen bir darbeyle İttihatçılar iktidarı ele aldılar. Baskında Enver Paşa yönetiminde bir grup subay nazırları rehin alarak Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı vurmuş ve Sadrazam Kâmil Paşa'yı istifa ettirmişlerdir (Lewis, 2009) İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çekirdek kadrosu iktidarı ele alarak, 1918'e kadar bir nevi askeri diktatörlükle ülkeyi yönetmeye başlamışlardır (Lewis, 2009). Bu yeni kurulan iktidar Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Paşa üçlüsünden oluşmaktaydı ve bu ekip devletin gidişatına bir damga vurmak istegindeydi. Bu manada atılan ilk adım, Osmanlı İmparatorluğu'nun Britanya arabuluculuğunda barışı kabul etmesinden sonra, diğer Balkan Devletleri Bulgar Krallığı'na karşı birleşip Bulgar Krallığı'nın aşırı kazançlı olduğu yeni statükoyu değiştirmeye yönelik çalışmaya başlayınca, Osmanlı İmparatorluğu da Edirne'nin geri alınması konusunda bir atılganlık göstermiştir (Ahmad, 2014). Burada başarılı olan ofansif anlayış bu üçlünün daha sonraki süreçte dış politika anlayışlarını daha saldırgan inşa etmelerine neden olacaktır. İkinci bir adım olarak da Enver Paşa ordunun ıslah edilmesi ile ilgili Alman

İmparatorluğu ile donanmanın ıslah edilmesi içinse Britanya İmparatorluğu ile anlaşmıştır (Ahmad, 2014). Burada ortaya çıkan ikili durum ile alakalı Britanya İmparatorluğu bir taraftan kendine güvenli bir şekilde, Osmanlı İmparatorluğu'nun kara orduları dışında devlet ile mali konular dahil her zaman Britanya'nın danışmanlığı tercih edeceğini bunun da iki devleti birbirine güvenen iki müttefik yaptığını öne sürse de diğer taraftan da Rusları çoktan Osmanlı'ya tercih etmişlerdi (Ahmad, 2014). Burada verilmeye çalışılan asıl mesaj, Osmanlı İmparatorluğu'nun dışarıda kalma korkusuyla Alman- Avusturya Macaristan ittifakına yönelmemesi ve iki blokun olası çatışma ihtimalinde dışarıda kalmasını tavsiye eder niteliktedir. Hakikaten de daha sonraki süreçte blokların birine girmediği takdirde dağılacağı öngörüsüyle Babıali sırayla üçlü itilaf grubuna tek tek yanaşmış, ancak reddedilmiştir (Ahmad, 2014). Hem Balkan hezimetini sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun olası bir çatışmada cephe genişletmekten başka bir işe yaramayacağı düşüncesi ve bu açıdan özellikle Fransa'nın Yunanistan'ı tercih etmesi (Biçici, 2014) hem de Rus Çarlığı'nın Osmanlı'yı yok etme planı buna engeldir (Tuncer, 2016).

İkinci Meşrutiyet sonrasında Alman İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun gözünde önemli bir gerileme yaşasa da Kayzer II. Wilhelm, bu hareketi gerçekleştiren askerlerin Prusya geleneklerine göre yetişmiş askerler olduğunu ve eninde sonunda Alman İmparatorluğu ile beraber olmak durumunda olacaklarını söylemiştir (Biçici, 2014). Ancak, Balkan Savaşları öncesinde Kayzer II. Wilhelm'in, Balkan topraklarının Osmanlı için önemli olmaması gerektiği, Osmanlı'nın, İran ve Orta Asya'yı denetim altına alarak bir Turan devletine yönelmesi gerektiğini söylemesi, Babıali'nin ittifak arayışını sürdürmesine yol açmıştır (Biçici, 2014). Bundan ötürü Osmanlı İmparatorluğu'nda birçok farklı halk hareketinin ortaya çıkması ile özellikle Britanya, Osmanlı İmparatorluğu'nda nereleri denetim altına alması gerektiğini düşünmeye başlamıştır (Biçici, 2014). Babıali'nin de bu süreçte Balkan Savaşları sonrasında Alman danışmanları kullanarak yapmış olduğu modernizasyondan elde ettiği gücü iç politika da kullanmak yerine dış politikada ittifak arayışı için kullanmaya çalışması ve o zamanki statükoda Alman İmparatorluğu dışında hiçbir ülkenin ittifaka yanaşmaması da Kayzer II. Wilhelm'i bu konuda haklı çıkarmıştır. Suriye ve Arnavutluk meseleleri, Yemen İhtilali gibi olaylar mevcutken (Biçici, 2014), Babıali'de Osmanlı İmparatorluğu'nun bu tip kendine ait meseleleri kendisinin çözemeyeceğine dair güvensizlik vardı (Akşin, 2018). Bu süreçte Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın arasında bulunduğu bir grup muhakkak bir bloka dahil olunması gerektiğini mümkünse de belli bir süre devletin Britanya güdümünde idare edilmesi gerektiğini savunmaktaydılar (Akşin, 2018). İşte bu açığa vurulan güvensizlik hali ile ortaya

çıkan basiretsizlik üzerine Limon von Sanders'in genel müfettiş olarak atanması üzerine, Rus Çarlığı kendilerinin Trabzon'u, Britanya'nın İzmir'i, Fransa'nın da Beyrut'u işgalini önermiş ve bir nevi Üçlü İtilaf arasında Osmanlı'yı paylaşma politikasının önünü hazırlamıştır (Akşin, 2018).

Oluşmuş iki blok çerçevesinde Üçlü İtilaf bloku, Osmanlı İmparatorluğu'nu yük olarak istemiyor ve olası karşı tarafa geçme durumunda paylaşma hesabı yapıyordu. Diğer taraftaki Alman İmparatorluğu, Avusturya – Macaristan İmparatorluğu ve İtalya'dan oluşan üçlü ittifakta ise, Osmanlı İmparatorluğu'na müspet bakan sadece Alman İmparatorluğu'dur. Kalan iki ittifak üyesi, üçlü itilaf ile benzer şekilde Osmanlı'nın bir sıcak çatışmada sadece yük olacağı görüşünderken, Kayzer Wilhelm hem cepheyi genişleterek zaten gücü seyrermekte olan Rus Çarlığı'nı yormak hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun taşıdığı halifelik unvanı üzerinden içinde Osmanlı'nın nüfusundan fazla Müslüman barındıran Britanya ve Rus Çarlığı'na karşı bir kullanma imkânı ortaya koyması sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu'na ılımlı yaklaşmaktadır. Gelgelelim Said Halim Paşa, Enver Paşa, Talat Paşa gibi nazırlar önceliği üçlü itilafa girmeye vermişlerdir. Bu minvalde Hariciye Nazırı Talat Paşa ilk olarak üçlü itilafın Osmanlı İmparatorluğu'na en mesafelisi olan Rus Çarlığı ile ittifak görüşmesinde bulunmuş; fakat olumlu bir yanıt alamamıştır (Biçici, 2014). Bu açıdan bir diğer deneme, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na tercih ettiği Yunanistan ile olmuştur. Burada arabuluculuğu Alman İmparatorluğu yapmış ve Balkan Savaşları sonrası imzalanan Londra Antlaşması gereği oluşan Ege Adaları sorununda, adaların Osmanlı'ya verilmesine karşılık bir savunma paktı yapılması ile alakalı görüşmeler yapılmış; ancak Yunanistan daha sonra üçlü itilaf tarafında Birinci Dünya Savaşı'na katıldığından görüşmeler kesilmiştir (Biçici, 2014). Bu sefer Babıali şansını Fransa'dan yana denemiş ve Cemal Paşa bizzat Ege adaları konusunun çözümünün yanında bir ittifak teklifinde bulunmuş; ancak Fransa'da müttefiklerinin bu konuda yaklaşımının olumsuz olduğu gerekçesiyle ittifakı reddetmiştir (Biçici, 2014). 28 Temmuz 1914'te Birinci Dünya Savaşı veya Osmanlı İmparatorluğu'nun verdiği isimle Harb-i Umumi patlak vermiş ve savaş başladıktan sonra Ağustos ayında Britanya, Fransa ve Rus Çarlığı'nın sefirleri Sadrazam Said Halim Paşa'yı ziyaret ederek, Osmanlı Devleti'nin istikrarsız durumunu bildiklerini vurgulayıp Osmanlı İmparatorluğu kesin tarafsızlığını ilan ettiği takdirde Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün bu üç devlet tarafından garanti edileceğini ifade etmişleridir (Biçici, 2014). Bu ifade, Enver ve Talat Paşalar tarafından devletlerin hükümetlerince yazılı bir garanti olarak sunulmadığı için yetersiz bulunmuştur (Biçici, 2014). Geçmişte özellikle ittifak dönemlerinde özellikle Britanya ve Rus Çarlığı'nın Osmanlı politikalarını sefirler tarafından

idare edildiği durumunu ise görmezden gelmeyi tercih etmişlerdir. Özellikle Britanya, Dışişleri Bakanlığı'nın belirlediği genel dış politika minvalinde İstanbul sefaretinin yönlendirmeleri ve sefirin kişisel görüşleri ile Osmanlı ile olan dış ilişkilerine yön vermekteydi (Ahmad, 1996). Ancak sefaretler üzerinden gelen kesin tarafsızlık telkini yetersiz bulunduğu için, Babiali yüzünü tamamen Alman İmparatorluğu'na dönerken, bir ittifak antlaşması konusunda son derece kararlı olmaları ve her denemeden reddedilmeleri nedeniyle de Almanların eli kuvvetlenmiştir. Alman İmparatorluğu bir nevi bekle gör politikası ile Osmanlı İmparatorluğu'nu beklerken diğer taraftan da içeriden birçok muhalefet ile karşı karşıya kalınmıştır. Bunlardan biri olarak Alman İmparatorluğu adında Osmanlı İmparatorluğu'nda danışmanlık hizmeti de vermiş olan Genelkurmay Başkanı Helmuth Ludwig von Moltke'nin raporudur. Bu rapora göre von Moltke, Osmanlı İmparatorluğu'nun üçlü ittifak veya Alman İmparatorluğu'nun yararına bir müttefik olarak hesaba katmak çok yanıltıcı olacaktır demiştir (Biçici, 2014). Çoğu Osmanlı İmparatorluğu'nda görev alan birçok Alman subaya göre, Osmanlı İmparatorluğu askerî açıdan dip noktadaydı ve çok masraflı bir müttefik olurdu. Bu tip diplomatik pazarlıklarda elini kuvvetlendirici bir ön alma tavrıyla ittifak anlaşmasının yapılması konusunda görüşüldü. Ancak Avusturya – Macaristan'ın Sırbistan'a ultimatoma vermesinin ardından Alman İmparatorluğu'nun İstanbul sefiri Wangenheim ittifak antlaşmasını teklif etmiştir. Bu antlaşmaya göre; Limon von Sanders'in kurmay başkanlığında etkili bir göreve getirilmesi, Osmanlı ordusunda görevli Alman komutanların ordu komutanlıklarında kurmay heyeti içinde yer alması ve Rus Çarlığı'nın Sırbistan'ı koruması halinde Alman İmparatorluğu'nun savaşa müdahil olacağından Osmanlı İmparatorluğu'nun da savaşa girmesi karşılığında Osmanlı İmparatorluğu'nu savunacağını taahhüt etmiştir (Biçici, 2014). Bu taahhülle beraber, Osmanlı İmparatorluğu kendi varlığını ve geleceğini Alman İmparatorluğu'na teslim etmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Bulgular

Bu bölümde araştırmanın araştırıcı tarih yazımı yöntemi ile ortaya koyulan verilerden bazı çıkarımlar yapılarak tartışılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde ortaya konan kuramsal altyapıdan hareketle tarihsel arka planda anlatılan olaylar üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'nun ittifak arayışı üzerine aşağıda bazı bulgular ortaya konularak bu bulgular yine aynı kuramsal çerçeve üzerinden değerlendirilecektir. Çalışmanın tarihsel arka planında her zaman hegemon güç olan Britanya İmparatorluğu'nun, kendisine meydan okuyan güçlere karşı ilişkilerinin, Osmanlı İmparatorluğu olan diplomatik ilişkilerine etkileri ortaya konmuş daha sonra da bu meydan okuyan güçlerden olan Alman İmparatorluğu'nun öncelikle bu güce erişim süreci ardından da meydan okuyan kuvvet olmasının Osmanlı İmparatorluğu ile diplomatik ilişkilerine etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ilişkilerinden bazı çıkarımlar yapılmış ve bunların uluslararası ilişkiler açısından yorumlanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

4.1.1 Osmanlı İmparatorluğu'nun İttifak İlişkileri

Uluslararası İlişkilerde ittifak ilişkilerini tanımlarken başvurulabilecek kuramsal yöntemlerden biri yapısal realizm kuramında tanımlanan davranış şekilleridir. Bunları ilk olarak tanımlayan Kenneth Waltz'dur. Waltz, devletlerin büyük devletlerle veya büyük devletlerin diğer devletlerle olan ilişkilerini tanımlarken dengeleme (*balancing*) veya yanlama (*band-wagoning*) olarak iki farklı eğilim tanımlamıştır. Waltz dengelemeyi en basit haliyle tanımlarken, hegemon duruma geçmeye çalışan devlete karşı zayıf tarafı desteklemek olarak tarif eder (Özlük, 2017). Dengeleme tabiri ilk olarak yapısal realizm açısından değil, Morgenthau gibi klasik realistler açısından da bir anlam ifade eden bir kavramdır (Özlük, 2017). Waltz, bir diğer taraftan da yanlama (*band-wagoning*) olarak tanımladığı ikinci bir kavram ifade etmiştir. Bu kavramı büyük oranda Waltz formüle etmiştir ve bu kavrama göre devletler bekalarını korumak adına büyük devletlerin yanında yer alırlar. Waltz'ın defansif anlayışına göre bu davranış diğer

devletleri büyük devletin tehdidinden kurtarmayacaktır. Çünkü büyük devletler, anarşik uluslararası sistemde oluşacak dalgalanmalarda eninde sonunda Machiavelli'nin tabiriyle diğer devletleri kurban edeceklerdir. Bu sebeple Waltz dengelemeyi öne çıkarır. Ofansif realizmin öncüsü Mearsheimer ise, tam tersine diğer devletlerin daha çok yanlama meyilinde olduğunu çünkü Waltz'un dengelemenin savaşı engelleyeceğine dair söyleminin aksine yanlama hareketinin de güç dengesine hizmet edebileceğini öne sürer (Özlük, 2017). Mearsheimer burada ek bir davranış biçimi olarak topu başkasına atmak (*buck-passing*) kavramını öne sürerek devletlerin büyük devletlerin tehditlerine karşı oluşan tehdit unsuruna yönelik olarak sorumluluğu başka bir devlete yüklemeye çalışabileceklerini de ileri sürmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ittifak ilişkilerini değerlendirirken tarihsel gelişim sürecinde gördüğümüz en bariz davranış biçiminin yanlama (*band-wagoning*) olduğunu görmekteyiz. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu, önce Ruslarla Aynalıkavak Tenkihnamesi'ni sonrasında Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzalarken, sonrasında da Britanya ile Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nı imzalarken Stephen Walt'un tabiriyle tehdit dengesini gözetmiş ve önce kendisini en fazla tehdit eden Rus Çarlığı ile, daha sonra da bunun bir çözüm olmadığını görünce de güç dengesini gözeterek Britanya İmparatorluğu ile ittifak kurmuştur. Britanya ile ittifakın temelinde de uluslararası ilişkiler açısından, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kenneth Waltz'un tabiriyle varlığını koruyacak kadar güce erişmesi (*minimal güç*) ve bunun yanında da Pax Britannica döneminde, Britanya himayesinde büyüyen bir ekonomik güç ortaya çıkmasını amaçlanmış olduğu söylenebilir. Pax Americana döneminde, soğuk savaşın getirmiş olduğu gerekliliklerin getirdiği bir biçim Amerika Birleşik Devletleri'nin Marshall Yardımları ile Avrupa'yı ve Japonya'yı kalkındırmasına benzer bir hegemonik istikrarı, daha öncesinde Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile oluşturmayı denediğini söyleyebiliriz. Ancak bu hegemonik istikrar denemesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemde endüstriyel devrimi yakalayamaması ve dolayısıyla üretimin son derece az ve iptidai şartlarda yapılabiliyor olması ile başarısız olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bir taraftan bir ekonomik canlılığa erişmiş ve bazı ticaret şehirleri göç almış; fakat ekonomi antlaşma gereği tekellerin bir geçiş süreci yaşanmadan doğrudan kaldırılması sebebiyle çökmüştür. İç piyasa Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nın diğer devletler ile de yapılması ile yabancı tüccarların hakimiyetine girmiştir. Buradan hareketle de Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nın müzakere sürecinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun çoğunlukla kendine teklif edilen koşulları kabul etme davranışına yönelmiş ve bu antlaşma bir ticaret antlaşması olmasına rağmen bunu askeri bir ittifak olarak görerek Rus Çarlığı'nı Britanya ile dengelemek yerine, Britanya İmparatorluğu'na yanlamıştır. Bu

sebeple de Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı maliyesinin savaşı kaldıramamasından kaynaklı borç alınması ve ardından da borçlanmadan ötürü maliyenin batması ile birlikte Duyun-u Umumiye'nin kurulması bunun yanında devlet içinde özellikle bürokratik kesimde alınan danışmanlık hizmetlerinin yarattığı karışıklıkla beraber 1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı'ndan sonra ittifak ilişkisi kopmuştur. Bu kopmanın esas nedeni de yanlama kavramında, büyük devletin ittifak kurulan diğer devleti feda edilebilir görmesinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu bu ittifak ilişkisini dengelemeye yönelik kurmayı başaramamış ve Britanya'yı vazgeçemeyeceği bir ortak olduğuna ikna edememiştir. Alman İmparatorluğu'nun ortaya çıkması ve uluslararası ilişkilerde Britanya'ya karşı meydan okuyan bir güç olarak ortaya çıkması ile de Britanya Rus Çarlığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında seçimini Rus Çarlığı'ndan yana kullanmıştır. Burada da yanlayan devletin büyük devlet tarafından yüzüstü kalması durumu ortaya çıkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman İmparatorluğu ile ilişkilerinin oluşumunda ise, Alman İmparatorluğu'nun Dünya Politikasının (Weltpolitik) getirmiş olduğu yayılmacı politikanın etkisi büyüktür. Gramsci'nin tanımladığı ve Cox tarafından uluslararası ilişkilere aktarılan sosyal ve kültürel hegemonyanın Alman İmparatorluğu tarafından Osmanlı İmparatorluğu üzerinde özellikle Kayzer II.Wilhelm'in Alman İmparatorluğu'nun tüm Müslümanların dostu olduğuna yönelik açıklamasıyla yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Burada hem Sultan II. Abdülhamid'in saltanatında hem de daha sonra Enver, Cemal ve Talat Paşaların iktidarında Alman İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisine ihtiyacı olduğu inancını kabul ettirmiş ve bir rıza oluşturma yoluyla, tarım üretimlerinin kolay yoldan satın alınması, demir, krom ve petrol araması yapılması gibi bir sömürgeye uygulanan muameleyi uygulamış ve bu faaliyetleri de 1898 antlaşmasına bağlamıştır. Diğer taraftan Babıali ise müttefiksiz ayakta kalma ihtimalinin olmama fikrine saplanması ile devlet bu sefer Alman İmparatorluğu'na yanlamıştır. Burada da Osmanlı İmparatorluğu, askeri danışmanlık hizmetlerinin ötesinde ordu komutanlıklarına Alman Subaylar atanmış, Alman Silah şirketleri o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapan Colmar von der Goltz sayesinde Alman Loewe, Mausser, Krupp gibi silah şirketlerinden birçok askeri malzeme sipariş edilmiş ve hatta sipariş öyle bir boyuta varmıştır ki, von der Goltz'un Alman silah sanayisinin gelişimine büyük katkıda bulunduğu dair yorumlar ortaya çıkmıştır (Albayrak, 1995). Alman İmparatorluğu ile 1914'teki ittifak anlaşması yapılmadan önce ise Alman İmparatorluğu Genelkurmay başkanı von Moltke ve bazı diğer askeri raporları öne sürerek başta ittifaka yanaşmayan bir tavır

sergileyerek, Osmanlı İmparatorluğu'na istedikleri her koşulu kabul ettirecekleri bir antlaşma sağlamaya çalıştıkları söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ittifak ilişkilerini belirleyen bir diğer önemli etmende “*Hasta Adam*” metaforudur. Bu tip bir entelektüel hegemonya girişimiyle aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi koşullarını bir kenara bırakarak, Avrupalı diğer güçler gibi teşkilatlanması gerekliliği öne çıkarılmıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda yerleşik olan Tekel gibi, kurumların kaldırılması veya değiştirilmesine yönelik çalışmalar tepki görmüş ve bundan ötürü de Osmanlı İmparatorluğu'nun idari açıdan dönüşmeyeceği ve muhakkak dağılacığı; ancak bir himaye politikası ile ayakta kalabileceği intibayı oluşturulmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu kendisine karşı oluşmuş bu tarihsel bloğu aşamamış ve hem Sultan II. Abdülhamid hem de daha sonra Jön Türkler'in iktidarlarında yanlayacağı (*band-wagoning*) bir müttefik aramıştır. Jön Türkler her ne kadar iktidarlarının başında daha dengeli bir ittifak arayışı içerisinde olsalar da onlar da daha sonra bundan vazgeçmek mecburiyetinde kalmıştır.

Hegemonik bir savaş olan Birinci Dünya Savaşı aslında Osmanlı İmparatorluğu'na reform için aradığı zamanı tanıyabilecek bir dönemdi. Daha evvel de belirtildiği gibi Sir Edward Grey'in başında bulunduğu Britanya Dışişleri için 20'nci Asırda öncelik Avrupa siyaseti ve Alman İmparatorluğu'nun meydan okumasıydı. Fransa ve Rus Çarlığı da hiçbir biçimde Osmanlı İmparatorluğu ile bir müttefiklik istemiyordu. Bunun yanında Alman İmparatorluğu'nda Kayzer II. Wilhelm dışında Osmanlı İmparatorluğu ile ittifakı isteyen yok gibiydi. Yani Osmanlı İmparatorluğu bu denge içerisinde düşünülmemekteydi. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'na kendisine karşı oluşmuş tarihsel bloku aşmak adına bir fırsat sunmaktaydı. Wangenheim'in teklif ettiği sadece Alman İmparatorluğu ile yapılan ve savaşa katılmayı zorunlu kılmaya bir ittifak antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu dış politikada belirli bir süreyi kazandıktan sonra Enver Paşa'nın ordudaki disiplin çalışmaları tamamlanabilir ve ardından da Suriye, Lübnan ve Doğu Anadolu'daki istikrar sorunları giderilebilirdi. Eninde sonunda çıkacak bu hegemonik savaş sonunda Üçlü İttifak'ın üyeleri dağılmış, Üçlü İtilafta ise Rus Çarlığı devrimle yok olmuş Britanya ve Fransa sonu 1929 ekonomik buhranına uzanan bir ekonomik ve siyasi çıkmaza girmiştir. 1918'den sonra oluşması öngörülebilecek bu siyasi ortam Osmanlı İmparatorluğu'na kaybettiği yerleri tekrar kazanma imkanını dahi tanıyabilecek bir ortam olabilirdi.

Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu her iki ittifak antlaşmasında da kendisine bir konforlu alan yaratamayarak kendi içişlerine ait sorunları çözebilecek güce erişememiş ve varlığını diğer devletlerin güç dengesinde elde edeceği çıkarlara bağlamış bu minvalde de hangi devlet

kendisini himaye edeceğini söylüyorsa o devlete yanlamıştır. Britanya İmparatorluğu ile kurmuş olduğu ittifakta Ruslara karşı bir denge unsuru olarak bir hegemonik istikrar devleti haline dönüşmesi beklenirken, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusların agresifliğinden dolayı Britanya'ya yanladığı görülmektedir. Bu durumda Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi kaderini belirleyebilme hakkını kaybettiği söylenebilir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği ittifaktaki koruyucu büyük devlet Britanya'nın Rus Çarlığı ile olan ilişkilerinde ulusal çıkarları arasındaki bağıbağı hale gelmiştir. Diğer ittifak antlaşmasında da müttefik olan Alman İmparatorluğu, Avusturya – Macaristan'ın balkanlardaki çıkarını, Osmanlı'nın varlığından önemli görmüş; sadece Osmanlı İmparatorluğu'ndan elde edeceği doğal kaynağa dayanarak bir ittifak ilişkisi kurmayı tercih etmiştir. Zira Alman İmparatorluğu da hem daha evvel Britanya ile olan ittifak ilişkisinin farkında hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun iç istikrarsızlığının farkında olarak bu ittifak ilişkisine yaklaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu da bu ittifakları devletin bekasını koruma adına elzem gördüğünden adeta emperyalizmin kendine nüfuz etmesine göz yummuştur (Earle, 2003).

4.1.2 Alman – İngiliz Rekabetinin Birinci Dünya Savaşı'yla Sonuçlanmasının Defans ve Ofans Kültü Üzerinden Değerlendirilmesi

1871'de Alman Birleşmesi ile Alman İmparatorluğu'nun ortaya çıkması ve ardından 1890'da Bismarck'ın istifası ile birlikte, Britanya İmparatorluğu için Kara Avrupası'nda büyük bir tehdit ortaya çıkmıştır. 1890'dan sonra II. Wilhelm'in başta savrulan ancak 20'nci yüzyılla birlikte tam bir kararlılıkla uygulanacak olan yayılmacı politika en çok Britanya'yı tehdit ediyordu. Bunun emarelerinden ilki Kayzer Wilhelm'in Boer Savaşı'nda Britanya'ya karşı ayaklanan Afrikanerleri destekleyen açıklamalar yapması ikincisi von Bülow'un güneşin altındaki paylarını istediklerini söylemesi ve son olarak da Tripitz'in donanma restorasyon hamlesi Britanya için tehdit olarak algılanmalarında yeterli olmuştur. Bundan sonraki dönemde, iki devlet bir güç ve tehdit dengesi politikası izlemeye başlamıştır. Bu minvalde Britanya dış politikasında bir ilke haline dönüşen “*Muhteşem Yalnızlık*” politikasını terk ederek Rus – Fransız dostluğuna katılmış, Alman İmparatorluğu ise Bismarck'ın denge diplomasisinden kalan Üç İmparatorlar Ligi'nde Rus Çarlığı'ndan boşalan yeri İtalya ile doldurmuştur (MacMillan, 2014). Bu durum bir ayrık iki kutuplu sistem meydana getirmiştir. Bu ayrıklık kutuplar arasında bir çatışma çıkması ihtimalini artırmaktaydı. Örneğin; Bosna – Hersek krizinde, Avusturya – Macaristan'ın ilhak kararını ilan etmesinden sonra Rus Çarlığı, Sırbistan'a destek vermek suretiyle Avusturya – Macaristan'a saldırmayı düşünmüş; ancak

Alman İmparatorluğu'nun bu durumda Avusturya – Macaristan'a destek vereceğini açıklaması; buna karşılık Rusların müttefiklerinden beklediği desteği görememesi ile geri çekilme durumunda kalmıştır (Biçici, 2014). Bu durum Alman İmparatorluğu'nu cesaretlendiren bir durumdu; çünkü Alman İmparatorluğu, Britanya ve Fransa'nın kendileriyle savaşmayı göze alamadığı şeklinde yorumlama imkânı sağlamıştı. Balkanlardaki ikinci bir kıskırtmada ise Britanya, bu sefer Alman İmparatorluğu'na karşı savaşa girmiştir. Bu Alman İmparatorluğu'nun beklediği bir durum değildi. Zira Alman İmparatorluğu eninde sonunda Britanya ile uzlaşacağı kanaatindeydi. Alman İmparatorluğu bir diğer taraftan da Fransa ve Rus Çarlığı ile savaşması halinde nasıl hareket edeceğini de hesaplamaktaydı. Fransa'ya karşı 1871'de uygulanan Schlieffen Planı ile kısa sürede Fransa'yı yenip sonrasında Rus Çarlığı'nı abluka altına alarak yenmeyi planlamıştır. Burada Alman İmparatorluğu tarafından öne çıkarılan ofans kültürüdür. Alman İmparatorluğu bir taraftan 1870-71 Fransa – Prusya savaşını öne alan bir anlayışla kısa süren bir savaşla arzuladığı dünya hakimiyetini sağlayacağı kanaatindeydi. Alman İmparatorluğu, bu süreçte dünyadaki olayları kendini merkeze alarak değerlendirmiş ve şiddetin yayılmadığı çatışmalar üzerinden plan yapmış ve Amerikan İç Savaşı örneğini görmezden gelerek ve olası bir savaş hızla kazanacağını düşünerek hareket etmiştir. Bunun yanında da Bosna – Hersek krizinden sonra da Britanya İmparatorluğu'na geri adım attırıldığını düşünerek cesaretlendiği söylenebilir.

Britanya İmparatorluğu, Bosna – Hersek krizinden sonra kurmuş olduğu üçlü itilaf ile Alman İmparatorluğu'na bir sonraki adımı attırmamaya yönelik bir politika izlemeye yoğunlaşmıştır. Bu minvalde attığı adım ise Alman İmparatorluğu'na karşı güçsüz duran Rus Çarlığı'na desteği artırması olmuştur. Britanya, Alman İmparatorluğu'nu dengelemek ve donanmada Alman İmparatorluğu'nun restorasyon adımlarına karşılık vererek milliyetçi bir propaganda ile yenilemiştir. Bundan sonrasında ise Britanya'nın yaptığı, Alman İmparatorluğu'nu beklemek olmuştur. Bütün atacağı adımları Alman İmparatorluğu'na göre ayarlamış ve doğru zamanı beklemiş bir taraftan da ilişkileri sıcak tutmaya gayret göstererek olası bir çatışma durumunda girme hamlesini blöf olarak göstermeye çalışıp Alman İmparatorluğu'nu hazırlıksız yakalamayı strateji edinmiştir. Buradan Britanya'nın, Alman İmparatorluğu'nun ofans kültürü üzerinde hareket etmesine karşılık daha defansif bir anlayış sergilediği çıkarımı mantıklı olacaktır.

Sonuç olarak, bu iki güç arasında ilişkilerin gidişatı Bosna – Hersek Krizi sonrasında ofans kültürü – defans kültürü arasındaki yorumlama üzerinden yapılabilir. Ofans kültürü Westphalian düzenin kurulduğu 1648'den beri genel olarak kabul gören savaş başlatan tarafın kazanacağı varsayımı üzerine kuruluyken defans kültürü, 1815'te kurulan Avrupa Harmonisi içerisinde

diplomasinin önceleyen bir anlayışı yansıtır. Ofans kültürü harmoni dönemi içerisindeki iki büyük savaş olan Kırım Savaşı ve 1870-71 Fransa – Prusya Savaşı gibi harmoni öncesi dönemi yansıtan savaşlarda avantaj sağlayan bir strateji iken, defans kültürü burada bu savaşların Avrupa geneline yayılmasını engellemiştir. Bunun yanında 1861-65 Amerikan İç Savaşı göstermiştir ki ofans kültürü savaş yayılım gösterdiği zaman işe yaramamaktadır (Sander, 2011). Bu örnek daha sonrasında da Birinci Dünya Savaşı'nda tecrübe edilmiştir. Yani ofans kültürü – defans kültürü tartışmasında, savaşı tetikleyen taraf savaşın seyri uzadıkça dezavantajlı duruma düşmekteyken, savunma tarafı zamanla moral üstünlüğü ele alarak sonuca daha yakın hale gelmektedir. Bu durumda ayırık iki kutbun bulunduğu bu dönemde ittifak ilişkileri de iki tarafın dış politikalarını etkilemiştir denilebilir. Bir tarafın ittifak ilişkilerinde meydana okuyan Alman İmparatorluğu daha hâkim bir anlayış sergileyip diğer müttefiklerini kendi isteklerine göre yönlendirmeye çalışıp bir hegemonik güç kullanmaya çalışırken, diğer tarafta Britanya İmparatorluğu eski rakipleriyle ittifak ilişkisi kurmuş olmasından ötürü bu ilişkilerinde de dengeleyici bir tavır içerisinde olmak durumunda kalmıştır.

Bu iki devletin ofans kültürü – defans kültürü tavrını oluşturmadaki esas neden ise Alman İmparatorluğu'nun Britanya İmparatorluğu'nun hegemonyasına meydan okumasıdır. Alman İmparatorluğu, Sanayi Devrimi'ni Britanya İmparatorluğu'ndan geç yakalamış; ancak sahip olduğu üretim imkanlarıyla hızlı bir şekilde üretim kapasitesini artırmıştır (Ülman, 2002). Bu gelişim çerçevesinde Britanya'yı sanayi üretimi konusunda geçmiş hatta Britanya'da bile pazarda ağırlıklı olarak Alman malı ürünler yer almaya başlamıştır (MacMillan, 2014). 19'uncu yılın sonunda Britanya'nın geniş ticaret ağını tehdit eden iki büyük güç ortaya çıkmıştır ve bunlar Amerika Birleşik Devletleri ve Alman İmparatorluğu'dur. Bu iki devlette bu dönemde ekonomik büyüklük olarak artık Britanya İmparatorluğu'nu geride bırakmışlardır. Ancak Amerika Birleşik Devletleri, bu dönemde politik herhangi bir arayış içerisine girmemiş ve beklemeyi tercih etmiş, Alman İmparatorluğu ise meydan okuyan güç olarak Britanya İmparatorluğu'nun karşısına çıkmıştır. Hegemonik İstikrar Teorisi'nin en önemli temsilcilerinden Gilpin, bu tip bir durumda hegemonik savaş dışında düzenin değişmeyeceğini ifade etmektedir (Arı, 2010). Bu anlamda da daha evvel olduğu gibi, Britanya ile Alman İmparatorluğu'nun karşı karşıya gelmesi ihtimali, Almanların agresifliklerini artırması halinde kaçınılmaz hale gelecektir. Britanya'ya, bilimsel literatürde ilk hegemonya dönemi olarak kabul edilen 1688-1792 döneminde kendisine meydan okuyan güç Fransa'dır (Şöhret, 2011). Bu iki devlet kolonicilik rekabetine dayanan rekabetlerinin bir sonucu olarak önce farklı devletler ile cepheleşmiş daha sonra da 1756-1763 Yedi Yıl Savaşları'nda karşı karşıya

gelmişleridir. Bu savaşı kazanan Britanya İmparatorluğu, hegemonyasını korumanın yanı sıra rakibi Fransa'yı Hindistan ve Kuzey Amerika'dan çıkarmıştır. Böylelikle hegemonik düzenini korumuştur. Bir diğer taraftan da Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlık savaşını kaybetmesiyle beraber de hegemonik düzenini kaybetmiştir. Bu anlamda Gilpin'in ifade ettiği gibi iki hegemonik güç karşı karşıya gelmiş ve hegemonik düzene sahip olan devlet bir savaş dışında saf dışı edilememiştir. Alman İmparatorluğu gibi özellikle 20'nci yüzyıl başlarında agresif bir politika izleyen meydan okuyucu devletin olduğu diplomatik ortamda da böyle bir hegemonik savaşın çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bundan sonraki kısımda elde edilen bulgular üzerinden bir tartışma konusu ortaya konarak bu konu üzerinde durulmuştur. Yapılan bu tartışma yapısal realizm içerisindeki iki ayrı ekol olan defansif realizm, ofansif realizm ve hegemonik istikrar teorisi üzerinden Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nun politik durumu ile alakalı olarak tarihsel arka planda anlatılanlardan elde edilen bulgular üzerinden yapılacaktır. Bu anlamda karar alıcıların almış oldukları karar sorgulanırken, Türkiye'de genel tarih tartışmalarından biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girip girmemesi ile ilgili soruya bir cevap verilmeye çalışılacaktır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı durumu ne olursa olsun büyük bir imparatorluğun yok olmasına yol açmanın yanı sıra, Atatürk ve silah arkadaşlarının son derece iptidai koşullarda ve Birinci Dünya Savaşı'na katılmış ve kaybetmiş olmanın verdiği diplomatik dezavantajla bir varlık mücadelesi vermelerini gerekli kılmış ve görülmüştür ki aslında o koşullar altında bile bir koruyucu ittifak ilişkisi kurulmadan devlet varlığını korumayı başarmıştır. Bu doğrultuda, Babıali'nin savaşa giriş kararı o dönemin büyük güçlerinin tutumları ile birlikte ofansif, defansif realizm ve hegemonik istikrar açısından tartışılmasının gerekli olduğu görülmektedir.

4.1.3 Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na Girmesi

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte daha evvelki ittifak arayışının sonuçlanmasının bir sonucu olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nu da Birinci Dünya Savaşı'nın bir aktörü haline getirmiştir. Bu süreçte, Rus Çarlığı'nın Karadeniz kıyılarında silahlanması ve bu bölgede savaşa yönelik yığınak yapması da Babıali'yi tedirgin etmeye başlamıştır (Biçici, 2014). Ancak bu dönem Rus Çarlığı'nın güçlü olduğunu gösteren bir dönem değildir. Bunun en önemli göstergesi olarak batılı bir devlet olarak Rus Çarlığı bir doğu olan gücü Japonya'ya 1904-1905 savaşında mağlup olmuştur (Şimşir, 2010). Bu savaşın Rus Çarlığı'nın aleyhine sonuçlanması Rus Çarlığı'nda büyük şehirlerde rahatsızlık yaratmış ve entelektüel olarak gelişmiş bölgelerde dünyayı takip etme hassasiyeti meydana getirmiştir

(Şimşir, 2010). Bununla birlikte savaş sonrasında Rus Çarlığı, savaşa ikmal ettiği askerlerin geri döndürülmesi konusunda da sıkıntı yaşamıştır. Bu sebeple Balkan Savaşları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun geri çekilme süreci, Rus Çarlığı'nda tekrar oluşan Osmanlı karşıtı kamuoyu için bir fırsat olarak görülse de bu süreçte Bosna – Hersek krizinde Alman İmparatorluğu'nun Rus Çarlığı'nı sindirmesi halk içi hareketlenmenin sürmesini sağlamıştır. Bu sebeple *Avrupa'nın Hasta Adamı* olarak Osmanlı İmparatorluğu adlandırılrsa da Rus Çarlığı'nda çok sağlıklı emareler vermemektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşları sonrasında hızlı bir şekilde toparlanma sürecine girmesi, denizcilik ve maliye konusunda Britanya'dan, askeri olarak da Alman İmparatorluğu'ndan alınan desteğin yanı sıra Babıali Baskını ile Enver Paşa'nın ordu içerisinde siyasi ayırım gözeten askerleri ayıklaması ve ordunun emir komuta zincirinin ve disiplinini sağlaması ile belirli bir ilerleme kaydettiği söylenebilir. Ancak devlet içerisinde Suriye ve Lübnan'da, Yemen'de ve Doğu Anadolu'daki istikrarsızlık, devletin zaten yeni üç ayrı savaşa girip çıkmış olmasının getirmiş olduğu savaş yorgunluğu Osmanlı İmparatorluğu'nu büyük bir mücadeleye girmesini makul kılmayan sebepler olarak öne çıkmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nu o dönemde idare eden Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa üçlüsü de kendilerinden öncekiler gibi devletin bekasını korumak adına yine muhakkak bir ortak bulunması gerektiğine inanmaktaydı. Bununla ilgili olarak daha önce de bahsedildiği gibi, üçlü itilafın üyeleri Britanya, Fransa ve Rus Çarlığı'nı tek tek zorlamış ayrıca üçlü itilafın müttefiklerinden olan Yunanistan ile de ittifak arayışında bulunulmuştu. Ancak çalınan bütün kapılar Osmanlı İmparatorluğu'na kapandığı gibi, Britanya elçisi ittifak ağları dışında kalınması halinde Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu toprak bütünlüğüne saygı göstereceğini, Osmanlı İmparatorluğu'nun iki blok arasında ortaya çıkan çıkabilecek olan mücadele ve çatışmalarda mutlak tarafsızlığını ilan etmesi gerektiğini öne sürmüştür. Devleti idare eden üçlünün en önde geleni Enver Paşa, genel olarak üçlü itilafın devletin ayakta kalması konusunda daha iyi bir seçenek olduğunu düşünse de üçlü itilafın ittifakları reddetmelerinin ardından yüzünü Alman İmparatorluğu'na dönmek konusunda tereddüt göstermemiştir.

Birinci Dünya Savaşı, bir mücadele olarak aslında Osmanlı İmparatorluğu'nu doğrudan ilgilendiren bir mücadele değildi. İki ayrı blokta Alman İmparatorluğu kendi blokuna tamamen hakimken, diğer blokun öncüsü olarak gözüken Britanya İmparatorluğu'nun müttefiklerine karşı net bir üstünlüğü veya güvene dayalı bir ilişkisi yoktur. Bu üç devleti Alman İmparatorluğu tehdidi bir araya getirmiştir. 1914'te bir fenomen olarak Avusturya –

Macaristan'ın veliaht prensi Ferdinand'ın bir barış görüşmesi için gittiği Sırbistan'da öldürülmesi mevzusu aslında sıcak çatışmaya girmek istemeyen iki blok başını da çatışmaya itmiştir (MacMillan, 2014). 1908 Bosna – Hersek krizinde beklediği desteği göremeyen ve sessiz kalan Rus Çarlığı bu sefer daha agresif olacağını emarelerini de vermiştir. Çünkü daha evvel de bahsedildiği gibi, Japon savaşının kaybedilmesiyle oluşan sahip olduğu iç istikrarsızlığı bir dış politik zaferle kapatma isteğindedir. Buradan hareketle ortaya çıkan gerginlikte, Rus Çarlığı Sırbistan'a destek verme yönünde bir karar almıştır. Alman İmparatorluğu ise, Britanya İmparatorluğu'nun sahip olduğu hegemonik üstünlüğü bu tip ittifak antlaşması için tehlikeye atmayacağı düşüncesiyle Rus Çarlığı ve Fransa'yı yeneceği düşüncesiyle Rusların olaya müdahale etmesi halinde kendilerinin de Avusturya – Macaristan lehine müdahil olacaklarını belirtmiştir (MacMillan, 2014). Sonuç olarak, burada Osmanlı İmparatorluğu'nu ilgilendiren herhangi bir durum söz konusu değildir. Ancak ittifak antlaşmasına göre Alman İmparatorluğu Rus Çarlığı ile bir savaşa girdiği takdirde, Osmanlı İmparatorluğu da savaşa girmeyi taahhüt etmiştir. Burada da Alman İmparatorluğu, Rus Çarlığı'nın Japon savaşında da açıkça gözüken askeri sevkiyat konusundaki zaafından cephe genişleterek faydalanmak istemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, bu savaştan çıkabilecek bir zaferi kendisi için bir fırsat olarak düşünmüştür. Çünkü bu savaşı kazanmaları halinde Balkanlarda kaybedilen toprakları geri alma ihtimalinin yanı sıra Rus Çarlığı'nın içinde gittikçe artan kaynamanın olası bir mağlubiyet vesilesiyle dağılmaya dönüşmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Asya ile bağlantı kurabilmesi ihtimali üzerinde düşünmüş olduğu söylenebilir. Ancak burada Pasarofça Antlaşması'ndan bu yana bir dış ilişkiler ilkesi haline gelen Batılı devletlerle tehdit olmadıkça savaşa girmeme hali ilk kez terkedilmiş oluyordu (Hale, 2003). Devlet içerisinde istikrarın sağlanamadığı Kuveyt, Suriye ve Lübnan'da kaynamaların olduğu Ermenilerle alakalı olarak yaşanan birçok sorun dururken Osmanlı İmparatorluğu, Alman propagandasının da etkisiyle Rus Çarlığı üzerinde hesaplar yapmaktadır. Burada, Waltz'un kullanmış olduğu *zamanlama* kavramının devreye girdiği görülmüş, Osmanlı İmparatorluğu kendi açısından durumu farklı değerlendirerek dış vesaitlerin saikleriyle ofansif bir tavır takınmayı tercih etmiştir. Burada zamanlama ile ilgili bir diğer durumda şudur ki, Osmanlı İmparatorluğu gibi bu savaşta aktör iki eski imparatorluk olan Rus Çarlığı ve Avusturya – Macaristan İmparatorluğu da savaş öncesinde çözülmekteydi. Avusturya – Macaristan İmparatorluğu, Macaristan ve Çekya bölgesinde istikrar problemleri yaşamaktaydı ve aynı zamanda Avrupa'nın en borçlu hanedanıydı (Ortaylı, 2018). Rus Çarlığı da daha evvel bahsettiğimiz iç çalkantıları

yaşamaktaydı ve savaşa giriyor olması ile beraber tarih göstermiştir ki bu karışıklıklar sonucu “Ekim Devrimi” meydana gelmiş ve Çar II.Nikola tahttan feragat etmiştir (Şimşir, 2010). Osmanlı İmparatorluğu’nun durumu da parlak değildi; ancak orduda bir toparlanma nitelik ve disiplin açısından mevcuttu. Burada Osmanlı İmparatorluğu’nun nicelik açısından da büyük bir problemi ortaya çıkmaktadır ki, asker toparlamakta zorlanan Rus Çarlığı savaşta olduğu dönem boyunca dört buçuk milyon asker toparlarken, Osmanlı İmparatorluğu savaş boyunca üç milyon asker toparlayabilmiştir. Tüm bunlardan hareketle Osmanlı İmparatorluğu yaklaşık yüz yıl boyunca ustalıklı yaptığı büyük güçlerin dengelerinden çıkarı odağında faydalanma hareketini sürdürüp İngiliz – Alman çekişmesini kullanarak savaş dışında kalıp önce iç istikrarını sağlamaya yönelmesi gerektiğinin daha makul bir davranış olduğu görülebilir. Bu çıkarımda, savaş sonrasında hareketle savaşa katılan bütün Avrupa devletlerinin güçlerinin büyük oranda aşındığını gösteren tarihi olgular da göstermektedir ki, Osmanlı İmparatorluğu doğru zamanda hareket etme sabrını gösterdiği takdirde en azından Balkan Savaşları öncesi konumuna geri dönme ihtimali daha yüksek gözükmektedir. Özellikle Yunanistan ile Batı Trakya ve Adalar sorunu, Bulgaristan ile de Doğu Rumeli sorununu savaş sonrasında birebir çözüme ihtimali çok daha yüksektir. Rusların da dağılma durumu bir fenomen olarak beklerken Osmanlı İmparatorluğu, Rus Çarlığı’na bu savaşın bir aktörü olmadan müdahale etme fırsatını ele geçirmiş olacaktır. Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu, Britanya’ya koşullu olarak vermiş olduğu Kıbrıs ve Mısır’ın yönetimlerini de savaşta sonra Britanya’nın yaşadığı ekonomik çalkantı ve siyasi güç kaybı sayesinde diplomatik yollarla yeniden ele alma fırsatını ele geçirme ihtimali olacaktı. Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu 1908’den bu yana sürekli olarak devam eden çatışma halinden kurtulmak için fırsatı değerlendirip doğru zamanı beklemek yerine sabırsız ve agresif davranmayı tercih etmiştir. Bu tavır üzerinden alınan büyük risk daha sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun sonu olmuş ve beş yıl süren bir var olma savaşı verilmiş bununla birlikte Kıbrıs, Mısır, Kuzey Ege Adaları ve On İki Ada konularında diplomatik olarak elinde bulunacak gücü de yitirmiş olduğu gibi kaybettiği toprakları geri alma şansı kalmamıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Bu çalışmada, Alman İmparatorluğu ve Britanya İmparatorluğu'nun hegemonik rekabetleri çerçevesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun ittifak arayışı ve ayakta kalma politikasına dair bir diplomasi tarihi çalışması yapılmıştır. Bu araştırmanın bir diplomasi tarihi çalışması olması için öncelikle uluslararası ilişkiler teorileri üzerinde bazı çalışmalar yapılması gerekliliği olmuştur. Çalışmanın hegemonya ve hegemonik rekabete yönelmesinden ötürü öncelikle hegemonya kavramının tanımlanması ve uluslararası ilişkilerdeki yeri araştırılmış sonrasında da büyük devlet ve diğer devletler arasındaki ilişkiler üzerine kuramsal olarak kurgulanan defansif realizm, ofansif realizm ve hegemonik istikrar kuramı üzerinde durulmuştur. Bu kuramsal bağlantılar ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun önce hegemonik devlet Britanya ile sonrasında da meydan okuyan devlet Alman İmparatorluğu ile olan ilişkileri irdelenmiş, bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu'nu bu iki devlet ile diplomasiye zorlayan Rus Çarlığı'nın hem Osmanlı ile hem de diğer bu iki devletle olan ilişkilerine açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

19'uncu yüzyıl boyunca kendi koşullarına göre bir denge oyunu kurgulayan Osmanlı İmparatorluğu bu yüzyıl süresince muhakkak dağılacak bir devlet olarak görülse de bu yüzyılı, denge oyunu sayesinde ayakta kalarak geçirmeyi başarmıştır. Ancak kurguladığı denge oyunları esnasında kurmuş olduğu ittifak ilişkilerinde, rakibi Rus Çarlığı'nın baskılarıyla müttefikine *yanlayan* bir davranış biçimi benimsemiş ve bunun bir sonucu olarak da müttefikleri tarafından kendisinden beklenen minimal güce ulaşma hedefini gerçekleştirememiştir. Bunun yerine devletin idare ediliş şekil dahi dış politika konusu haline gelmiş ve daha sonra müttefikleri tarafından bir yük olarak görülmeye başlanmış ve kaderine terk edilmiştir.

Babıali Baskınından sonraki süreçte iktidarı ele geçiren Enver Paşa ve arkadaşları Balkan Savaşları'nın kaybedilmesine yol açan asker içerisindeki politik ayrılıkları gidermeyi başararak orduyu örnek alınan Alman ordusu gibi merkezi ve disiplinli bir hale getirmeyi başarmış, Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu üzerinde kurmaya çalıştığı silah bağımlılığı yaratma çabasını da o dönem koşullarında lehine kullanarak orduyu donatmıştır. Bunun yanında Enver Paşa ve arkadaşları bir dış politika ilkesi haline dönüşen müttefiksiz ayakta

kalmanın mümkün olmadığı düşüncesine tekrar saplanmış bir taraftan Balkanlardaki hezimette kaybedilen toprakları geri kazanma arzusunun verdiği hırsla öte taraftan da Alman İmparatorluğu'nun Orta Asya'ya yönelik yönlendirmeleriyle bir hegemonik savaş olan Birinci Dünya Savaşı'na katılma kararı almıştır. O zamana kadar devletlerin kendi üzerindeki çıkar çatışmalarını doğru değerlendiren Babıali, o günün koşullarında Osmanlı İmparatorluğu için sonun başlangıcı olacağı belli olan bir riski almaktan çekinmemiştir. Bu açıdan çalışmada defaatle vurgulanmaya çalışılan Osmanlı İmparatorluğu'nun iç istikrarını sağlamanın bu tip bir hegemonik savaşa girmesine tercih edilmesi gerekliliği, o günün koşullarında özellikle Enver Paşa tarafından görmezden gelinmiş bir ittifak anlaşması ve sonucunda ortaya çıkacak galibiyetle Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm sorunlarının çözüleceği varsayılmıştır. Bu minvalde her iki ittifak ilişkisinde de beklentileri karşılayamamasının ardından bir müstemleke memleket muamelesi görülmesi yok sayılmıştır.

Bu savaşın sonucu olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun ortadan kalkması ile beraber Türkiye Cumhuriyeti birçok kronik dış politik ve ekonomi politik soruna sahip olmuştur. Bununla alakalı olarak Yunanistan ile Ege Kıta Sahanelığı sorunu, Kıbrıs sorunu gibi sorunlar ortaya çıkmışken, Balkan Devletleri ile azınlıklar üzerinden, Ortadoğu'da sınır anlaşmazlıkları üzerinden bazı sorunlar yaşanmıştır. Bunun yanında Türkiye, komşuları ile birikmiş bu sorunları yüzünden ilişkilerini sağlıklı bir şekilde ilerletmemekten kaynaklı olarak jeopolitik ve ekonomik açıdan sınırlı kalmak durumunda kalmıştır. Bu durum hem Türkiye'nin bulunduğu bölgelerdeki istikrarı etkilerken hem de Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinin zayıf kalmaya devam etmesine dolayısıyla da bir bölgesel güç olarak ortaya çıkmasına engel konumundadır. Ege'deki kıta sahanlığı sorunu Türkiye'nin denizcilik faaliyetlerinin yanında, turizmini de etkileyen bir etmenken, Kıbrıs sorunu 1950'lerden beri Türkiye için askeri, ekonomik ve siyasi boyutları ile Türkiye'yi yıpratıcı bir sorundur. Osmanlı İmparatorluğu bu süreçte zamanlama açısından hareket ederek iç istikrarına yönelik bir yaklaşımla hareket etmeyi tercih etseydi, o günün koşullarında gücü seyrelmiş ve farklı dertlere sahip olmuş büyük güçlerle uğraşmadan bu sorunları çözebilecek güce erişebilirdi. Bu çalışma ile bugün hâlâ sürmekte olan dış politik ve ekonomik sıkışmışlığın tarihe dayanan kökenlerine dair bir ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Bu şekilde çalışmada Türkiye'nin bugünkü dış politikasına ışık tutacak Türkiye'nin müttefikleri ile olan ilişkilerinin yanı sıra yakın çevresinde yer alan devletlerle ve komşularıyla olan ilişkilerini kuramsal bir çerçeve ve tarihten bir örnek olay sunulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede de devletin dış politikasının bir devlet, bir hükümet politikası veya olası oturmuş

düzendeki anlayış farklılıklarının yarattığı veya kişilerin portrelerinin yarattığı farklılıklar ele alınarak özgün bir çalışma ortaya konmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Adem Ali İren, M. G. (2015). Batı Medeniyeti ve Hristiyanlıkta Haklı Savaş Geleneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 147-178.
- Ahmad, F. (1985). İttihat ve Terakki'nin Dış Politikası (1908-1919). M. Belge içinde, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 2* (s. 293-303). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ahmad, F. (1996). *İttihatçılıktan Kemalizme*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (2013). Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu. M. Kent içinde, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler* (s. 19-57). İstanbul: Alfa Tarih.
- Ahmad, F. (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye* . İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akkuş, B. G.-B. (2017). *Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak Uluslararası İlişkiler Çerçevesinden Analizler*. İstanbul: Milenyum yayımlar.
- Aksakal, M. (2016). Osmanlı İmparatorluğu. R. G. Manela içinde, *Savaşta İmparatorluklar 1911 - 1923* (s. 43 - 67). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aksoy, İ. U. (2016, Kasım 17). *İtalyan Faşizminde Machiavelli İzleri*. Uluslararası Politika Akademisi:<http://politikaakademisi.org/2016/11/17/italyan-fasizminde-machiavellinin-izleri/> adresinden alındı
- Akşin, S. (2015). *Şeriatçı Bir Ayaklanma:31 Mart Olayı* . Ankara: İmge Kitabevi.
- Akşin, S. (2018). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Albayrak, M. (1995). Osmanlı - Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolu'nun Yapımı. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 1-38.

- Alkan, M. N. (2015). Hayranlık, Dostluk ve Çıkar Üçgeninde Türk-Alman İlişkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35-48.
- Altıntaş, E. T. (2016). 1878 Berlin Konferansı'ndan Sonra Osmanlı Devleti'nin Askeri Islahat ve Dış Politikasında Yeni Yönelimler. *Asia Minor Studies*.
- Altıntaş, Y. Z. (2016). II. Abdülhamid Özelinde Osmanlı'da Bismarck Algısı. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 1-23.
- Anderson, M. S. (2001). *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arı, T. (2010). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (2017). *Siyasi Tarih 1789-1914*. Ankara: Timaş Yayınları.
- Avcı, R. (2015). Sömürünün Ulaşım Aygıtları : Bağdat Demiryolu Özelinde Alman Emperyalizmi. *Mukaddime* , 263-282.
- Aydın, M. (2006). Osmanlı - İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı'nın Yeri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 101-115.
- Baysoy, E. (2011). Modernleşme ve Jeopolitik Ekseninde Doğu Sorunu. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 43-72.
- Biçici, M. (2014). Hatıratlarla Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşına Girişi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 693 - 722.
- Black, J. (2018). *Kısa İngiltere Tarihi* . İstanbul: Say Yayınları.

- Bostanoğlu, B. (2009). Uluslararası İlişkilerde Metodoloji Tartışmaları ve Robert W. Cox. M. A. Burcu Bostanoğlu içinde, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram* (s. 15-63). Ankara: İmge Kitabevi.
- Canbolat, İ. S. (2009). *Değişen Dünyada Almanya ve Türkler*. Bursa: Alfa Akademi Yayıncılık.
- Carnoy, M. (2001). Gramsci ve Devlet. *Praksis*, 252-278.
- Carr, E. H. (2015). *Tarih Nedir ?*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cazala, M. S. (2014). Eleştirel Kuramda Özgürlüşme ve Aydınlanma Düşüncesi. T. Arı içinde, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar* (s. 49-76). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Cengizer, A. (2017). *Adil Hafızanın Işığında Osmanlı'nın Son Savaşı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Deringil, S. (1985). II. Abdülhamid'in Dış Politikası. M. Belge içinde, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 2* (s. 304-307). İstanbul : İletişim Yayınları.
- Dördüncü, M. (2001). 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 74-91.
- Duman, M. (2002). Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-16.
- Dural, A. B. (2012). Antonio Gramsci ve Hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 309-321.
- Earle, E. M. (2003). *Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903- 1923)*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Ersoy, E. (2019). Realizm. R. Gözen içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 165-195). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ferguson, N. (2019). *İmparatorluk : Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirdiği* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fulbrook, M. (2014). *Almanya'nın Kısa Tarihi* . İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Gencer, F. (2015). Hünkar İskelesi Antlaşması'nın Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Yansımaları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 629-650.
- Georgeon, F. (2016). Sultan Abdülhamid. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gilpin, R. (2012). *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*. Ankara : Crypto Yayıncılık.
- Gönlübol, M. (2014). *Uluslararası Politika* . Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Graves, P. (1999). *İngilizler ve Türkler Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Hopkirk, P. (2009). *İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Kalkan, Y. B. (2018). *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Realist Paradigma*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karacasulu, N. (2009). HEGEMONİK DÜZEN TARTIŞMALARI VE ELEŞTİREL GÖRÜŞLER . *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53-71 .
- Karaköse, H. (2018). *Orta Doğu'da Osmanlı İngiliz Mücadelesi (1876-1918 Yılları Arası)* . İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Kaymak, M. (2016). HEGEMONYA TARTIŞMALARI IŞIĞINDA İNGİLİZ VE AMERİKAN HEGEMONYALARI: YÖNLENDİRİCİ HEGEMONYADAN KURAL KOYUCU HEGEMONYAYA. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 63-92.
- Keyman, F. (2000). *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kinross, L. (2008). *Osmanlı İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kissinger, H. (2016). *Dünya Düzeni*. İstanbul: Boyner Yayınları.
- Knutsen, T. (2006). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Kobal, Y. (2015). *Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Almanya*. İstanbul: Gece Kitaplığı.
- Kocatürk, Ö. (2009). *Balkanlardan Ortadoğu'ya Osmanlı-İngiliz İlişkileri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kocatürk, Ö. (2011). İngilizlerin Irak ve Basra Bölgesindeki Faaliyetleri (1913-1914). *Turkish Studies*, 1449-1462.
- Kocatürk, Ö. (2011). *Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914) İlişkilerin Bozulması ve İlk Krizler*. İstanbul : Boğaziçi Yayınevi.
- Kubal, A. Y. (2018). *Osmanlı İngiliz İlişkileri ve Irak'ın Doğuşu*. İstanbul : İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kurşun, Z. (2018). Tarih Nedir ? Tanımlar Kavramlar. Z. Kurşun içinde, *Tarihte Yöntem* (s. 2 - 22). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kurtaran, U. (2015). Osmanlı Prusya İlişkilerinin Gelişiminde Prusya Elçisi Karl Adolf Von Rexin'in Faaliyetleri (1755-1761). *Uluslararası İlişkiler* , 115-131.

- Kurtz, H. (1976). *Kayzer'in Almanyası Almanya Her Şeyin Üsütnde*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Kutlay, M. (2019). Uluslararası Ekonomi Politik . R. Gözen içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 265-290). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö. (2006). *Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz İlişkileri* . Ankara: İmaj Yayınevi.
- Kütükoğlu, M. S. (2013). *Baltalimanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lewis, B. (2009). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Machiavelli, N. (2009). *Titus ve Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*. İstanbul: Say Yayınları.
- Machiavelli, N. (2017). *Hükümdar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- MacMillan, M. (2014). *Barişa Son Veren Savaş*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- McMeekin, S. (2012). *Berlin-Bağdat Demiryolu Almanya 'nın Dünya Hakimiyeti Mücadelesi ve Osmanlı İmparatorluğu 1898-1918*. İstanbul: Picus Yayıncılık.
- Melek Halifeoğlu, M. Y. (2013). Gramsci, Sivil Toplum-Devlet İkiliği ve Kuramsal Kökenler. *Mülkiye* , 163-188.
- Okur, M. A. (2015). Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine. *Uluslararası İlişkiler* , 131-151.
- Ortaylı, İ. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Ökçün, G. (1970). Osmanlı Meclis-i Meb'usasında Bağdat Demiryolu İmtiyazı Üzerinde Yapılan Tartışmalar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 15-56.
- Öke, M. K. (2002). *Musul Kürdistan Sorunu* . Bilge Karınca Yayınevi : İstanbul .

Özlük, E. (2017). Dengeleme mi Peşine Takılmak mı ? Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek. *Gazi Akademik Bakış* , 221 - 263.

Öztürk, A. (2013). Machiavelli Düşüncesinde Cumhuriyetçi Özgürlük ve Kurucu Lider İmgesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 181-204.

Özyüksel, M. (2008). İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman-İngiliz Nüfuz Mücadelesi. *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 239-264.

Özyüksel, M. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfuz Mücadelesi Anadolu ve Bağdat Demiryolları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Palmer, A. (2014). *Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu*. İstanbul: Alfa Tarih Yayıncılık.

Paul R. Viotti, M. V. (2016). *Uluslararası İlişkiler Teorisi*. İstanbul : Nobel Akademik Yayıncılık.

Ratmann, L. (1982). *Alman Emperyalizmi'nin Türkiye'ye Girişi*. İstanbul: Gözlem Yayınları.

Sander, O. (2011). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi.

Sander, O. (2016). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*. Ankara: İmge Kitabevi.

Soy, B. (2007). Lord Palmerston'un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 141-168.

Steinberg, J. (2018). *Bismarck* . İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Şimşir, N. (2010). *Rus Devleti Tarihi* . İstanbul : IQ Yayınları.

- Şöhret, M. (2011). Hegemonik İstikrar Teorisi Üzerinden Halk Hareketleri Sürecinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı Yeniden Okumak. *Uluslararası Ortadoğu Kongresi*, (s. 1 - 54). Kocaeli.
- Tuncer, H. (2003). *Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853-1878) Osmanlı'nın Kader Yılları*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Tuncer, H. (2016). *Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin Sonu* . İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Tzu, S. (2018). *Savaş Sanatı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Üçok, C. (1975). *Siyasal Tarih (1789-1960)* . Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Ülman, H. (2002). *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Winterstetten, K. v. (2011). *Berlin-Bağdat Alman Yayılmacılığı ve Osmanlı Politikaları*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Yalvaç, F. (2019). Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar. R. Gözen içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 38). İstanbul : İletişim Yayınları.
- Yapıcı, H. (2012). 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Yabancı Devletlerin Tutumu. *International Journal of Social Science*, 325-334.
- Yasamee, F. (2018). *Abdülhamid'in Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878-1888*. İstanbul: Kronik Yayıncılık.
- Yurdakul, N. Ö. (2018). *İngiltere Ortadoğu'ya Nasıl Girdi* . İstanbul : Kronik Kitap.
- Yücekök, A. (1968). Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu 1838 Sözleşmeleri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 381-425.